

Strategaeth datblygu ar gyfer ardal Hiraethog

Hydref 2014

Cronfa Amaethyddol Ewrop ar gyfer Datblygu
Gwledig: Ewrop yn Buddsoddi
mewn Ardaloedd Gwledig
The European Agricultural Fund for
Rural Development: Europe Investing in
Rural Areas

Llywodraeth Cymru
Welsh Government

Cydnabyddiaethau

Hoffem ddiolch i bawb a gafodd eu cyfweld fel rhan o ddatblygiad y strategaeth hon, pawb a oedd mor barod i roi eu hamser ac ateb ein cwestiynau mor fanwl. Ni fyddai'r adroddiad hwn wedi bod yn bosib heb eu cyfraniad.

Ysgrifennwyd yr adroddiad gan:

Endaf Griffiths

Dr Lowri Wynn

Charlotte Ellis

Charlie Falzon

Fersiwn: Adroddiad terfynol

Dyddiad: Hydref 2014

Cyswllt cleient:

Silas Jones, Cadwyn Clwyd

ff: 01824 705802 | e: Silas.Jones@cadwynclwyd.co.uk

Cynnwys

<u>Crynodeb</u>	3	
<u>1. Cyflwyniad</u>	11	
<u>2. Yr ardal a'r sefyllfa bresennol</u>	12	
<u>2.1. Trosolwg</u>	12	
<u>2.2. Proffil economaidd-gymdeithasol</u>	14	
<u>2.3. Tirwedd a bioamrywiaeth sylfaenol a dadansoddiad o'r problemau</u>	33	
<u>3. Anghenion yr ardal: cryfderau, gwendidau, cyfleoedd a bygythiadau</u>	37	
<u>3.1. Cyflwyniad</u>	37	
<u>3.2. Tabl crynodeb o'r dadansoddiad SWOT</u>	39	
<u>3.3. Cryfderau</u>	40	
<u>3.4. Gwendidau</u>	46	
<u>3.5. Cyfleoedd</u>	53	
<u>3.6. Bygythiadau</u>	56	
<u>4. Cyd-destun strategol</u>	59	
<u>4.1. Cyflwyniad</u>	59	
<u>4.2. Cynlluniau Sengl Integredig yr Awdurdod Lleol</u>	59	
<u>4.3. Cynlluniau rheoli cyrchfannau</u>	62	
<u>4.4. Cynllun Rheoli Cyrchfannau Sir Ddinbych</u>	63	
<u>4.5. Uchelgais economaidd Gogledd Cymru: strategaeth dros newid</u>	64	
<u>4.6. Rhaglen Datblygu Gwledig Cymru 2014-2020</u>	66	
<u>4.7. Cronfeydd Strwythurol 2014-2020</u>	66	
<u>5. Cynllun gweithredu a strategaeth</u>	69	
<u>5.1. Cyflwyniad</u>	69	
<u>5.2. Nod</u>	70	
<u>5.3. Amcanion</u>	70	
<u>5.4. Gweithredoedd</u>	71	
<u>5.5. Gweithredu'r strategaeth</u>	94	
<u>6. Fframwaith fonitro amlinellol</u>	96	
<u>Atodiad 1: Dadansoddiad o broblemau sylfaenol tirwedd a bioamrywiaeth</u>	99	
<u>Atodiad 2: Y Canllaw trafodaeth a ddefnyddiwyd ar gyfer y cyfweiliadau rhanddeiliaid</u>	126	
<u>Atodiad 3: Cynlluniau RhDG arfaethedig Cymru 2014-2020</u>	131	
<u>Atodiad 4: Cyfeiriadau a llyfryddiaeth</u>	134	

Crynodeb

Cyflwyniad

Mae'r adroddiad hwn yn cyflwyno strategaeth datblygu ar gyfer adfywio economi a chymunedau Hiraethog, ardal o uwchdir gwledig eang sy'n lledaenu dros ffiniau Conwy a Sir Ddinbych yng Ngogledd Cymru.

Comisiynwyd y strategaeth datblygu gan Cadwyn Clwyd a Grŵp Gweithredu Gwledig Lleol Conwy, sy'n gweithredu ar ran consortiwm o sefydliadau lleol. Ariannwyd ef gan Gynllun Datblygu Gwledig Cymru 2007-2013 a ariennir gan Lywodraeth Cymru a Chronfa Amaethyddol Ewropeaidd ar gyfer Datblygu Gwledig (EAFRD) gydag arian ychwanegol yn cael ei ddarparu gan Gyngor Bwrdeistref Sirol Conwy a Chyngor Sir Ddinbych. Cynhaliwyd y gwaith gan gwmni ymchwilio a gwerthuso Wavehill yn ystod misoedd Gorffennaf, Awst a Medi 2014.

Anghenion yr ardal: dadansoddiad SWOT

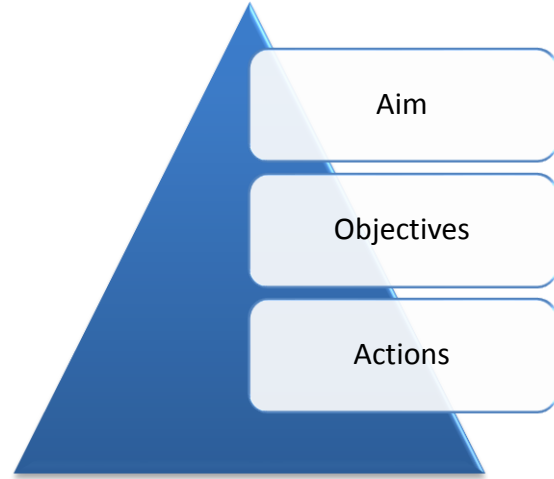
Aseswyd anghenion yr ardal gan fframwaith dadansoddiad SWOT (*Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats*); fe nodir y canfyddiadau allweddol yn y tabl isod. Fe ddefnyddiodd y dadansoddiad adolygiad o ystadegau ar gyfer yr ardal (Adran 2), gwaith ymchwil blaenorol a chyfweliadau gyda 79 o randdeiliaid o'r ardal (Adran 3).

Cryfderau		Gwendidau	
Pethau y gall y strategaeth / cynllun gweithredu eu dylanwadu			
<u>Lle i fyw</u> - Lle diogel - Cyfranogiad / ysbryd cymunedol - Iaith Gymraeg - Ffordd o fyw / heddwch a thawelwch - Lleoliad / cysylltiadau cludiant <u>Economi</u> - Economi amrywiol (i ardal wledig) - Ychydig o brif gyflogwyr / cyflogwyr allweddol - Cynnyrch twristaidd o ansawdd - Sector amaethyddol gryf <u>Amgylchedd a thirwedd</u> - Amgylchedd naturiol o ansawdd - Gweithgareddau hamdden - amryw o ddefnyddiau posib (cerdded, beicio, pysgota ac ati). <u>Diwylliant a threftadaeth</u> - Cyfran uchel o siaradwyr Cymraeg / hunaniaeth Gymraeg		<u>Lle i fyw</u> - Natur wledig - pellter o wasanaethau allweddol a rhwydwaith cludiant gwael (yn effeithio rhai grwpiau yn arbennig) - Diffyg tai fforddiadwy - Costau byw uchel yn gyffredinol - Rhwydwaith ddigidol gwael <u>Economi</u> - Yn ddibynnol ar economi amaethyddol, twristiaeth a'r sector cyhoeddus. - Diffyg hunaniaeth glir (brandio) <u>Amgylchedd a thirwedd</u> - Diffyg mynediad / cyfleustodau <u>Diwylliant a threftadaeth</u> - Rhaniadau diwylliannol (effaith ar gyfranogiad cymunedol)	
Cyfleoedd		Bygythiadau	
Pethau y gall y strategaeth / cynllun gweithredu geisio eu lliniaru neu gymryd mantais ohonynt			
<u>Lle i fyw</u> - Cefnogaeth i 'roi grym' i'r gymuned leol ar gael <u>Economi</u> - Nawdd i alluogi busnesau i gydweithio ar gael - Nawdd ar gyfer arallgyfeirio ar ffermydd ar gael <u>Amgylchedd a thirwedd</u> - Galw cynyddol am weithgareddau awyr agored - Potensial i gynhyrchu ynni adnewyddadwy <u>Diwylliant a threftadaeth</u> - Ymwybyddiaeth / diddordeb cynyddol mewn diwylliant a threftadaeth fel cynnyrch twristaidd		<u>Lle i fyw</u> - Poblogaeth hŷn - Toriadau yn y sector cyhoeddus - Prinder tai <u>Economi</u> - Toriadau yn y sector cyhoeddus - Dirywiad mewn adwerthu canol dref <u>Amgylchedd a thirwedd</u> - Ffermydd gwynt <u>Diwylliant a threftadaeth</u> - Dirywiad yn y nifer o siaradwyr Cymraeg	

Nodau ac Amcanion

Yn sylfaenol, strategaeth yw cynllun lefel uchel wedi ei llunio i wireddu gôl benodol. Yn y sefyllfa hon, mae gan y strategaeth dair lefel, fel y'u disgrifir isod:

- Y **nod** yw uchelgais eithaf y strategaeth (a elwir weithiau yn weledigaeth); dyma'r hyn yr ydym yn ceisio ei wireddu- yr effaith yr ydym eisiau ei gael;
- Mae'r **amcanion** wedi eu gosod o dan y weledigaeth ac yn disgrifio'r hyn sydd angen ei gyflawni er mwyn gwireddu'r weledigaeth;
- Yna mae'r **gweithredoedd** yn disgrifio'r pethau sydd angen eu gwneud er mwyn gwireddu pob un o'r amcanion - y gweithgareddau a fydd yn cael eu cwblhau.

Nod y strategaeth hon yw:

Cynnal a datblygu Hiraethog fel lleoliad y mae pobl eisiau ac yn gallu byw, gweithio a chwarae yno, gan ddefnyddio a chefnogi amgylchedd, tirwedd, treftadaeth a diwylliant unigryw'r ardal.

Amcanion y strategaeth yw:

Amcan 1	Cynnal a datblygu Hiraethog fel ardal y mae pobl eisiau ac yn gallu byw ynddo.
Amcan 2	Cynnal, datblygu a chynyddu gwerth Hiraethog fel ardal sy'n gallu cynnal gweithgareddau economaidd.
Amcan 3	Defnyddio, cynnal a datblygu ansawdd naturiol amgylchedd a thirwedd yr ardal.
Amcan 4	Cynnal a defnyddio diwylliant a threftadaeth ardal Hiraethog
Amcan 5	Datblygu Hiraethog fel ardal y gall pobl gymryd rhan mewn gweithgareddau hamdden

Dyma 'strategaeth integredig'. Mae pob un o'r amcanion yn gorgyffwrdd ac yn dibynnu i raddau helaeth ar ei gilydd. Er enghraifft, mae datblygu Hiraethog fel lleoliad sy'n cynnig gweithgareddau hamdden, yn rhan hollbwysig o gynnal yr ardal fel man lle y gellir gweld gweithgaredd economaidd. Hefyd, mae cynnal a datblygu ansawdd uchel yr amgylchedd naturiol yn holl bwysig i ddatblygu'r lleoliad fel man sy'n cynnig gweithgareddau hamdden. Felly, ni ddylid gweld yr amcanion ar wahân - *mae'r naill yn cefnogi'r llall ac mae'n rhaid gwireddu pob un er mwyn i'r strategaeth hon fod yn llwyddiannus.*

Gweithredoedd

Cynigir pymtheg o weithredoedd strategol (20 mlynedd) i weithredu'r strategaeth hon. Yna, rhennir pob un o'r rhain yn weithredoedd mwy penodol a thymor byrrach (10 mlynedd), fel y crynhoir yn y tabl sy'n dilyn. Ym mhob achos, dylinir y gweithredoedd tymor byr er mwyn gwireddu'r gweithredoedd tymor hir; ond rhagwelir y bydd mwy o weithredoedd yn cael eu hychwanegu wrth i'r strategaeth gael ei gweithredu.

Gyda'r bwriad o egluro'r 'rhesymeg' o fewn pob strategaeth (hynny yw, y cysylltiad rhwng y gweithredoedd a'r amcanion), mae'r golofn olaf yn nodi'r amcan y bydd y weithred arfaethedig yn cyfrannu tuag ato. Yn unol â'r agwedd integredig a ddisgrifir uchod, yn y rhan fwyaf o achosion, bydd pob gweithred yn cyfrannu tuag at wireddu nifer o amcanion.

Gweithredoedd strategol (20 mlynedd)	Gweithredoedd tymor byr (10 mlynedd)	Amcanion i'w gwireddu
SA1. Annog, cynnal a chadw cyfranogiad ac ysbryd cymunedol yn yr ardal.	ST1. Sefydlu partneriaeth / grŵp gweithredu Hiraethog ST2. Hwyluso'r datblygiad o brosiectau 'lefel cymunedol' sy'n cyfrannu tuag at wireddu amcanion y strategaeth hon, ac yna eu hariannu ST3. Hwyluso'r datblygiad o weithgareddau graddfa fach a ddylunnir i annog cyfranogiad cymunedol, ac yn eu hariannu	AM1: Lle y mae pobl eisiau ac yn gallu byw. AM 4: Lle y mae Diwylliant a Threftadaeth yn cael eu cynnal a'i defnyddio
SA2. Annog a chefnogi cludiant cymunedol / mynediad at wasanaethau allweddol	ST4. Cydweithio gyda masnachwyr a chyflenwyr lleol i ddatblygu cynllun 'dosbarthu gartref' yn yr ardal ST5. Datblygu cynllun cludiant cymunedol wedi ei anelu at y rhai sydd gyda'r angen mwyaf yn yr ardal	AM1: Lle y mae pobl eisiau ac yn gallu byw.
SA3. Gwellu safonau tai ac eiddo lleol	ST6. Darparu cyngor a chefnogaeth ariannol i wella safon tai lleol ac eiddo eraill gan gynnwys gweithredoedd i wella effeithiolrwydd ynni	AM1: Lle y mae pobl eisiau ac yn gallu byw.
SA4. Cynyddu fforddiadwyedd tai lleol ar gyfer pobl ifanc	ST7. Archwilio'r posibilrwydd o gynllun 'cymorth i brynu' ar gyfer pobl ifanc lleol	AM1: Lle y mae pobl eisiau ac yn gallu byw.
SA5. Galluogi pobl i weithio o'u cartref	ST8. Archwilio'r posibilrwydd o gynllun 'cymorth i weithio o gartref' ar gyfer yr ardal	AM1: Lle y mae pobl eisiau ac yn gallu byw. AM 2: Lle y mae pobl yn economaidd weithgar.
SA6. Galluogi mynediad at dechnoleg ddigidol a gwneud y defnydd gorau ohono	ST9. Delio â manau band eang a ffonau symudol (3G a 4G) gwael ST10. Ymgynghori ar hyfforddiant a grantiau i brynu technoleg a defnyddio'r dechnoleg ddiweddaraf yng nghartrefi a busnesau'r ardal (busnes a domestig)	AM1: Lle y mae pobl eisiau ac yn gallu byw. AM 2: Lle y mae pobl yn economaidd weithgar.
SA7. Cefnogi a datblygu'r diwydiant amaethyddol a sector bwyd yn yr ardal.	ST11. Sefydlu grŵp clwstwr bwyd-amaeth ar gyfer y rhai sydd wedi eu lleoli yn yr ardal neu sy'n weithgar yn yr ardal, yna chefnogi'r clwstwr ST12. Annog ffermydd yr ardal i ddefnyddio'r gefnogaeth sydd ar gael iddynt drwy'r RhDG gan gynnwys cymorth i arallgyfeirio ar fferm ST13. Annog a chefnogi'r datblygiad o gysylltiadau rhwng y sector bwyd-amaeth a busnesau twristiaeth yr ardal	AM 2: Lle y mae pobl yn economaidd weithgar.

Gweithredoedd strategol (20 mlynedd)	Gweithredoedd tymor byr (10 mlynedd)	Amcanion i'w gwireddu
SA8. Cefnogi a datblygu'r sector twristiaeth a hamdden	ST14. Datblygu cynllun 'rheoli cyrchfan' ar gyfer yr ardal (o fewn unrhyw gynlluniau ehangach ar gyfer Conwy, Sir Ddinbych a'r rhanbarth) ST15. Sefydlu grŵp clwstwr twristiaeth / hamdden ar gyfer busnesau a leolir yn yr ardal neu sy'n weithgar yn yr ardal, yna cefnogi'r clwstwr hwnnw. ST16. Cyngor a chefnogaeth busnes ar gyfer y clwstwr a busnesau unigol. ST17. Annog a chefnogi'r datblygiad o gysylltiadau rhwng yr ardal bwyd-amaeth a busnesau twristiaeth	AM 2: Lle y mae pobl yn economaidd weithgar. AM5: Lle y mae pobl yn treulio eu hamser hamdden.
SA9. Datblygu, cynnal a chadw'r prif gyflogwyr / busnesau	ST18. Datblygu, cynnal a chadw perthynas gyda phrif fusnesau / cyflogwyr	AM 2: Lle y mae pobl yn economaidd weithgar.
SA10. Datblygu'r genhedlaeth nesaf o fusnesau lleol	ST19. Cydweithio gydag ysgolion / colegau lleol i helpu pobl ifanc i archwilio a phrofi cyfleoedd busnes yn yr ardal leol ST20. Bwrsariaethau ar gyfer pobl ifanc	AM 2: Lle y mae pobl yn economaidd weithgar.
SA11. Cynnal, cadw a gwella ansawdd bioamrywiaeth, tirwedd ac amgylchedd naturiol yr ardal	ST21. Annog ffermwyr lleol i ddefnyddio'r cynllun Glastir ST22. Ariannu gweithgareddau amgylchedd, tirwedd a bioamrywiaeth na all Glastir eu cefnogi	AM3: Lle y mae tirwedd ac amgylchedd yn cael eu cynnal a'u defnyddio.
SA12. Datblygu a hyrwyddo Hiraethog fel ardal sy'n adnabyddus am y gwasanaethau ecosystem y mae'n ei ddarparu	ST23. Amlinellu'n fanwl y cyfleoedd i gynnal a chadw / gwella'r gwasanaethau ecosystem a ddarperir yn yr ardal ST24. Datblygu ac yna chefnogi prosiectau a ddylunnir i wella'r gwasanaethau ecosystem a ddarperir gan yr ardal	AM3: Lle y mae tirwedd ac amgylchedd yn cael eu cynnal a'u defnyddio.
SA13. Galluogi pobl i gyrraedd tirwedd ac amgylchedd naturiol yr ardal	ST25. Amlinellu ac adolygu ansawdd y 'mannau mynediad' presennol yn yr ardal (gan gynnwys teithiau ac ati) ST26. Ariannu datblygiad y mannau mynediad presennol a rhai newydd gan ymgynghori â'r grŵp clwstwr twristiaeth / hamdden	AM5: Lle y mae pobl eisiau treulio eu hamser hamdden
SA14. Cynnal, cadw a gwella ardal adeiladol yr ardal (gan gynnwys treftadaeth)	ST27. Cydweithio gyda'r gymuned leol i ganfod gwelliannau posib i'r amgylchedd adeiladol ST28. Ariannu gwaith i weithredu'r gwelliannau a nodwyd	AM 4: Lle y mae Diwylliant a Threftadaeth yn cael eu cynnal a'i defnyddio

Gweithredoedd strategol (20 mlynedd)	Gweithredoedd tymor byr (10 mlynedd)	Amcanion i'w gwireddu
SA15. Defnyddio'r cyfleoedd a gyflwynir i gynhyrchu ynni adnewyddadwy yn yr ardal (mewn modd priodol)	ST29. Amlinellu cyfleoedd ynni adnewyddadwy yn Hiraethog, yn enwedig cyfleoedd yn seiliedig yn y gymuned ST30. Defnyddio'r gefnogaeth sydd ar gael drwy nawdd Ewropeaidd er mwyn cefnogi gweithredu'r cyfleoedd priodol hynny a nodwyd	AM1: Lle y mae pobl eisiau ac yn gallu byw. AM3: Lle y mae tirwedd ac amgylchedd yn cael eu cynnal a'u defnyddio.

Gweithredu'r strategaeth

Gweithrediad unrhyw strategaeth neu gynllun gweithredu sy'n ei gwneud yn effeithiol. Fel y nodwyd uchod, cynigir sefydlu partneriaeth / grŵp lleol i oruchwylio ac arwain gweithrediad y strategaeth hon (cyf. SA1, ST1); dyma fyddai'r weithred gyntaf i'w chyflawni. Cynigir hefyd sefydlu 'grwpiau clwstwr' ar gyfer y sectorau bwyd-amaeth / cyflenwi (SA6, ST10) a thwristiaeth / hamdden (SA7, ST13) a all 'arwain' gweithgareddau yn yr is-sectorau hyn, fel is-grwpiau o'r prif grŵp.

Fodd bynnag, rhagwelir y bydd angen cefnogi a hwyluso'r grwpiau hyn, ynghyd â gweithredoedd y strategaeth. Mae'r rôl hon wedi ei phennu ar gyfer y Grwpiau Gweithredu LEADER Lleol yng Nghonwy a Sir Ddinbych, i'w chyflawni ar y cyd.

Buddsoddi arian er mwyn cynhyrchu ffrwd incwm

Mae datblygiad y strategaeth hon yn seiliedig ar asesu anghenion ardal Hiraethog a'r gweithredoedd posib y gellir eu cyflawni i ddelio â'r anghenion hynny. Yn y cefndir fodd bynnag, mae'r posibilrwydd o ennill arian sylweddol trwy ddatblygu fferm wynt yn yr ardal leol. Yn amlwg, gellir defnyddio'r arian hwn i ariannu'r gweithredoedd a osodir yn y strategaeth hon. Fodd bynnag, mae hefyd yr opsiwn o fuddsoddi o leiaf rhan o'r arian gyda'r bwriad o greu ffrwd incwm rheolaidd i ariannu gweithgareddau datblygu cymunedol yn Hiraethog dros y tymor hir.

1. Cyflwyniad

Mae'r ddogfen hon yn nodi strategaeth ddatblygu ar gyfer adnewyddu economi a chymuned yn Hiraethog, ardal uwchdirol, wledig eang sy'n lledaenu dros ffiniau Conwy a Sir Ddinbych yng Ngogledd Cymru.

Mae datblygu strategaeth yn cynnwys y camau canlynol:

- a) Dadansoddi'r sefyllfa bresennol a ffurfio diagnosis - canfod rhesymwaith dros y strategaeth a'r 'anghenion' sydd angen ymdrin â hwy;
- b) Ffurio'r nodau ac amcanion - yr hyn yr ydym eisiau i'r strategaeth ei wireddu; a
- c) Datblygu'r ymyraethau neu weithredoedd a fydd yn cael eu cyflawni i wireddu'r nodau ac amcanion hynny.

Mae'r adroddiad hwn yn ymdrin â'r tri cham hwn. Mae gweddill y ddogfen wedi ei gosod fel a ganlyn:

- Mae Adran 2 yn defnyddio ystadegau i ddisgrifio sefyllfa bresennol ardal Hiraethog. Mae hefyd adolygiad o broffil tirwedd a bioamrywiaeth yr ardal;
- Mae Adran 3 yn defnyddio cyfweiliadau'r 79 rhanddeiliad ac ymchwil ddesg a gynhaliwyd fel rhan o'r strategaeth i ddisgrifio anghenion yr ardal; defnyddir dadansoddiad SWOT - cryfderau, gwendidau, cyfleoedd a bygythiadau (*strengths, weaknesses, opportunities and threats*);
- Mae Adran 4 yn ystyried y cyd-destun strategol y datblygwyd y strategaeth oddi mewn iddo gan ganolbwyntio ar y problemau a nodwyd gan strategaethau a pholisïau eraill sy'n ymdrin ag ardal Hiraethog;
- Yna, mae Adran 5 yn gosod y strategaeth a'r cynllun gweithredu arfaethedig; ac
- I gloi, mae Adran 6 yn rhoi amlinelliad o fframwaith fonitro a gwerthuso'r strategaeth.

Comisiynwyd datblygiad y strategaeth gan Cadwyn Clwyd a Grŵp Gweithredu Gwledig Lleol Conwy, yn gweithredu ar ran consortiwm o sefydliadau lleol. Ariannwyd ef gan Gynllun Datblygu Gwledig Cymru 2007-2013 a ariannir gan Lywodraeth Cymru a'r Gronfa Amaethyddiaeth Ewrop dros Ddatblygu Gwledig (EAFRD) gydag arian cyfatebol gan Gyngor Bwrdeistref Sirol Conwy a Chyngor Sir Ddinbych. Cynhaliwyd y gwaith gan gwmni ymchwil a gwerthuso Wavehill yn ystod misoedd Gorffennaf, Awst a Medi 2014.

2. Yr ardal a'r sefyllfa bresennol

Pwyntiau allweddol

- Mae poblogaeth Hiraethog oddeutu 17,500.
- Nid yw'r strwythur oedran mor annhebyg i strwythur y rhanbarth gyfan er bod cyfran ychydig yn uwch o 45 i 64 oed.
- Yn yr un modd â'r rhanbarth gyfan, mae'r boblogaeth un hŷn ers 2001.
- Mae cyfran uwch o boblogaeth Hiraethog yn deall, siarad neu'n gallu ysgrifennu Cymraeg o gymharu â'r rhanbarth gyfan.
- Mae diweithdra ac anweithgarwch economaidd yn gymharol isel ac wedi ei glystyru yn ward 'Dinbych Uchaf/Henllan'.
- Mae cyfran uwch o'r boblogaeth yn economaidd weithgar o gymharu â'r rhanbarth gyfan.
- Yr alwedigaeth fwyaf cyffredin yn ôl sector preswylwyr yr ardal yw 'addysg' (16%), ac yn ôl lefel yr alwedigaeth yw 'galwedigaethau crefftau medrus' (23%).
- Mae cyfran uwch o'r rheiny sy'n byw yn Hiraethog yn hunangyflogedig.
- Ni ellir ystyried yr ardal fel un difreintiedig yn gyffredinol er ei fod yn gymharol ddifreintiedig wrth edrych yn benodol ar fynediad at wasanaethau.
- Dim ond 13% o gartrefi'r ardal sydd heb gar neu fan o gymharu â 20% neu fwy yn y rhanbarth gyfan, gan arddangos dibyniaeth yr ardal ar gludiant preifat.
- Mae'r pellter a deithir i'r gwaith, ar gyfartaledd, yn llawer uwch i'r rheiny sy'n byw yn Hiraethog ac mae cyfran llawer uwch o breswylwyr yn gweithio o'u cartref.
- Mae cyfran uwch o breswylwyr Hiraethog yn disgrifio eu hunain fel pobl mewn iechyd da o gymharu â'r rhanbarth a Chymru gyfan.
- Mae'r adolygiad tirwedd a bioamrywiaeth yn nodi Hiraethog fel ardal sy'n gryf o ran y 'gwasanaethau ecosystem' y mae'n ei ddarparu.

2.1. Trosolwg

Mae Hiraethog yn rhanbarth uwchdirol yng Nghonwy a Sir Ddinbych. Y prif ffyrdd sy'n rhedeg drwy'r rhanbarth yw'r A5 a'r A494. Mae'n cynnwys dwy gronfa ddŵr fawr, sef Llyn Brenig a Llyn Alwen, a Choedwig Clocaenog. Ei fan uchaf yw Mwdwl-eithin, sy'n 532 medr (1,745 troedfedd) uwchlaw lefel y môr, gan ei wneud yn uwch na Exmoor. Mae Moel Seisiog yn gopa arall o 468m (1535troedfedd), sydd hefyd yn darddiad i'r Afon Elwy. Ar ei ochr orllewinol, gan edrych dros Ddyffryn Conwy, mae fferm wynt Moel Maelogan. Mae tri choparall yn cyrraedd dros 500m - Craig Bron-banog (502m), Gorsedd Bran (518m), a Foel Goch (519m). Amgylchynir Hiraethog gan aneddiadau bychain trefol sy'n cynnwys Dinbych, Corwen, Rhuthun, Llanrwst a Betws y Coed. Y rhain sy'n ymddwyn fel canolfannau gwasanaeth ar gyfer yr ardal.

Dyma sut mae gwefan Ymwelwch â Hiraethog¹ yn disgrifio'r ardal:

Yn Hiraethog cewch y gorau o'r ddau fyd, a bod mor ddiog neu egniol ag y dymunwch – beth bynnag y byddwch yn dewis ei wneud, bydd y tirlun gwyllt a hynafol a phentrefi Hiraethog yn lleoliad ysbrydoledig i chi ymlacio.

Gallwch archwilio'r ardal wledig hardd a chanfod pentrefi tawel gyda hanesion diddorol i'w hadrodd, blasu'r croeso Cymreig lleol mewn tafarn wledig neu gael te prynhawn Cymreig, neu wyllo'r bywyd gwyllt ar y rhosydd neu yng Nghoedwig Clocaenog neu hyd yn oed roi cynnig ar bysgota â phlu yn Llyn Aled.

Neu, os ydych yn chwilio am rywbeth mwy egniol, beth am hwylio, bordhwylio neu ganwio neu fynd ar eich beic a dilyn un o'r llwybrau beicio niferus o amgylch Llyn Brenig; neu rasio lawr mynydd yn Foel Gasnach - un o'r llwybrau beicio mynydd mwyaf heriol y gallwch eu gwneud; cerdded ar hyd Llwybr Alwen neu ddilyn un o'r llwybrau sy'n dechrau yng Nghanolfan Ymwelwyr Llyn Brenig; neu hyd yn oed rhoi cynnig ar gartio yng Nglan y Gors? Mae dewisiadau di-rif ar gael i chi.

Er dibenion dadansoddi yn yr adran hon, diffinnir yr ardal i gynnwys y wardiau canlynol (fel y dangosir ar y map i'r dde). Yn Sir Ddinbych, wardiau etholiadol Efenectyd, Llanrhaeadr yng Nghinmeirch, Dinbych Uchaf, Corwen a Llanfair DC/Gwyddelwern; ac yng Nghonwy wardiau etholiadol Llansannan, Uwchale, Llangernyw, a Chonwy Uchaf.

Mae ardal Hiraethog yn cynnwys ac yn cael ei amgylchynu gan aneddiadau trefol bychain sef Dinbych, Corwen, Rhuthun, Llanrwst a Betws y Coed. Maent yn ffurfio canolfannau gwasanaeth ar gyfer ardal Hiraethog.

¹ www.hiraethog.org.uk

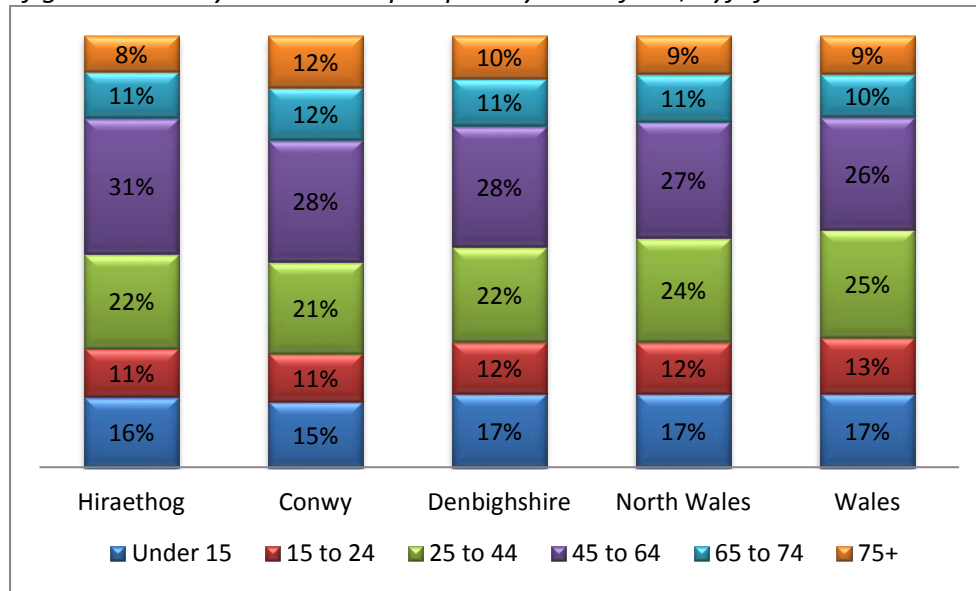
2.2. Proffil economaidd-gymdeithasol

2.2.1. Demograffeg

Dangosa Cyfrifiad 2011 fod poblogaeth Hiraethog oddeutu 17,483; gyda thrwch poblogaeth gyfartalog o 0.4 person i bob hectar. Wrth gymharu hyn gyda Chyfrifiad 2001 gwelwn fod y boblogaeth yn 17,373 sy'n dangos fod poblogaeth Hiraethog wedi aros yn gymharol sefydlog dros y ddegawd ddiwethaf.

Y boblogaeth yw 50.7% gwryw a 49.3% benyw. Mae Ffigwr 2.1 isod yn dangos dadansoddiad o'r boblogaeth fel y'i nodir yng Nghyfrifiad 2011; yn amlycaf, gwelwn fod gan Hiraethog gyfran uwch o bobl rhwng 45 a 64 oed, a llai o bobl 75 oed neu hŷn o gymharu â Chonwy, Sir Ddinbych, Gogledd Cymru a Chymru.

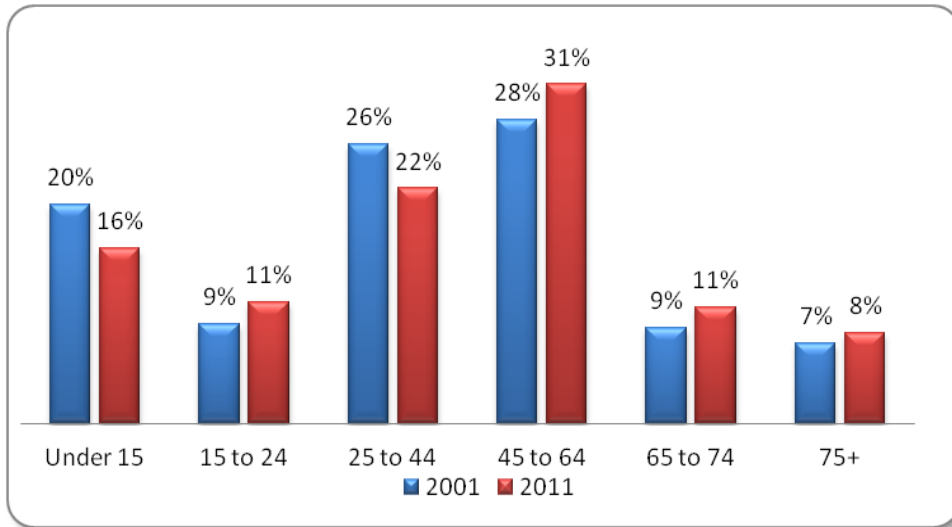
Ffigwr 2.1: Strwythur oedran pob preswylwr arferol, Cyfrifiad 2011

N= Hiraethog 17,483, Conwy 115,228, Sir Ddinbych 93,734, Gogledd Cymru 687,937, Cymru 3,063,456

Wrth gymharu proffil oedran Hiraethog rhwng Cyfrifiad 2001 a 2011 dangosir fod y boblogaeth wedi heneiddio yn ystod y ddeng mlynedd.

Ffigwr 2.2: Proffil oedran Hiraethog rhwng 2001 a 2011²

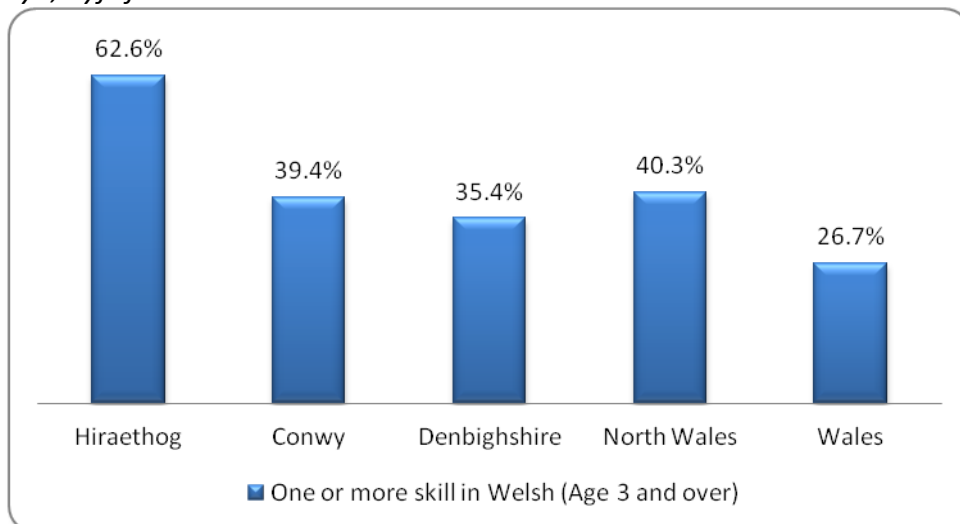
N = 2001 - 17,373, 2011 - 17,483

Mae cyfran ychydig yn uwch o bobl o ethnigrwydd gwyn yn Hiraethog (99%) o gymharu â Chymru gyfan (96%)³.

2.2.2. 1.1.1. Proffil yr Iaith Gymraeg

Mae'r gyfran o boblogaeth Hiraethog⁴ gydag un sgil Gymraeg neu fwy yn sylweddol uwch yn 62.6%, o gymharu â Chonwy (39.4%), Sir Ddinbych (35.4%), Gogledd Cymru (43.3%) a Chymru (26.7%). Cynigia hyn y gellir disgrifio'r ardal fel 'cadarnle' ar gyfer yr iaith yn y rhanbarth.

Ffigwr 2.3: Cyfran o'r boblogaeth ym mhob ardal gydag un sgil Cymraeg neu fwy, 3 oed neu hŷn, Cyfrifiad 2011

N(3+ oed) = Hiraethog 16,947, Conwy 111,724, Sir Ddinbych 90,527, Gogledd Cymru 663,808, Cymru 2,955,841

² Data cyfrifiad, 2001, 2011

³ Cyfrifiad 2011

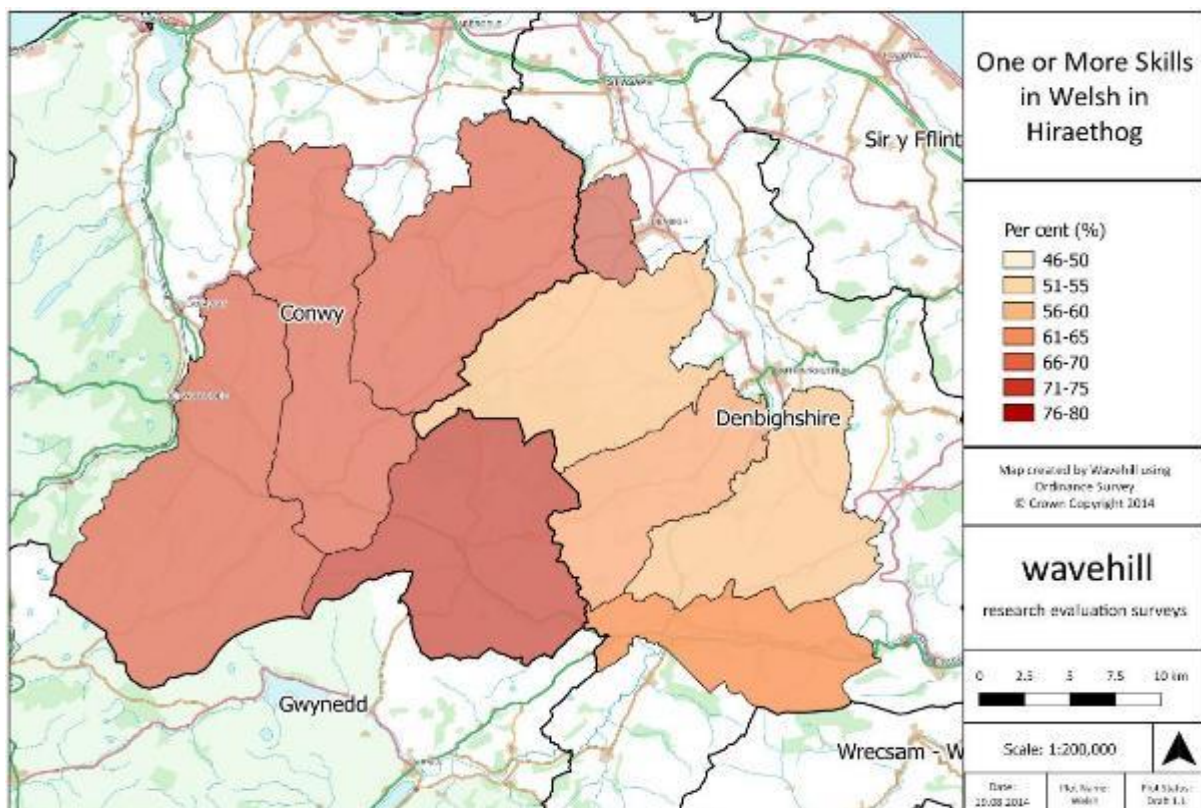
⁴ Ibid

Mae'r tabl isod yn dangos y gyfran o fewn pob un o'r wardiau gwledig sydd ag o leiaf un sgil Cymraeg⁵. Mae'r map a ganlyn yn dangos y gyfran yn ofodol; gwelir yn glir fod y gyfran uchaf y siaradwyr Cymraeg yn y Gorllewin.

Tabl 2.1: Cyfran o breswylwyr ardal Hiraethog, tair oed neu hŷn, gydag un sgil Gymraeg neu fwy, Cyfrifiad 2011

	Un sgil Gymraeg neu fwy, 3 oed neu hŷn
Uwchaled	76.4%
Uwch Conwy	69.5%
Llansannan	70.4%
Llanrhaeadr-yng-Nghinmeirch	59.0%
Llangernyw	72.0%
Llanfair Dyffryn Clwyd/Gwyddelwern	59.4%
Efenechtyd	63.3%
Dinbych Uchaf/Henllan	48.6%
Corwen	62.1%

Map 2.1: Cyfran y boblogaeth, dros 3 oed, gydag un sgil iaith Gymraeg neu fwy

⁵ Cyfrifiad 2011

2.2.3. Gweithgarwch economaidd a galwedigaeth

Fe nododd Cyfrifiad 2011⁶ fod 9,304 o breswylwyr Hiraethog (rhwng 16-74 oed) yn economaidd weithredol, 72% o'r boblogaeth. Dyma gyfran uwch na Chymru (66%). Mae Tabl 2.2 yn dangos cyfran y gweithwyr cyflogedig yn ôl sector. Mae cyfran llawer uwch o bobl yn cael eu cyflogi gan y sector adeiladu⁷ na chyfartaledd Cymru o 4%. Hefyd, mae cyfran uwch yn cael eu cyflogi gan y sector cynhyrchu yn Hiraethog o gymharu â Chonwy a Sir Ddinbych, er bod y canran yn is nag yng Ngogledd Cymru gyfan.

Yna mae Tabl 2.2 yn rhannu cyfran y gweithwyr cyflogedig yn ôl sector ac yn ôl wardiau unigol Hiraethog. Mae'n dangos fod gwahaniaeth sylweddol yng nghyfran y gweithwyr cyflogedig ym mhob ward, er fe ddylid ystyried y nifer llai o breswylwyr sydd yn rhai wardiau. Er enghraifft, mae'r diwydiant amaeth, coedwigaeth a physgota yn fwy blaenllaw mewn rhai wardiau gyda'r sector cynhyrchu yn neilltuol o uchel yng Nghorwen oherwydd presenoldeb un prif gyflogwr yn y ward honno.

⁶ Defnyddir data Cyfrifiad yma oherwydd dibynadwyedd; gan fod data yr Arolwg Poblogaeth Blynyddol yn defnyddio data gweinyddol a data arolwg, nid yw mor gadarn â'r Cyfrifiad.

⁷ Mae'r dosbarth hwn yn cynnwys 'adeiladu adeiladau', 'peirianeg sifil' a 'gweithgareddau adeiladu arbennigol'.

Tabl 2.2: Dadansoddiad o Weithwyr Cyflogedig yn ôl Ardal, Cyfrifiad 2011

Codau Sector y Dosbarthiad Diwydiannol Safonol 2007 ⁸	Hiraethog	Conwy	Sir Ddinbych	Gogledd Cymru	Cymru
A : Amaethyddiaeth, coedwigaeth a physgota	1%	0%	0%	0%	1%
B : Mwyngloddio a chwarela	0%	0%	0%	0%	0%
C : Cynhyrchu	10%	3%	8%	15%	11%
D : Cyflenwi trydan, nwy, stêm ac aerdymheru	1%	0%	0%	1%	1%
E : Cyflenwi dŵr; carthffosiaeth, rheoli gwastraff a gweithgareddau adfer	2%	0%	0%	1%	1%
F : Adeiladu	12%	5%	5%	5%	4%
G : Masnach gyfanwerthol ac adwerthol; atgyweirio moduron a beiciau modur.	14%	19%	14%	16%	16%
H : Cludiant a storio	5%	3%	3%	4%	3%
I : Gweithgareddau'r gwasanaeth bwyd a llety	7%	13%	8%	8%	7%
J : Gwybodaeth a Chyfathrebu	1%	2%	1%	2%	2%
K : Gweithgareddau yswiriant	1%	1%	2%	1%	2%
L : Gweithgareddau eiddo diriaethol	1%	1%	2%	1%	1%
M : Gweithgareddau proffesiynol, gwyddonol a thechnegol	2%	4%	4%	4%	4%
N : Gweithgareddau gweinyddol a gwasanaethau cefnogi	5%	3%	4%	5%	6%
O : Amddiffyniad a gweinyddiaeth gyhoeddus; nawdd cymdeithasol gorfodol	4%	7%	8%	6%	8%
P : Addysg	16%	13%	9%	10%	11%
Q : Gweithgareddau iechyd dynol a gwaith cymdeithasol	12%	18%	28%	17%	16%
R : Celf, adloniant a hamdden	2%	4%	2%	2%	3%
S : Gweithgareddau gwasanaethu eraill	4%	2%	2%	2%	2%
T : Gweithgareddau cartrefi fel cyflogwyr; nwyddau - a gwasanaethau- anwahaniaethol sy'n cynhyrchu gweithgareddau cartrefi er defnydd eu hunain	0%	0%	0%	0%	0%
U : Gweithgareddau cyrff a sefydliadau alldiriogaethol	0%	0%	0%	0%	0%
Cyfanswm	100%	100%	100%	100%	100%

⁸ Gellir dod o hyd i fwy o wybodaeth am y codau Dosbarthiad Diwydiannol Safonol yma:
http://www.neighbourhood.statistics.gov.uk/HTMLDocs/SIC/ONS_SIC_hierarchy_view.html

Tabl 2.3: Dadansoddiad o weithwyr cyflogedig yn ôl Sector ac yn ôl Ardal, Cyfrifiad 2011

	Llangernyw	Llansannan	Uwch Conwy	Uwchaled	Corwen	Dinbych Uchaf/Henllan	Efenechtyd	Llanfair Dyffryn Clwyd/Gwyddelwern	Llanrhaeadr-yng- Nghinmeirch
A Amaethyddiaeth, coedwigaeth a physgota	16%	16%	13%	14%	5%	3%	9%	11%	12%
B Mwyngloddio a chwarela	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
C Cynhyrchu	7%	6%	4%	6%	18%	8%	8%	8%	6%
D Cyflenwi trydan, nwy, stêm ac aerdymheru	1%	0%	0%	0%	1%	0%	0%	0%	1%
E Cyflenwi dŵr; carthffosiaeth, rheoli gwastraff a gweithgareddau adfer	1%	1%	1%	1%	0%	1%	1%	1%	1%
F Adeiladu	11%	11%	9%	10%	9%	9%	9%	10%	8%
G Masnach gyfanwerthol ac adwerthol; atgyweirio moduron a beiciau modur.	11%	9%	11%	11%	12%	14%	10%	10%	12%
H Cludiant a storio	3%	2%	2%	6%	4%	4%	3%	4%	3%
I Gweithgareddau'r gwasanaeth bwyd a llety	7%	5%	8%	6%	5%	6%	4%	7%	4%
J Gwybodaeth a chyfathrebu	2%	2%	2%	1%	1%	1%	2%	3%	2%
K Gweithgareddau yswiriant ac arian	1%	1%	2%	1%	1%	1%	1%	1%	1%
L Gweithgareddau eiddo diriaethol	1%	2%	1%	1%	1%	1%	2%	2%	1%
M Gweithgareddau proffesiynol, gwyddonol a thechnegol	4%	4%	5%	4%	3%	3%	8%	5%	5%
N Gweithgareddau gweinyddol a gwasanaethau cefnogi	2%	3%	4%	3%	5%	4%	3%	4%	3%
O Amddiffyniad a gweinyddiaeth gyhoeddus; nawdd cymdeithasol gorfodol	5%	6%	7%	6%	6%	6%	6%	5%	7%
P Addysg	13%	13%	14%	15%	10%	11%	11%	12%	14%
Q Gweithgareddau iechyd dynol a gwaith cymdeithasol	11%	17%	10%	10%	15%	24%	14%	13%	15%
R, S, T, U Arall	3%	4%	5%	5%	4%	4%	6%	4%	5%

Fe edrychodd Cyfrifiad 2011 ar alwedigaethau unigol thrwy ofyn i'r rheiny rhwng 16-74 oed a oedd yn cael eu cyflogi, am eu galwedigaeth yr wythnos cyn cynnal y Cyfrifiad. Dangosa dadansoddiad o'r galwedigaethau yn Hiraethog gyfan (gweler Tabl 2.4 isod) fod 23% wedi eu cyflogi mewn galwedigaethau 'crefftau medrus', o gymharu â 14% yng Nghonwy a 15% yn Sir Ddinbych.

Tabl 2.4: Dadansoddiad o alwedigaeth yn ôl Ardal, Cyfrifiad 2011

Galwedigaeth	Hiraethog	Conwy	Sir Ddinbych	Gogledd Cymru	Cymru
1. Rheolwyr, cyfarwyddwyr ac uwch swyddogion	10%	12%	10%	10%	9%
2. Galwedigaethau proffesiynol	17%	16%	16%	15%	16%
3. Galwedigaethau proffesiynol a thechnegol cysylltiedig	9%	10%	10%	10%	11%
4. Galwedigaethau gweinyddol ac ysgrifenyddol	8%	10%	10%	10%	11%
5. Galwedigaethau crefftau medrus	23%	14%	15%	15%	13%
6. Galwedigaethau gofal, hamdden a gwasanaethau eraill	11%	12%	13%	11%	11%
7. Galwedigaethau gwerthiant a gofal cwsmer	4%	9%	8%	8%	9%
8. Gweithwyr peirannau ac offer prosesu	7%	6%	7%	9%	8%
9. Galwedigaethau elfennol	10%	11%	11%	12%	12%

Mae edrych yn agosach ar alwedigaethau ar lefel ward⁹ yn dangos unwaith eto fod gwahaniaethau o ran daearyddiaeth. Er enghraifft, roedd 23% o bobl cyflogedig yn Efenechtyd wedi eu cyflogi mewn galwedigaethau proffesiynol o gymharu â 12% yn Ninbych Uchaf/ Henllan ac roedd 18% o weithwyr cyflogedig o Ddinbych Uchaf/Henllan wedi eu cyflogi mewn galwedigaethau elfennol, o gymharu â 7% yn Llansannan ac Uwchaled.

⁹ Defnyddiwyd y ffigyrau'n ofalus- "Er mwyn osgoi datgelu gwybodaeth personol, newidwyd rhai cofnodion rhwng gwahanol ardaloedd daearyddol. Bydd rhai ffigyrau wedi eu heffeithio, yn enwedig symiau bychain yn yr ardaloedd daearyddol isaf."

Tabl 2.5: Dadansoddiad o Alwedigaethau yn ôl Ardal, Cyfrifiad 2011

	Llangernyw	Llansannan	Uwch Conwy	Uwchaled	Corwen	Dinbych Uchaf/Henllan	Efenechtyd	Llanfair Dyffryn Clwyd/ Gwyddelwern	Llanrhaeadr-yng- Nghinmeirch
1. Rheolwyr, cyfarwyddwyr ac uwch swyddogion	9%	8%	12%	9%	8%	6%	10%	14%	11%
2. Galwedigaethau proffesiynol	16%	18%	16%	16%	13%	12%	23%	18%	22%
3. Galwedigaethau proffesiynol a thechnegol cysylltiedig	8%	9%	10%	9%	9%	8%	12%	8%	10%
4. Galwedigaethau gweinyddol ac ysgrifenyddol	7%	9%	7%	10%	7%	6%	11%	8%	8%
5. Galwedigaethau crefftau medrus	29%	29%	26%	29%	21%	16%	19%	23%	24%
6. Galwedigaethau gofal, hamdden a gwasanaethau eraill	10%	11%	10%	10%	13%	19%	8%	9%	9%
7. Galwedigaethau gwerthiant a gofal cwsmer	5%	3%	5%	2%	5%	7%	4%	4%	3%
8. Gweithwyr peirannau ac offer prosesu	7%	6%	6%	8%	12%	7%	6%	7%	5%
9. Galwedigaethau elfennol	9%	7%	9%	7%	13%	18%	8%	9%	8%

2.2.4. Gweithio llawn amser, rhan amser ac yn hunangyflogedig

Fel y dangosir yn y tabl a ganlyn, mae gan Hiraethog y gyfran isaf o weithwyr cyflogedig sy'n economaidd weithredol yn rhan amser a llawn amser, ond y gyfran uchaf sy'n economaidd weithredol yn hunangyflogedig. Cynigia hyn fod hunangyflogaeth yn neilltuol o bwysig yn ardal Hiraethog.

Ffigwr 2.6: dadansoddiad o weithwyr cyflogedig sy'n economaidd weithredol o Gyfrifiad 2011

	Rhan amser	Llawn amser	Hunangyflogedig
Hiraethog	21%	50%	29%
Conwy	26%	55%	19%
Sir Ddinbych	24%	58%	18%
Gogledd Cymru	24%	60%	16%
Cymru	24%	61%	15%

2.2.5. Anweithgarwch economaidd

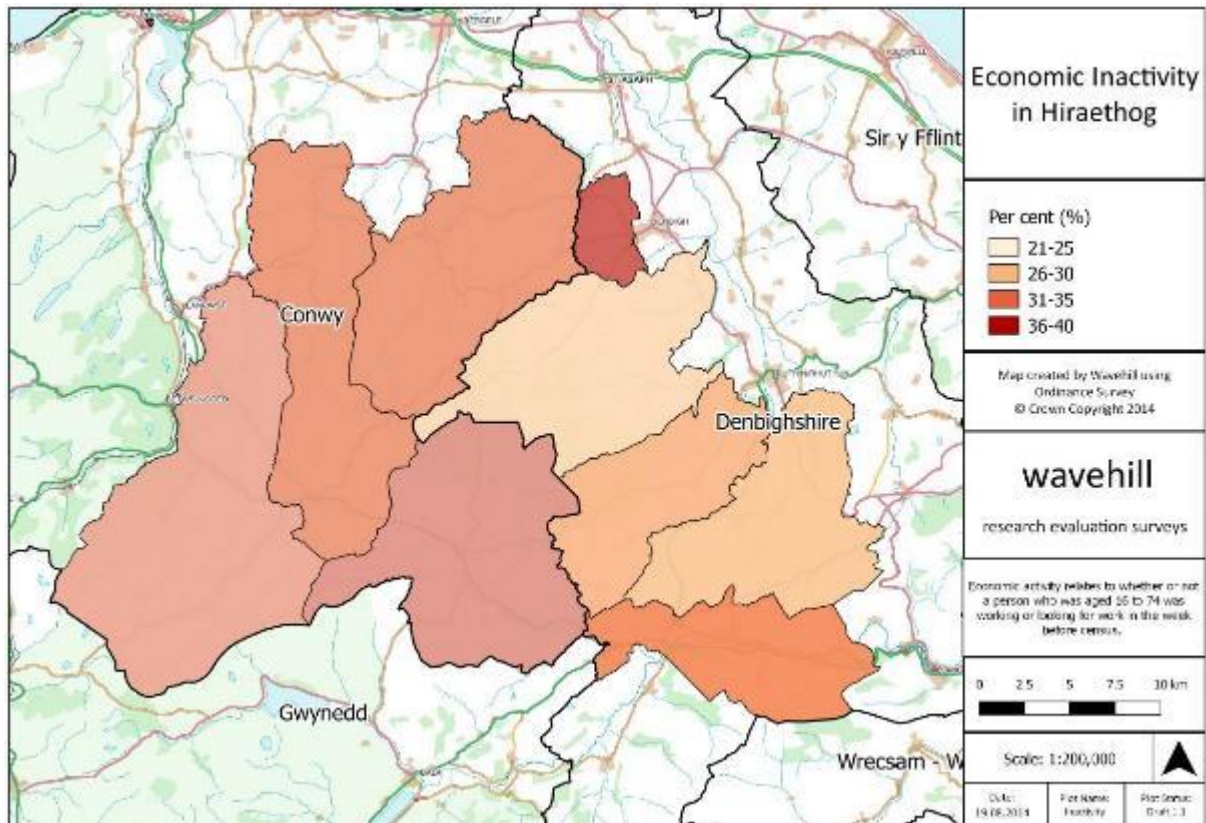
Mae'r gyfradd anweithgarwch economaidd¹⁰ a adroddir yng Nghyfrifiad 2011 yn is yn Hiraethog (28.0%) o gymharu â Chonwy (34.3%), Sir Ddinbych (34.4%), Gogledd Cymru (33.2%) a Chymru (34.2%). Mae gan Ddinbych Uchaf/Henllan y gyfradd uchaf o anweithgarwch economaidd yn 36.4%, gyda'r gyfradd isaf o anweithgarwch economaidd yn Uwchaled (22.9%); cynigia hyn fod anweithgarwch, i ryw raddau, wedi ei glystyru mewn ardaloedd penodol.

Tabl 2.7: Ardal yn erbyn Cyfradd Anweithgarwch Economaidd, Cyfrifiad 2011

Ardal	Cyfradd Anweithgarwch Economaidd
Dinbych Uchaf/Henllan	36.4%
Corwen	31.9%
Llanrhaeadr-yng-Nghinmeirch	27.3%
Llansannan	25.9%
Efenechtyd	25.7%
Llanfair Dyffryn Clwyd/Gwyddelwern	25.5%
Uwch Conwy	24.1%
Llangernyw	23.2%
Uwchaled	22.9%

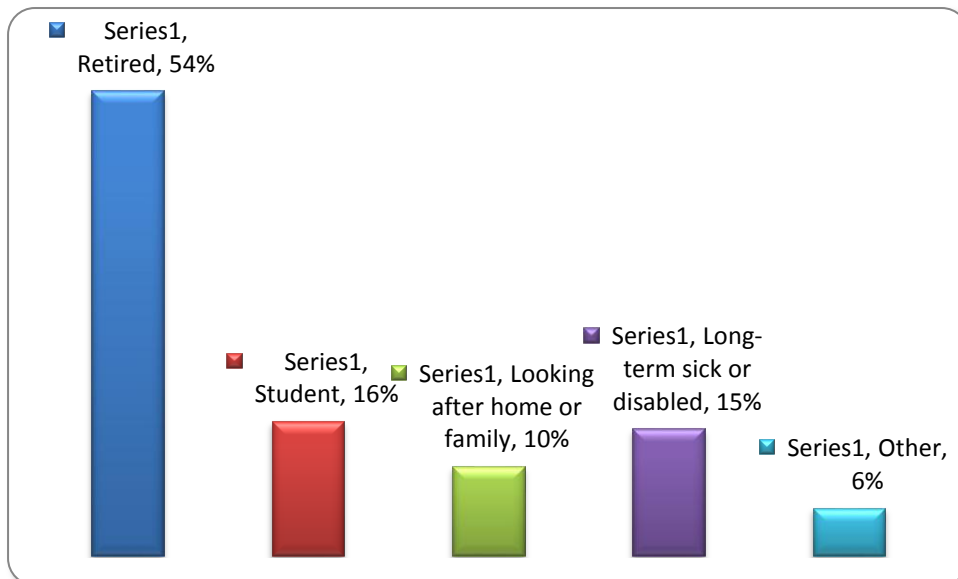
¹⁰ Pob preswylwr arferol, 16 i 74 oed

Map 2.2: Cyfran yr anweithgarwch economaidd yn Hiraethog

Gan edrych yn fanylach ar ddata anweithgarwch economaidd ar gyfer Hiraethog o Gyfrifiad 2011, dangosir fod y mwyafrif o'r rheiny a oedd yn anweithgar yn economaidd (56.1%) wedi ymddeol. Mae'r gyfradd hon ychydig yn is na Chonwy (57.5%) ond yn uwch na Sir Ddinbych (53.7%), Gogledd Cymru (52.6%) a Chymru (47.0%).

Ffigwr 2.4: Dadansoddiad anweithgarwch economaidd yn Hiraethog, Cyfrifiad 2011

Gan ddadansoddi hyn yn ôl ward, dangosir mai Llanrhaeadr-yng-Nghinmeirch sydd â'r gyfran uchaf o unigolion wedi ymddeol. Mae chwarter o'r unigolion sy'n economaidd anweithgar yn Ninbych Uchaf / Henllan yn ystyried eu hunain fel anabl neu gyda salwch thymor hir.

Tabl 2.8: Ardal yn erbyn Cyfradd Anweithgarwch Economaidd o Gyfrifiad 2011

	Ymddeol	Myfyriwr	Yn edrych ar ôl y cartref neu'r teulu	Salwch tymor hir neu anabl	Arall
Corwen	55%	15%	10%	15%	6%
Dinbych Uchaf/Henllan	39%	15%	13%	25%	7%
Efenechtyd	61%	19%	7%	9%	4%
Llanfair Dyffryn Clwyd/Gwyddelwern	60%	17%	10%	10%	4%
Llangernyw	58%	17%	9%	10%	6%
Llanrhaeadr-yng- Nghinmeirch	65%	12%	10%	7%	6%
Llansannan	54%	17%	8%	17%	4%
Uwch Conwy	54%	16%	12%	12%	6%
Uwchaled	58%	15%	11%	12%	5%

2.2.6. Addysg

Yn gyffredinol, mae gan breswylwyr Hiraethog well cymwysterau na'r rheiny yng Nghonwy, Sir Ddinbych, Gogledd Cymru a Chymru yn gyfan. Fel y dangosir yn y tabl isod, mae gan Hiraethog y gyfran isaf o breswylwyr 16 oed neu hŷn sydd heb ddim cymwysterau, a'r gyfran uchaf o breswylwyr gyda chymhwyster lefel 4 neu uwch.

Tabl 2.9: Lefel uchaf o gymhwyster yn ôl ardal, o Gyfrifiad 2011

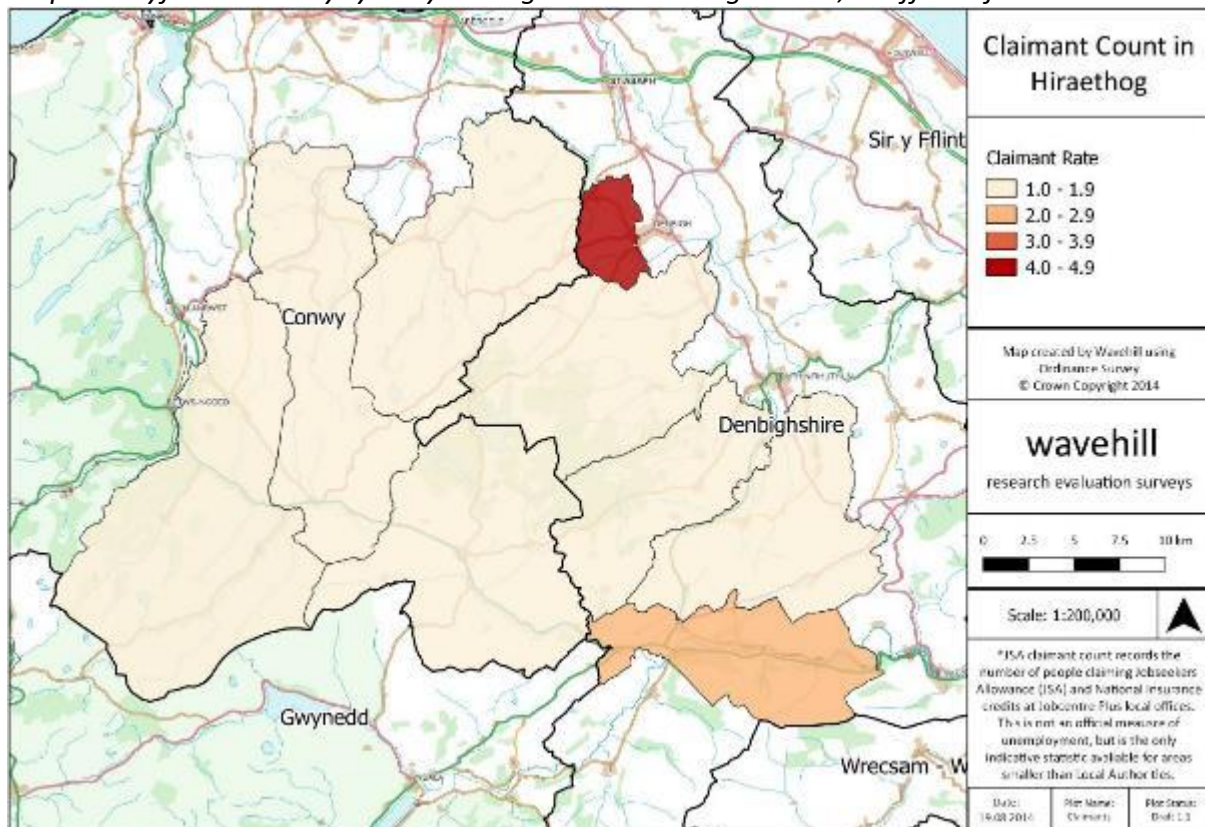
	Hiraethog	Conwy	Sir Ddinbych	Gogledd Cymru	Cymru
Dim cymhwyster	22.5%	25.6%	25.4%	24.7%	25.9%
Cymwysterau Lefel 1	13.5%	13.1%	14.0%	13.6%	13.3%
Cymwysterau Lefel 2	16.9%	16.1%	16.8%	16.5%	15.7%
Prentisiaeth	3.3%	3.9%	3.8%	4.2%	3.9%
Cymwysterau Lefel 3	11.5%	11.3%	11.4%	12.2%	12.3%
Lefel 4 neu uwch	28.1%	25.5%	24.2%	24.4%	24.5%
Cymwysterau eraill	4.2%	4.6%	4.3%	4.5%	4.3%

2.2.7. Budd-daliadau ar gyfer y di-waith: ceiswyr gwaith

Mae'r cyfrif hawlwr yn darparu mesur procsi o ddiweithdra ar lefel leol (is-awdurdod lleol) trwy fesur y nifer o bobl sy'n hawlio Lwfans Ceisio Gwaith (LCG). Mae'r data hwn yn rhoi syniad o'r gyfran o'r boblogaeth leol sy'n edrych am waith, ond yn elfennol mae'n amcangyfrif rhy isel o'r gyfradd diweithdra gan nad ydyw ond yn cynnwys y bobl sy'n hawlio LCG.

Cyfradd yr hawlwr cyfartalog (y gyfran o'r boblogaeth o oed gweithio sy'n hawlio LCG) yn ardal Hiraethog yn ôl y data diweddaraf sydd ar gael (Gorffennaf 2014) yw 1.8%, sy'n is na Chonwy (3.0), Sir Ddinbych (2.9), Gogledd Cymru (2.9) a Chymru (3.1). Mewn gwirionedd, mae cyfradd yr hawlwr yn isel ar gyfer y mwyafrif o ardal Hiraethog gydag un ward wedi ei amlygu gyda'r gyfradd uchaf, sef Dinbych Uchaf gyda chyfradd o 4.5%; cynhigia hyn fod diweithdra yn broblem benodol yn y rhan hon o ardal Hiraethog.

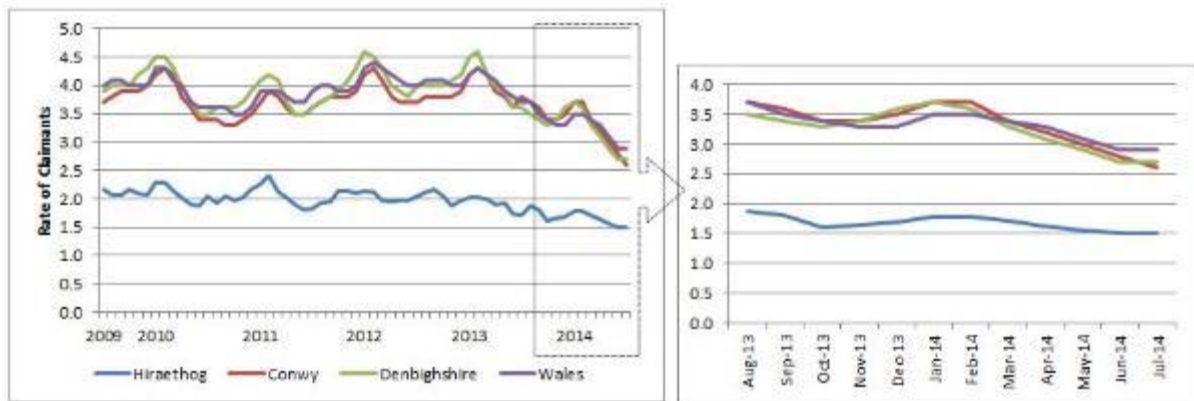
Map 2.3: Cyfradd hawlwr yn ôl y boblogaeth o oedran gweithio, Gorffennaf 2014

Ym mis Gorffennaf 2014, roedd 42.7% o hawlwr Hiraethog wedi bod yn hawlio budd-daliadau ceisio gwaith am dros 6 mis. Mae'r gyfran hon ychydig yn is na Chonwy a Sir Ddinbych (48.7% a 48.1%), ac yn is na Gogledd Cymru (48.4%) a Chymru (49.4%).

Dangosa Ffigur 2.5 gyfradd yr hawlwr bob mis o fis Mehefin 2009 i fis Gorffennaf 2014. Mae dau bwynt clir yn ymddangos; yn gyntaf, dylanwad y tymor ar gyfradd yr hawlwr, ac yn ail, fod pob un o'r tair ardal yn dilyn yr un patrwm amlwg.

Ffigwr 2.5: Cyfradd yr hawlwyr yn ôl poblogaeth o oed gweithio

2.2.8. Amddifadedd

Mynegai Amddifadedd Lluosog Cymru (MALIC) yw mesur swyddogol amddifadedd cymharol ar gyfer ardaloedd bychain yng Nghymru. Cynhyrchir y Mynegai fel cyfres o raddau, gyda gradd 1 yn cael ei ddynodi i'r ardal mwyaf amddifad, gradd 1,896 yn cael ei ddynodi i'r ardal lleiaf amddifad. Mae'r graddau yn system fesur gymharol; gallwn wybod pa ardaloedd sydd fwyaf (neu leiaf) amddifad nac eraill, ond nid faint yn fwy/llai. Y rheswm dros hyn yw'r modd y mae angen llunio'r Mynegai.

Dangosa'r Tabl isod wardiau unigol ardal Hiraethog, a'u graddfa, allan o gyfanswm o 1896. Yr ardal fwyaf amddifad yn ardal Hiraethog yw Dinbych Uchaf / Henllan 2, gyda graddfa o 782. Os meddylwn am y graddfeydd fel tabl cynghrair, dim ond dau o'r wardiau fyddai yn yr hanner uchaf. Felly yn gymharol, nid yw ardal Hiraethog yn ardal amddifad iawn.

Tabl 2.10: Gradd MALIC a chyfran ar gyfer ardal Hiraethog

Ardal Gynnyrch Ehangach Haen Is	Gradd
Dinbych Uchaf/Henllan 2	782
Corwen 2	940
Uwch Conwy	1,068
Llansannan	1,081
Corwen 1	1,161
Llangernyw	1,213
Uwchaled	1,240
Llanrhaeadr-yng-Nghinmeirch	1,422
Llanfair Dyffryn Clwyd/Gwyddelwern	1,435
Efenechtyd	1,482

Gan rannu lefel yr amddifadedd rhwng yr holl ffactorau sy'n llunio'r MALIC, dangosir fod y rhan fwyaf o wardiau Hiraethog yn disgyn o fewn y 10% mwyaf amddifad yng Nghymru o ran mynediad at wasanaethau. Felly mae'r rhan fwyaf o'r ardal yn gymharol 'amddifad' o ran y ffactor hwnnw.

Tabl 2.11: dadansoddiad llawn o'r MALIC yn ol ardal

Ardal Gynnyrch Ehangach Haen Is	MALIC	Cyflogaeth	Incwm	Iechyd	Addysg	Tai	Amgylchedd Corfforol	Mynediad at wasanaethau	Diogelwch y Gymuned
Llangernyw	1213	1673	1267	1248	1429	425	994	99	1858
Llansannan	1081	1327	1352	1551	1333	340	1529	42	1719
Uwch Conwy	1068	1327	1402	1563	1029	209	1695	68	1820
Uwchaled	1240	1560	1330	1682	1559	460	1674	50	1524
Corwen 1	1161	1111	1262	1450	1256	624	781	203	1493
Corwen 2	940	941	783	1488	885	374	1335	445	1029
Dinbych Uchaf /Henllan 2	782	782	779	1145	795	365	1426	339	773
Efenechtyd	1482	1673	1494	1667	1696	925	1567	88	1827
Llanfair Dyffryn Clwyd/Gwyddelwern	1435	1560	1648	1797	1561	1110	1501	61	1578
Llanrhaeadr-yng- Nghinmeirch	1422	1560	1525	1507	1724	786	1080	118	1760

2.2.9. Perchnogaeth Cerbyd

Efallai oherwydd natur wledig Hiraethog a'r mynediad gwael at wasanaethau yn yr ardal, mae gan Hiraethog gyfran llawer is o aelwydydd nad ydynt yn berchen ar unrhyw gar neu fan¹¹. Hefyd mae ganddo gyfran llawer uwch o dros ddau gar ar gyfer bob aelwyd. Felly mae'r rhan fwyaf o breswylwyr yn yr ardal yn debygol o fod â char neu fan ar gael iddynt.

Tabl 2.12: nifer y ceir neu faniau ar aelwydydd, o Gyfrifiad 2011

	Dim ceir na faniau ar yr aelwyd	1 car neu fan ar yr aelwyd	2 car neu fan ar yr aelwyd	3 car neu fan ar yr aelwyd	4 car neu fan neu fwy ar yr aelwyd
Hiraethog	13%	37%	34%	11%	5%
Conwy	22%	44%	26%	6%	2%
Sir Ddinbych	21%	44%	26%	6%	2%
Gogledd Cymru	20%	43%	28%	7%	3%
Cymru	23%	43%	26%	6%	2%

¹¹ Mae hyn yn cyfeirio at y nifer o geir neu faniau a berchnogir, neu sydd ar gael i'w defnyddio, gan un aelod neu fwy o'r aelwyd. Gall hyn gynnwys ceir a faniau cwmni sydd ar gael ar gyfer defnydd preifat. Nid yw'n cynnwys beiciau modur neu sgwteri, nac unrhyw geir neu faniau sydd piau ymwelwyr. Mae'r cyfrif ceir neu faniau yn yr ardal yn cyfeirio at aelwydydd yn unig. Ni chyfrir ceir na faniau a ddefnyddir gan breswylwyr sefydliadau cymunedol.

2.2.10. Pellter i'r gwaith a dull teithio

Eto, mae'n debyg oherwydd natur wledig yr ardal, mae'r pellter cyfartalog a deithir i'r gwaith¹² yn uwch ar gyfer preswylwyr Hiraethog na'r cyfartaledd ar gyfer ardaloedd yr awdurdodau lleol a'r rhanbarth yn eu cyfanrwydd; mae'r cyfartaledd mewn gwirionedd 7km ymhellach na chyfartaledd Cymru. Mae hyn hefyd yn egluro'r gyfran uchel o gartrefi'r ardal sydd â cherbyd ar gael iddynt.

Tabl 2.13: pellter cyfartalog i'r gwaith (km), o Gyfrifiad 2011

Pellter Cyfartalog (km)	
Hiraethog	23.7
Conwy	18.6
Sir Ddinbych	17.2
Gogledd Cymru	18.6
Cymru	16.7

Gan droi ein sylw at y dull o deithio i'r gwaith¹³, mae'n ddiddorol nodi fod cyfran uwch (14%) o breswylwyr arferol 16-74 oed yn gweithio gartref, neu o'r cartref yn bennaf yn ardal Hiraethog; mae hyn dros ddwbl y gyfran yn yr ardaloedd a ddefnyddir mewn cymhariaeth. Mae hyn o bosib yn adlewyrchu'r pellteroedd hir y mae'n rhaid i breswylwyr deithio i'w man gweithio 'arferol', er bydd hefyd yn cael ei ddylanwadu gan gryfder y diwydiannau sy'n seiliedig ar y tir yn yr ardal (e.e. ffermydd).

Tabl 2.14: dull teithio i'r gwaith o Gyfrifiad 2011

	Hiraethog	Conwy	Sir Ddinbych	Gogledd Cymru	Cymru
Gweithio'n bennaf gartref neu o'r cartref	14%	7%	6%	6%	5%
Trên	0%	1%	1%	1%	2%
Bws, bws mini neu goets	2%	4%	3%	4%	5%
Tacsi	0%	0%	1%	0%	0%
Beic modur, sgwter neu foped	0%	1%	0%	1%	1%
Gyrru car neu fan	67%	67%	67%	68%	67%
Teithiwr mewn car neu fan	5%	6%	7%	7%	7%
Beic	1%	1%	2%	1%	1%
Ar droed	9%	11%	12%	10%	11%
Dull arall o deithio i'r gwaith	1%	1%	1%	1%	1%

¹² Mae hyn yn cyfeirio at y pellter mewn cilomedrau rhwng cod post preswyl y person a chod post eu gweithle, wedi ei fesur mewn llinell syth. Ymdrinnir â phellteroedd deilliadol sy'n achosi pellter a deithir o dros 1200km, fel pellteroedd annilys ac mae'r gwerth yn un priodolledig. Dynodir pellter a deithir o 0.1km fod cod post y gweithle yr un fath â'r cod post preswyl.

¹³ Y dull teithio yw'r un a ddefnyddir ar gyfer y rhan hiraf o'u siwrnai arferol i'r gwaith, yn ôl pellter. Nid yw'r testun hwn ond yn berthnasol i bobl a oedd wedi eu cyflogi yn ystod yr wythnos cyn y cyfrifiad.

2.2.11. Anheddau

Fel y dangosa'r isod , mae gan Hiraethog (fel y byddech yn ei ddisgwyl oherwydd natur wledig yr ardal) gyfran uwch o dai ar wahân a chyfran is o fflatiau wedi eu hadeiladu yn bwrpasol o gymharu ag ardaloedd yr awdurdodau lleol a'r rhanbarth yn eu cyfanrwydd.

Tabl 2.15: math o annedd o Gyfrifiad 2011

	Hiraethog	Conwy	S.Ddinb	Gog. Cymru	Cymru
Annedd nad yw'n cael ei rhannu	100%	100%	100%	100%	100%
Annedd a rennir: Lle dwy aelwyd	0%	0%	0%	0%	0%
Annedd a rennir: lle tai aelwyd neu fwy	0%	0%	0%	0%	0%
Lle aelwyd gydag o leiaf un preswylwr arferol	91%	91%	95%	93%	94%
Lle aelwyd heb ddim preswylwr arferol	9%	9%	5%	7%	6%
Tŷ neu fyngalo cyfan: tŷ ar wahân	55%	35%	44%	37%	28%
Tŷ neu fyngalo cyfan: ty par	24%	31%	31%	32%	31%
Tŷ neu fyngalo cyfan: Teras (gan gynnwys diwedd teras)	17%	15%	13%	19%	28%
Fflat, fflat deulawr neu randy: Tenement neu floc o fflatiau wedi eu hadeiladu'n bwrpasol	2%	11%	7%	8%	10%
Fflat, fflat deulawr neu randy: Rhan o dŷ wedi ei newid neu ei rannu (gan gynnwys fflatiau un ystafell)	1%	6%	3%	2%	2%
Fflat, fflat deulawr neu randy: Mewn adeilad masnachol	1%	2%	1%	1%	1%
Carafán neu strwythur symudol dros dro arall	1%	1%	0%	1%	0%

Ffynhonnell: Cyfrifiad 2011

O ran daliadaeth, nid yw data cyfrifiad 2011 yn dangos unrhyw wahaniaethau pwysig yn ardal Hiraethog gyda'r rhan fwyaf o breswylwyr yn byw mewn tai y maent yn eu perchen. Fodd bynnag, mae'r gyfran sy'n byw mewn tai wedi eu rhentu'n breifat ychydig yn llai yn Hiraethog o gymharu â Chonwy a Sir Ddinbych gyfan, ond eto, nid yw hyn yn annisgwyl mewn ardal wledig.

Tabl 2.16: Daliadaeth o Gyfrifiad 2011

	O dan berchnogaeth	Cyd-berchnogaeth (perchen rhan a rhentu rhan)	Rhentu cymdeithasol	Rhentu preifat	Yn byw gyda rhent am ddim
Hiraethog	67%	0%	17%	13%	3%
Conwy	69%	1%	12%	17%	2%
Sir Ddinbych	69%	1%	13%	16%	2%
Gogledd Cymru	68%	0%	16%	14%	2%
Cymru	67%	0%	16%	14%	2%

Gan droi ein sylw at faint yr aelwyd a nifer yr ystafelloedd ar gyfer pob annedd, ar gyfartaledd mae maint aelwydydd Hiraethog ychydig yn uwch - 2.5 person ym mhob tŷ. Mae gan yr ardal hefyd gyfran ychydig yn is o ystafelloedd ac ystafelloedd gwely ym mhob aelwyd.

Tabl 2.17: nifer yr ystafelloedd ym mhob aelwyd o Gyfrifiad 2011

	Maint aelwyd gyfartalog	Nifer cyfartalog o ystafelloedd ym mhob aelwyd	Nifer cyfartalog o ystafelloedd gwely ym mhob aelwyd
Hiraethog	2.5	5.5	2.6
Conwy	2.2	5.6	2.8
Sir Ddinbych	2.3	5.7	2.8
Gogledd Cymru	2.3	5.7	2.9
Cymru	2.3	5.7	2.9

2.2.12. Iechyd ymddangosiadol

Yn ystod cyfnod cyfrifiad 2011, ystyria ychydig dros hanner o boblogaeth Hiraethog¹⁴ eu bod o iechyd da iawn, sy'n uwch nag ardaloedd yr awdurdodau lleol a'r rhanbarth yn ei chyfanrwydd.

Tabl 2.18: iechyd fel y'i categoriwyd eu hunain yng Nghyfrifiad 2011

	Hiraethog	Conwy	Sir Ddinbych	Gogledd Cymru	Cymru
Iechyd da iawn	51%	45%	47%	48%	47%
Iechyd da	31%	32%	31%	32%	31%
Iechyd gweddol	13%	16%	15%	14%	15%
Iechyd gwael	4%	5%	6%	5%	6%
Iechyd gwael iawn	1%	2%	2%	1%	2%

¹⁴ Pob preswylwr arferol.

2.2.13. Canolfannau Gwasanaeth Hiraethog

Er nad yw'r canol trefi a restrir isod yn disgyn o fewn ardal Hiraethog ei hun, cynhwysir hwy yma oherwydd eu rôl fel 'canolfannau gwasanaeth' ar gyfer yr ardal. Y trefi o dan sylw yw: Betws y Coed, Dinbych, Corwen, Llanrwst a Rhuthun; gwelir hwy ar y map isod. Gellir gweld ystadegau allweddol ar gyfer pob un o'r canolfannau gwasanaeth yn nhabl 2.19¹⁵.

Tabl 2.19: crynodeb o ystadegau ar gyfer y 'canolfannau gwasanaeth' o Gyfrifiad 2011

	Betws y Coed	Corwen	Dinbych	Llanrwst	Ruthun
Poblogaeth	255	477	8,514	3,323	5,461
Trwch y boblogaeth (person/hectar)	11.1	19.3	35.7	30.6	27.9
Oedran cymedrig (blynyddoedd)	46	39	40	42.3	42
Un sgil Cymraeg neu fwy	49.8%	67.5%	52.1%	75.8%	56.5%
Dim cymwysterau	14.2%	20.8%	23.3%	21.6%	20.8%
Economaidd weithredol - mewn cyflogaeth	73.6%	67.8%	61.4%	62.0%	64.2%
Economaidd weithredol - di-waith	0.5%	4.1%	4.0%	3.7%	3.3%

Dangosa'r tabl isod fod 46.6% o boblogaeth oed gweithio Betws y Coed wedi eu cyflogi mewn gweithgareddau gwasanaethau llety a bwyd. Yng Nghorwen, cyflogir cyfran uchaf y gweithwyr cyflogedig yn y maes Cynhyrchu; yn Dinbych a Rhuthun yng ngweithgareddau iechyd dynol a gwaith cymdeithasol ac mewn masnach adwerthol a chyfanwerthol yn Llanrwst.

¹⁵ Cyfrifir y ffigyrau o ddata ardaloedd adeiledig Cyfrifiad 2011. Yn flaenorol, adnabuwyd ardaloedd adeiledig yng Nghymru a Lloegr fel ardaloedd trefol. Diffinnir ardaloedd adeiledig fel tir sy'n 'anwrthdroadwy drefol ei gymeriad', a olygir ei fod yn nodweddiadol o bentref, tref neu ddinas. Maent yn cynnwys ardaloedd o dir adeiledig gyda lleiafswm o 20 hectar (200,000m²). Cysylltir unrhyw ardal gyda llai na 200 medr rhyngddynt i wneud un ardal adeiledig sengl. http://www.ons.gov.uk/ons/dcp171776_316219.pdf

Tabl 2.20: Dadansoddiad o Weithwyr cyflogedig yn ôl Sector yn ôl Ardal, Cyfrifiad 2011

	Betws-Y-Coed	Corwen	Dinbych	Llanrwst	Rhuthun
A Amaethyddiaeth, coedwigaeth a physgota	0.7	1.6	1.0	2.2	1.9
B Mwyngloddio a chwarela	0.0	0.0	0.3	0.3	0.0
C Cynhyrchu	2.7	21.4	9.1	7.0	8.3
D Cyflenwi trydan, nwy, stêm ac aer dymheru	0.0	0.4	0.4	0.3	0.4
E Cyflenwi dŵr; carthffosiaeth, rheoli gwastraff a gweithgareddau adfer	0.0	0.0	0.6	0.5	0.7
F Adeiladu	4.7	11.9	8.4	12.3	10.3
G Masnach gyfanwerthol ac adwerthol; atgyweirio moduron a beiciau modur.	10.8	12.7	13.2	14.9	13.1
H Cludiant a storio	0.7	4.0	3.6	4.2	3.1
I Gweithgareddau'r gwasanaeth bwyd a llety	46.6	4.8	4.6	11.5	8.6
J Gwybodaeth a chyfathrebu	2.7	0.4	0.9	1.4	1.4
K Gweithgareddau yswiriant ac arian	0.0	0.8	1.2	1.3	1.8
L Gweithgareddau eiddo diriaethol	1.4	0.4	1.2	1.6	1.3
M Gweithgareddau proffesiynol, gwyddonol a thechnegol	0.0	2.8	4.0	3.8	4.8
N Gweithgareddau gweinyddol a gwasanaethau cefnogi	4.1	2.4	3.1	3.0	3.3
O Amddiffyniad a gweinyddiaeth gyhoeddus; nawdd cymdeithasol gorfodol	8.1	8.3	7.0	5.6	6.8
P Addysg	7.4	8.3	12.4	12.0	13.8
Q Gweithgareddau iechyd dynol a gwaith cymdeithasol	4.7	14.7	24.8	12.7	15.4
R, S, T, U Arall	5.4	5.2	4.2	5.5	4.9

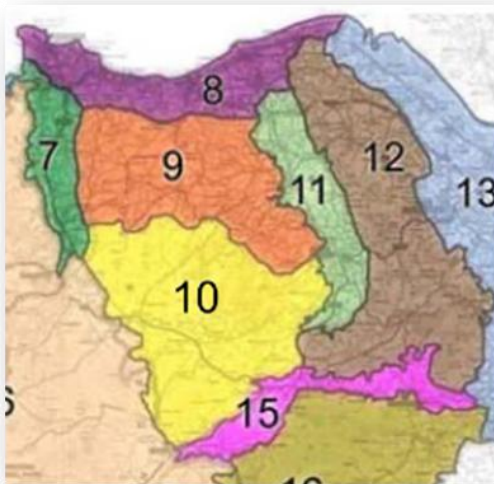
2.3. Tirwedd a bioamrywiaeth sylfaenol a dadansoddiad o'r problemau

2.3.1. Trosolwg

Diben asesiad cymeriad y dirwedd yw ceisio disgrifio'r hyn sy'n rhoi cymeriad nodedig i dirwedd. Mae hefyd yn ceisio deall cyflwr ardal benodol, yn seiliedig ar feini prawf sydd wedi eu cytuno, a'r ffactorau sy'n dylanwadu ar ei gyflwr. Mae asesiad cymeriad y dirwedd yn cydnabod fod y ffactorau hyn yn gyd-ddibynnol iawn ac yn rhyngweithio mewn ffyrdd cymhleth. Mae'n darparu sylfaen gwerthfawr iawn o ran helpu i flaenoriaethu gweithredoedd a lleihau pwysau, i ddadwneud difrod ac i warchod ac i wella nodweddion y dirwedd.

Y prif declyn a ddefnyddir yng Nghymru yw LANDMAP¹⁶, sy'n edrych ar unrhyw ardal o bum safbwynt cyffredin: daearegol, cynefinol, hanesyddol, diwylliannol a gweledol/synhwyrol. Ar gyfer pob un o'r safbwyntiau hyn, fe ddadansoddir yr ardal o dan sylw, yna ei gategoreiddio, ei fapio a'i werthuso. Gelwir pob ardal sydd wedi ei fapio fel 'ardal agwedd', ac felly gall unrhyw dirwedd gynnwys nifer o ardaloedd agwedd daearegol, cynefinol, hanesyddol, diwylliannol a gweledol. Defnyddir y sylfaen hon yn gynyddol fel sail ar gyfer asesu cymeriad tirwedd, yn debyg i'r rhai a ddefnyddir yn Lloegr ac yn yr Alban, ac yn awr mae map cymeriad tirwedd drafft o Gymru gyfan.

Dangosir yr ardaloedd agwedd sy'n berthnasol i ardal Hiraethog (er nad ydynt yn cyfateb yn union) yn y map uchod, wedi ei osod ochr yn ochr â map o ardal Hiraethog er mwyn ichi gyfeirio'n haws. Dyma'r ardaloedd:

- Ardal 9: Mynyddoedd y Rhos
- Ardal 10: Mynydd Hiraethog
- Ardal 11: Dyffryn Clwyd (rhan)
- Ardal 15: Llangollen a Dyffryn Dyfrdwy (rhan)

¹⁶ <http://www.ccw.gov.uk/landmap>

Gellir dod o hyd i amlinelliad o'r dadansoddiad ar gyfer pob un o'r rhain yn Atodiad 1.

2.3.2. Ecosystemau a'u gwasanaethau

Ysgogir penderfyniadau ynglŷn ag opsiynau ar wahanol ddefnydd tir yn gynyddol gan yr ymdeimlad fod tirwedd yn darparu amrywiaeth eang o fuddion i bobl, a bod canolbwytio ar un amcan defnydd tir ar draul amcanion eraill yn anghynladwy. Yn y dyfodol, mae'n debygol y bydd modelau eraill o gefnogaeth economaidd yn dod i'r amlwg, yn seiliedig ar daliadau ar gyfer gwasanaethau ecosystem megis rheoli llifogydd, dal a storio carbon a lleihau'r risg o erydiad arfordirol, gan ddefnyddio systemau naturiol yn hytrach nac seilwaith.

Ar y funud, mae'r dystiolaeth yn dal yn y broses o gael ei datblygu, ac mae'r agwedd hon yn ei dyddiau cynnar; ond mae ymchwil wedi cadarnhau fod hyn mewn gwirionedd yn gysyniad syml - yn enwedig y modd y mae natur yn cyfrannu'n sylweddol tuag at les dynol, a bod ecosystemau sydd wedi eu difrodi nid yn unig yn lleihau eu cyfraniad, ond hefyd yn gallu effeithio'n negyddol ar fodau dynol drwy orlifo, sychder, dinistrio cymunedau arfordirol, afiechydon a newyn.

Mae amryw o astudiaethau yn ceisio dadansoddi y modd y gall cynefinoedd gwahanol mewn ecosystem hyrwyddo rhai o'r pedwar gwasanaeth allweddol, neu bob un ohonynt - darpariaeth, rheoleiddio, diwylliant a gwasanaethau cefnogi. Er enghraifft, dylai fod yn amlwg fod cloddiau a gwrychoedd ar hyd ffiniau yn fwy tebygol o atal llif dŵr cyflym na ffens physt a rheilen ar hyd yr un ffin.

Mae'r tabl sydd ar y dudalen ganlynol yn edrych ar y gwasanaethau a ddarperir gan y cynefinoedd sy'n gysylltiedig ag ardal Hiraethog. Mae'r iconau mwyaf yn adlewyrchu'r cryfder y mae cynefin / nodwedd yn cyfrannu tuag at wasanaeth penodol. Dylid nodi, er bod y tabl yn seiliedig ar astudiaethau generig amrywiol, nid yw'n wyddonol. Yn amlwg, mae amrywiaeth eang o gynefinoedd / nodweddion yn bodoli yn ardal Hiraethog a gellir ystyried eu cyfraniad tuag at y ddarpariaeth o wasanaeth ecosystem fel un cryf.

Tabl 2.21: Gwasanaethau Ecosystem Hiraethog

	Habitat/feature	Provisioning					Regulating								Cultural					Supporting			Biodiversity	
		Food	Fibre	Fuel	Genetics	Water	Air quality	Climate	W'r regulation	Erosion	W'r quality	Disease	Pest control	pollination	Hazards	Recreation	Heritage	Education	Aesthetics	Sense of place	Soil making	Photosynthesis		Primary prod
Boundaries	Hedgerows (basic)	0	0	0			0	0	0	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Hedgerows (enhanced)	0	0	0			0	0	0	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Ditches	0							0		0	0	0			0	0		0	0	0	0	0	0
	Stone walls								0	0	0						0	0	0	0				0
Woodland and trees	Boundary trees	0	0	0			0	0	0	0	0	0		0	0		0	0	0	0	0	0	0	0
	Woodland edges	0		0			0	0	0	0	0		0		0	0		0	0	0	0	0	0	0
	Coniferous woodland		0	0			0	0		0				0	0	0	0	0			0		0	
	Deciduous woodland	0	0	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Scrub	0		0			0	0	0	0	0		0	0	0	0		0			0	0	0	0
	Wood pasture	0	0	0				0	0	0	0			0		0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Orchards	0			0			0	0	0		0	0	0	0		0	0	0	0	0	0	0	0
Wetland	Lakes	0				0	0	0	0	0				0	0	0	0	0	0				0	
	Rivers	0				0	0	0		0					0	0	0	0	0				0	
	Marsh	0					0	0	0	0			0	0			0				0	0	0	
	Ponds	0				0			0		0			0	0	0	0	0	0				0	
Moor	Heather	0						0	0	0	0		0	0		0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Grass	0	0		0			0	0	0	0			0		0	0	0			0		0	0

2.3.3. Problemau bioamrywiaeth a gweithredoedd posib

Mae'r adolygiad wedi canfod y problemau a'r posibilïadau canlynol o ran bioamrywiaeth yn ardal Hiraethog:

- a) Mae cofnodion cyfyngedig o ymlusgiaid yn yr ardal. Byddai creu pyllau bas newydd a nodweddion gwlyb eraill, yn fodd o wella tir llaith ar gyfer bywyd gwyllt gan annog ail-boblogeiddio; o bosib gellir ariannu hyn trwy gynllun rheoli tir cynaliadwy Llywodraeth Cymru, Glastir¹⁷.
- b) Hyrwyddo cynefinoedd dyfrgwn thrwy reoli cyrsiau dŵr yn yr ardal.
- c) Hyrwyddo cynefinoedd ar gyfer draenogod o gwmpas aneddiadau.
- d) Hyrwyddo adfywio'r Bopysen Ddu - rheoli coetir gorlifdir.
- e) Defnyddio Glastir i hyrwyddo Grugair Ddu ble bo'n briodol.
- f) Hyrwyddo mannau nythu ar gyfer y Dylluan Wen trwy gymryd camau i gynnal a chadw rhywogaethau ysglyfaethus, lleihau'r defnydd o gemegau a hyrwyddo porfeydd garw fel tir hela.
- g) Diweddarau cofnodion y pathew - rheoli gwrychoedd/ coetiroedd - gwella coridorau - gwahardd da byw er mwyn cynyddu isdyfiant - nodi ardaloedd targed ar gyfer gwarchod y pathew - blychau nythu pathew ble bo'r angen.
- h) Rheoli rhywogaethau gloÿnnod byw - y sbonciwr brith/brith perlog.
- i) Rheoli poblogaeth y wiwer goch yng Nghoedwig Clocaenog - monitro yn erbyn datblygu ffermydd gwynt - cael gwared â phoblogaethau'r wiwer lwyd.
- j) Rheoli rhywogaethau ymledol megis y Jac y Neidiwr.

¹⁷ <http://wales.gov.uk/topics/environmentcountryside/farmingandcountryside/farming/schemes/glastir/?lang=en>

3. Anghenion yr ardal: cryfderau, gwendidau, cyfleoedd a bygythiadau

Pwyntiau allweddol

- Y cryfderau mwyaf cyffredin a nodwyd gan y rhanddeiliaid oedd '*harddwch naturiol*' yr ardal a'i '*hysbryd gymunedol*', yn ogystal â'r amgylchedd '*heddychlon*'.
- Mae gwendidau ardal Hiraethog yn gyffredin iawn â nifer o ardaloedd gwledig Cymru. Maent yn cynnwys economi gul, diffyg mynediad at wasanaethau penodol a chyfleusterau hamdden, diffyg tai fforddiadwy, toriadau mewn nawdd cyhoeddus a'r cynnydd mewn costau byw.
- Mae amrywiaeth o gyfleoedd amlwg gan gynnwys y potensial i 'roi grym' i'r gymuned leol, cefnogi busnesau a chydweithio a chefnogi ffermydd i arallgyfeirio.
- Mae'r bygythiadau a nodwyd yn cynnwys toriadau yn y sector cyhoeddus, dirywiad mewn adwerthu canol dref a dirywiad pellach yn y nifer o siaradwyr Cymraeg.

3.1. Cyflwyniad

Mae'r adran hon yn adeiladu ar ddadansoddiadau'r adran flaenorol trwy nodi 'anghenion' ardal Hiraethog. Mae'n gwneud hyn drwy ddefnyddio strwythur ddadansoddi SWOT (*Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats*) i nodi'r 'anghenion' y dylai'r strategaeth ganolbwyntio arnynt - positif a negyddol:

- *Cryfderau a Gwendidau*: y pethau y dylai'r strategaeth / cynllun gweithredu eu dylanwadu (weithiau cyfeirir atynt fel 'ffactorau mewnol');
- *Cyfleoedd a Bygythiadau*: pethau y dylai'r strategaeth / cynllun gweithredu geisio eu lleddfu neu gymryd mantais ohonynt (weithiau gelwir hwy yn 'ffactorau allanol').

Mae'r drafodaeth yn defnyddio cyfweiliadau gyda rhanddeiliaid lleol a gynhaliwyd fel rhan o ymchwil y strategaeth, yn ogystal ag adolygiad o weithiau ymchwil a strategaethau perthnasol blaenorol. Cynhaliwyd cyfanswm o 79 cyfweiliad dros gyfnod o 6 wythnos, yn ystod misoedd Awst a Medi. O'r rheiny a ymgynghorwyd â hwy roedd:

- 24/79 (30%) yn gweithio i'r sector cyhoeddus yng Nghonwy a Sir Ddinbych;
- 28/79 (35%) o'r sector preifat gan gynnwys darparwyr llety, canolfannau twristiaeth antur, siopau a mannau bwyta;
- 12/79 (15%) yn ffermwyr a phreswylwyr lleol; a
- 15/79 (20%) yn rhan o grwpiau trydydd sector neu gymuned leol.

Rhennir y trafodaethau o dan bob prif bennawd i'r categorïau canlynol er mwyn cysylltu'r dadansoddiad i'r strategaeth, a gyflwynir yn nes ymlaen yn yr adroddiad.

- Lle y gall pobl fyw ynddo;
- Gweithgarwch economaidd;
- Amgylchedd a thirwedd naturiol;
- Diwylliant a threftadaeth yr ardal; a
- Gweithgareddau hamdden yn yr ardal.

Yn gyntaf fodd bynnag, cynhwysir tabl crynodeb er mwyn cyfeirio ato'n rhwydd. Mae'n crynhoi'r prif bwyntiau a nodwyd yn y dadansoddiad.

3.2. Tabl crynodeb o'r dadansoddiad SWOT

Cryfderau	Gwendidau
Pethau y gall y strategaeth / cynllun gweithredu eu dylanwadu	
<u>Lle i fyw</u> - Lle diogel - Cyfranogiad / ysbryd cymunedol - Iaith Gymraeg - Ffordd o fyw / heddwch a thawelwch - Lleoliad / cysylltiadau cludiant <u>Economi</u> - Economi amrywiol (i ardal wledig) - Ychydig o brif gyflogwyr / cyflogwyr allweddol - Cynnyrch twristaidd o ansawdd - Sector amaethyddol gryf <u>Amgylchedd a thirwedd</u> - Amgylchedd naturiol o ansawdd - Gweithgareddau hamdden - amryw o ddefnyddiau posib (cerdded, beicio, pysgota ac ati). <u>Diwylliant a threftadaeth</u> - Cyfran uchel o siaradwyr Cymraeg / hunaniaeth Gymraeg	<u>Lle i fyw</u> - Natur wledig - pellter o wasanaethau allweddol a rhwydwaith cludiant gwael (yn effeithio rhai grwpiau yn arbennig) - Diffyg tai fforddiadwy - Costau byw uchel yn gyffredinol - Rhwydwaith ddigidol gwael <u>Economi</u> - Yn ddibynnol ar economi amaethyddol, twristiaeth a'r sector cyhoeddus. - Diffyg hunaniaeth glir (brandio) <u>Amgylchedd a thirwedd</u> - Diffyg mynediad / cyfleustodau <u>Diwylliant a threftadaeth</u> - Rhaniadau diwylliannol (effaith ar gyfranogiad cymunedol)
Cyfleoedd	Bygythiadau
Pethau y gall y strategaeth / cynllun gweithredu geisio eu lliniaru neu gymryd mantais ohonynt	
<u>Lle i fyw</u> - Cefnogaeth i 'roi grym' i'r gymuned leol ar gael <u>Economi</u> - Nawdd i alluogi busnesau i gydweithio ar gael - Nawdd ar gyfer arallgyfeirio ar ffermydd ar gael <u>Amgylchedd a thirwedd</u> - Galw cynyddol am weithgareddau awyr agored - Potensial i gynhyrchu ynni adnewyddadwy <u>Diwylliant a threftadaeth</u> - Ymwybyddiaeth / diddordeb cynyddol mewn diwylliant a threftadaeth fel cynnyrch twristaidd	<u>Lle i fyw</u> - Poblogaeth hŷn - Toriadau yn y sector cyhoeddus - Prinder tai <u>Economi</u> - Toriadau yn y sector cyhoeddus - Dirywiad mewn adwerthu canol dref <u>Amgylchedd a thirwedd</u> - Ffermydd gwynt <u>Diwylliant a threftadaeth</u> - Dirywiad yn y nifer o siaradwyr Cymraeg

3.3. Cryfderau

Er bod ymatebion y rheiny a gyfwelwyd yn amrywio yn ôl sector ac ardal, y cryfderau mwyaf cyffredin a fynegwyd oedd *'harddwch naturiol'* ac *'ysbryd cymunedol'* yr ardal ynghyd â'i hamgylchedd *'heddychlon'*.

3.3.1. Lle y gall pobl fyw ynddo

Fel y nodwyd yn barod, fe fynegodd pob un a gyfwelwyd fod yr ardal yn le *'hardd'* i fyw ynddi a bod ganddi *'harddwch naturiol'* sydd felly yn ei gwneud yn *'le braf i fyw ynddo.'* Mae golygfa unigryw a thirwedd naturiol yn gryfder yn ôl y cyfranogwyr gan eu bod yn teimlo ei fod yn *"ddewis mewn ffordd o fyw,"* i fyw mewn ardal sy'n eu darparu ag *"ansawdd bywyd da."* Mae gan ei lleoliad gwledig hefyd effaith uniongyrchol ar y cryfderau a nodir isod:

- **Cyfranogiad Cymunedol**

O'r cyfranogwyr a gyfwelwyd, fe gynigiodd 45/79 fod *"ysbryd cymunedol,"* yn gryfder yn ardal Hiraethog. Diffinnir hyn gan y canran uchel o bobl sy'n gwirfoddoli neu'n cymryd rhan mewn digwyddiadau cymunedol neu sefydliadau cymunedol megis yr ysgol leol; pobl y gymuned yn *'helpu ei gilydd'*, a *'bod yn rhan o'r gymuned'* yn gyffredinol. Fel y dywedodd un cyfranogwr:

"Cymuned gref, er gwaethaf y boblogaeth isel, ffordd o fyw tawel, y gallu iachael sydd gan harddwch naturiol ar y corff a'r meddwl."

Mae ardal sy'n *"cydnabod pwysigrwydd cymuned,"* a chyda *"ysbryd cymunedol fywiog,"* yn amlwg yn gryfder pwysig i'r rhai a gyfwelwyd.

Mae'r canfyddiadau uchod hefyd yn cael eu hadrodd yn yr Adroddiad Gwledig Anghysbell a gyhoeddwyd ym mis Hydref 2009. Yn 2008, fe gomisiynodd Llywodraeth Cymru Arsyllfa Wledig Cymru (AWC) i ymchwilio i broblemau penodol sy'n effeithio 'ardaloedd gwledig anghysbell' yng Nghymru. Er diben yr ymchwiliad, diffinnir 'Ardaloedd Gwledig Anghysbell' fel *"cymunedau gyda llai na 1000 aelwyd, wedi eu lleoli taith o o leiaf 30 munud mewn car i ffwrdd o ganolfan gyda phoblogaeth o dros 10,000."* (Adroddiad Gwledig Anghysbell, 10/09: 9). Fe nododd yr astudiaeth fod 94% o'r ymatebwyr (rheiny a oedd yn byw mewn ardaloedd gwledig 'anghysbell') yn ystyried eu hawsawdd bywyd fel 'da iawn' neu 'gweddol' dda'. Roedd yr ymatebwyr yn tueddu i nodi *"heddwch a thawelwch,"* *"ymdeimlad o gymuned,"* *"cyflymdra bywyd arafach,"* a *"thirwedd a golygfeydd,"* fel pethau yr oeddent yn eu hoffi am eu hardal.

- **Yr iaith Gymraeg**

Mae'r iaith Gymraeg hefyd yn gysylltiedig â *"pherthyn,"* i'r gymuned yn ôl y rheiny a gyfwelwyd, gyda 26/79 yn dweud fod yr iaith Gymraeg yn ffactor pwysig i fyw yng nghymunedau ardal Hiraethog. Hefyd fe adlewyrchir y nodwedd hon yn Arolwg Aelwydydd

Gwledig 2013. Mae'r adroddiad hwn yn cyflwyno canfyddiadau arolwg o aelwydydd yng Nghymru wledig; cynhaliwyd yr arolwg gan AWC yn 2013¹⁸, y pedwerydd mewn cyfres o arolygon aelwyd¹⁹.

Mae canlyniadau arolwg 2013 yn darparu data hydredol sy'n galluogi gwaith cymharol, manylach a phellach, sy'n dod â'r amrywiaeth o dueddiadau a phrosesau sy'n effeithio aelwydydd gwledig yng Nghymru i'r amlwg. Cynhaliwyd gwaith maes yr arolwg rhwng mis Ebrill a mis Gorffennaf 2013, a chynhaliwyd dros 4,000 o gyfweiliadau²⁰.

Un o'r prif ganfyddiadau oedd bod hunaniaeth Gymraeg a sgiliau iaith Gymraeg yn ffactorau allweddol a oedd yn dylanwadu ar rwydweithiau teuluoedd. Roedd 65% o'r rheiny a oedd yn galw eu hunain yn Gymraeg a 61% o'r rheiny a oedd yn siarad Gymraeg yn rhugl neu yn eithaf da, yn byw llai na phum milltir i ffwrdd o aelod arall o'r teulu. Roedd 81% yn ystyried eu hunain i fod yn aelod o'r gymuned leol. Hefyd roedd yr ymatebwyr a oedd yn diffinio eu hunain fel 'Cymraeg' yn fwy tebygol o ystyried eu hunain fel rhan o'r gymuned.

- **Diogelwch**

Mae bod yn rhan o'r gymuned hefyd yn gysylltiedig â'r agwedd fod ardal yn teimlo'n *"ddiogel,"* i 53/79 o'r cyfranogwyr. Fe adlewyrchir hyn hefyd yn ffigurau trosedd isel yr ardal. Roedd *"teimlo'n ddiogel,"* yn ogystal â diogelwch cymunedol hefyd yn effeithio gallu'r ardal i ddenu teuluoedd, gyda 12/79 o'r rhai a gyfwelwyd yn cynnig fod yr ardal yn *"le da i fagu teulu."* Hefyd roedd diogelwch cymunedol yn ganfyddiad allweddol yn Arolwg Aelwydydd Gwledig 2013, pan ddangosodd yr ymchwiler fod 96% yn teimlo'n ddiogel yn eu cymunedau.

- **Ffordd o fyw**

Mae byw mewn ardal wledig yn ddewis mewn ffordd o fyw gyda chyfranogwyr yn teimlo, er bod anfanteision o fyw yng nghefn gwlad (a drafodir yn nes ymlaen yn y bennod), ei fod hefyd yn rhoi *"heddwch a thawelwch," "mynediad i deithiau a llwybrau beicio,"* a *"datgysylltiad o'r bywyd modern"*.

¹⁸ Mae copi o'r adroddiad ar gael yma:

http://www.walesruralobservatory.org.uk/sites/default/files/Householdper_cent20Surveyper_cent202010per_cent20FINALper_cent20AUG2012_1.pdf

¹⁹ Cynhaliwyd yr arolygon diwethaf yn 2004, 2007 a 2010.

²⁰ Arolwg Aelwydydd Gwledig 2013: 2

Mae ffordd o fyw fel cryfder ardaloedd gwledig hefyd yn thema gyffredin yn yr Arolwg Busnesau Gwledig 2014²¹. Amcanion ymchwiliol yr arolwg hwnnw oedd edrych ar gyflwr busnesau gwledig Cymru nad oeddent yn ffermydd, archwilio a mesur agweddau perchnogion busnesau gwledig Cymru, darparu data ansoddol ar agwedd perchnogion busnes Cymru ac adnabod ac archwilio unrhyw newid i gymdeithas, economi neu bolisiâu a all effeithio busnesau yng Nghymru wledig. O ran ystyriaethau amgylcheddol, gwelodd yr arolwg fod nifer o ymatebwyr yn dadlau mai prif fanteision lleoliad gwledig oedd ffordd o fyw ac amgylchedd. Cynhwysa'r manteision hyn: *“harddwch naturiol Cymru wledig; heddwch a distawrwydd; ffordd o fyw mwy ymlaciol; gwell cyflyrau teithio a chymudo a chymunedau agosach”*²²

- **Cysylltiadau Cludiant**

Er y gellir dadlau mai un gwendid ymddangosol i fyw mewn ardal wledig yw'r diffyg cysylltiadau cludiant, cynigiodd 10/79 o'r rhai a gyfwelwyd fod Hiraethog yn *“ganolog i'r rhan fwyaf o lefydd.”* Er enghraifft, mae'n agos i'r A55, gyda *“chysylltiadau ffordd a rheilffordd dda,”* ac *“mae maes awyr llai na dwy awr i ffwrdd.”* Gellir dadlau fod trefi Dinbych a Rhuthun yn llai ond yn ganolog i'r ardal a bod trefi mwy Wrecsam a Llandudno hefyd o fewn cyrraedd.

Mae ymdopi gyda mynediad at wasanaethau yn bwnc a drafodir yn nes ymlaen yn y bennod; fodd bynnag mae adroddiad Ymdopi gyda Mynediad at Wasanaethau 2007²³ yn cynnig fod defnyddio cludiant preifat yn ffactor bwysig wrth bennu lefelau mynediad at wasanaethau penodol mewn ardaloedd gwledig. Dangosa dadansoddiad o ganlyniadau'r arolwg mai tripiâu mewn car yw'r prif ddull o gael gafael ar lawer o wasanaethau; er enghraifft mae 75% yn defnyddio car i gyrraedd gwasanaethau Meddyg Teulu. Felly, efallai mai'r defnydd o gludiant preifat yw'r prif ddull o ymdopi â mynediad at wasanaethau mewn ardaloedd gwledig. Nid yw hyn yn syndod ond mae'n cadarnhau'r pwysigrwydd o symudedd mewn ardaloedd gwledig a'r anfantais o ganlyniad i'r rheiny sydd heb gludiant preifat. Fe nododd hefyd ei bod hi'n fwy cyffredin i breswylwyr yng Nghymru wledig gyfuno siopa am ddillad gyda gweithgareddau eraill yn hytrach na mynd am drip yn un swydd i brynu dillad. Nid yw'r broblem o bellter, na lleoliad, mor bwysig ar gyfer siopa dillad. Yma, mae ffactorau megis amrywiaeth, gwerth a dewis yn bwysicach ac mae nifer o breswylwyr gwledig yn barod i deithio er mwyn canfod y cydbwysedd cywir o'r ffactorau hyn.

3.3.2. Gweithgarwch Economaidd

Gofynnwyd i gyfranogwyr ddisgrifio economi yn Hiraethog ac fe nododd 62/79 o'r rhai a gyfwelwyd fod *“ffermydd a'r sector amaethyddol yn dominyddu.”* Disgrifir hyn fel cryfder,

²¹ Cynhaliwyd Arolwg Busnesau Cymru gan y WRO a cynhaliwyd yr un diweddaraf yn 2013 fel y pedwerydd mewn cyfres. Roedd gan arolwg 2013 gyfradd ymateb darged o 1,000 ac yn yr un modd a'r arolygon blaenorol, rhagorwyd ar hyn gyda 1,583 o ymatebion.

²² Arolwg Busnesau Gwledig 2014: 48

²³ Thema'r adroddiad 2007 hwn yw mynediada i wasanaethau gwledig allweddol a'r modd y mae pobl yn datblygu technegau ymdopi i oresgyn y lefelau mynediad gwael hyn i wasanaethau o'r fath.

gwendid, cyfle a bygythiad gan ddibynnu ar yr un sy'n cael ei gyfweld, ac ym mha sector y maent yn gweithio.

- **Economi amrywiol**

Cynigir “*economi amrywiol*,” fel cryfder yn yr ardal. Golyga hyn nad yw'n dibynnu ar un sector i ddarparu sylfaen ei economi. Er enghraifft, dadleuir fod cael “*diwydiant dwristiaeth lwyddiannus*,” yn ogystal â chymuned amaethyddol “*gref*,” sy'n “*gadarn ac yn asgwrn cefn*,” i Hiraethog, yn anhepgor i'w economi. Hefyd, mae busnesau mawr, er enghraifft *Llaeth y Llan*, sydd wedi cychwyn yn y sector amaethyddol, ac maent yn gyflogwyr pwysig yn yr ardal. Fel y mynegodd un cyfranogwr:

“Mae nifer o wahanol opsiynau yma. Mae gennych amaeth, twristiaeth a'r llywodraeth leol.”

- **Twristiaeth**

Ystyrir twristiaeth fel cryfder pwysig i'r economi, yn enwedig ymysg y busnesau hynny a gyfwelwyd a oedd yn ymwneud â'r maes twristiaeth. Mae'r rhain yn cynnwys darparwyr Gwely a Brecwast, llety hunanarlwyo, siopau lleol a thwristiaeth antur. Fel y mynegodd un cyfranogwr:

“Mae ansawdd y nwyddau a gynhyrchir gan fusnesau bychain lleol yn dod yn adnabyddus ymhellach na Gogledd Cymru ac mae'r ardal yn cael enw da iawn. Mae hyn yn dod â phobl i ymweld â'r ardal a deall y rhinweddau sy'n ei gwneud yn lle ardderchog i fyw a gweithio.”

Mae twristiaeth amrywiol hefyd o fewn yr ardal gyda threfi fel Rhuthun yn cyflwyno profiad gwahanol i'r Hiraethog mwy gwledig. Fel y nodwyd yng Nghynllun Ardal a Thref Rhuthun (2013-2020), mae canolfan Grefft Rhuthun yn denu oddeutu 90,000 o ymwelwyr bob blwyddyn, gyda Charchar Rhuthun oddeutu 10,000 a Nantclwyd y Dre oddeutu 4,000.

Mae nifer o'r cymunedau cyfagos wedi eu lleoli o fewn ardal o Harddwch Naturiol Eithriadol. Mae'r ardal yn dod yn gynyddol boblogaidd ar gyfer cynnal nifer o ddigwyddiadau proffil ac ansawdd uchel, megis digwyddiad beicio Etape Cymru, y digwyddiad beicio ffordd a beicio mynydd, rali DU Cymru. Mae'r ardal yn cynnig amrywiaeth o weithgareddau awyr agored megis cerdded, marchogaeth, beicio, cyfeiriannu yn ogystal â chyfleoedd addysgol megis Gwobr Dug Caeredin.

Mae gweledigaeth bellach ar gyfer Tref Corwen fel y nodir yn ei Gynllun Ardal a Thref 2013-2020. Bwriedir gorffen y gwaith i adeiladu estyniad i reilffordd Llangollen a phlatfform pedwar car dros dro i'r dwyrain o ganol y dref, yn 2014. Disgwylir y bydd hyn yn denu cynnydd mewn ymwelwyr o hyd at 90,000 o bobl.

Dyhead ymysg sefydliadau lleol yw datblygu a gweithredu cyfleusterau i ymwelwyr a fyddai'n gweddu estyniad y rheilffordd gan gynnwys atyniad ac amgueddfa rheilffordd newydd yn y cyn-gapel cyfagos.

Byddai estyniad pellach yn dod â'r rheilffordd yn agosach at ganol y dref a byddai hyn yn annog teithwyr i dreulio mwy o amser yng Nghorwen.

Un o'r prif weledigaethau ar gyfer Corwen yw gallu:

*"Cael yr amrywiaeth o gyfleusterau a gwasanaethau cludiant sydd eu hangen i ddelio â unigaeth cymharol y dref o boblogaethau canolfannau mwy."*²⁴

- **Amaethyddiaeth**

Ystyrir amaethyddiaeth ei hun fel sector pwysig iawn; ond nid yw hyn yn adlewyrchu proffil economaidd yr ardal sy'n dangos fod cyfran llawer uwch o bobl yn cael eu cyflogi yn y sector adeiladu na chyfartaledd Cymru o 4%, yn ogystal â'r gyfran uchaf a gyflogir yn y sector cynhyrchu yn Hiraethog o gymharu â Chonwy a Sir Ddinbych. Fodd bynnag, ystyrir y gymuned ffermio fel un cadarn sy'n rhan annatod o'r gymuned leol yn ogystal â'r economi lleol. Fel y dywedodd un cyfranogwr:

"Cryfder mewn pŵer. Mae nifer o ffermwyr yn helpu ei gilydd."

- **Cefnogaeth gan Ffynonellau Lleol a Thwristiaeth**

O'r rheiny a gyfwelwyd, cynigiodd 30/79 fod cael cefnogaeth leol yn ogystal â chefnogaeth gan y sector dwristiaeth yn sicrhau fod yr economi yn parhau'n *"gryf."* Mae'n amlwg fod cefnogaeth gymunedol yn bwysig ac mae hyn hefyd yn adlewyrchu cryfder yr ysbryd cymunedol yn Hiraethog fel lle i fyw:

"Mae busnesau lleol a busnesau micro yn cadw'r arian a'r gyflogaeth yn lleol."

"Mae'n ddibynnol ar dwristiaid a phobl leol, nid dim ond un neu'r llall. Mae'r ddau mor bwysig â'i gilydd.."

3.3.3. Amgylchedd a thirwedd

Fel y gwelir yn barod o'r drafodaeth uchod, mae amgylchedd a thirwedd yr ardal yn gynyddol bwysig i bobl a busnesau lleol. Amlygir ei gryfder uchod drwy ei *"harddwch,"* a'i olygfeydd *"dramatig a rhamantus,"*. Dyma gryfderau eraill:

- **Amgylchedd a Thirwedd Amrywiol**

Yn ôl y cyfranogwyr, mae amrywiaeth y dirwedd yn gryfder yn yr ardal. Er enghraifft, gellir ei defnyddio ar gyfer amrywiaeth eang o weithgareddau gan gynnwys cerdded, beicio, pysgota a chaiacio. Mae hefyd yn darparu *"tir cyfoethog,"* i ffermwyr yn ogystal â bod yn

²⁴ Cynllun Cyfuno Ardal a Thref Corwen: 9

Ardal o Harddwch Naturiol Eithriadol (Bryniau Clwyd) a all yn ei dro ddenu twristiaid a phobl leol:

“Gall ddenu pob math o wahanol dwristiaid a phobl sydd eisiau cerdded, pysgota ac ymweld â mannau hanesyddol ac ati. Mae'n gyfoethog pan feddylwch amdano.

- **Cyfleoedd ar gyfer Datblygiad Pellach**

O ganlyniad i'w hamrywiaeth naturiol, cynigiodd 10/79 o'r cyfranogwyr a gyfwelwyd fod cyfle i ddatblygu'r ardal gyda statws “twristiaeth iach,” trwy farchnata a brandio. Cysylltir hyn â'r cysyniad o “*dwristiaeth iach*,” sy'n golygu fod unrhyw ddatblygiadau angen ystyried y gymuned leol yn gyntaf a'u bod yn y math cywir o ddatblygiadau ar gyfer yr ardal. Fel y cynigia un cyfranogwr:

“Rwy'n meddwl am y peth datblygu lleol yr oeddwn yn siarad amdano gynnu. Mae'n rhaid iddo fod ar lefel sy'n iach i'r ardal leol ac nad yw'n mynd yn rhy fawr a dechrau achosi helynt.”

3.3.4. Diwylliant a Threftadaeth

- **Yr Iaith Gymraeg**

Cryfder pwysicaf diwylliant a threftadaeth yr ardal yw'r iaith Gymraeg. Disgrifir hwn fel bygythiad gan rai cyfranogwyr ac fel cyfle gan rai eraill. Fel y mynegodd un cyfranogwr:

“Gellir marchnata hunaniaeth Gymraeg gref yr ardal, ei chymeriad draddodiadol a'i hymdeimlad o ddilysrwydd yn effeithiol iawn. Mae'r iaith Gymraeg yn ffynnu. Mae'r diwylliant yn cryfhau trwy ymdeimlad cryf o gyfranogiad a chydlynid cymunedol. Dim cymaint ar gyfer pobl nad ydynt yn siarad Cymraeg.”

“Mae trigolion lleol yn falch o'u diwylliant gan ei warchod y gorau y gallant. Mae diwylliant a threftadaeth yn denu pobl eraill sy'n ei werthfawrogi o du allan i'r ardal.”

Mae'r elfen hon hefyd yn cysylltu'n agos â chryfderau Hiraethog fel lle i fyw ynddo.

Ystyria 10/79 o'r rheiny a gyfwelwyd fod hanes yr ardal yn ffactor pwysig, gyda threfi Dinbych a Rhuthun â thraddodiad amaethyddol cryf yn ganolog i'w hanes.

3.3.5. Gweithgareddau Hamdden

Gwelwyd cyfleusterau hamdden agos fel cryfder gan 24/79 o'r rhai a gyfwelwyd. Mae hyn yn cynnwys “*man a lle i wneud pethau yma*,” sy'n cyfeirio at gael teithiau a chyfleusterau gweithgareddau awyr agored yn yr ardal a “*mae llawer o opsiynau i bobl ac maent ar gael*.” Fel y crybwyllwyd yn flaenorol, mae cael canolfannau gwasanaeth agos fel Wrecsam, Llandudno a Bae Colwyn hefyd yn bwysig iawn gan eu bod yn darparu cyfleusterau a

gwasanaethau angenrheidiol nad ydynt efallai yn Hiraethog ei hun. Fel y dywedodd un cyfranogwr:

“Mae cael cysylltiadau cludiant eithaf da os ydych yn gyrru yn golygu y gallwch gael cyfleusterau hamdden gweddol ganolog.”

3.4. Gwendidau

Gellir dadlau fod gwendidau Hiraethog yn gyffredin i nifer o ardaloedd gwledig yng Nghymru. Gall y rhain gynnwys mynediad at wasanaethau penodol neu gyfleusterau hamdden, diffyg tai fforddiadwy, toriadau a chyfyngiadau nawdd cyhoeddus a'r cynnydd mewn costau byw. Yn yr un modd â'r uchod, cofnodir gwendidau'r ardal, fel y'i mynegwyd yng nghyfweliadau'r cyfranogwyr, isod o dan yr un penawdau.

3.4.1. Lle y gall pobl fyw ynddo

- **Cludiant**

Er y gwelir y ffaith fod yr ardal mor wledig fel cryfder gan nifer o'r cyfranogwyr, cynigir fod cael mynediad at gludiant a gwasanaethau a bod *“ymhell o bob dim,”* yn dod law yn llaw â byw yn Hiraethog. Mae hyn yn cynnwys gorfod teithio i'r siopau, gorsafoedd petrol, cyfleusterau hamdden lleol a gwasanaethau cyffredinol. Fodd bynnag, er y cynigir hyn fel gwendid, cyfaddefir *“na allwch gael pob peth.”* Fel y mynegodd un cyfranogwr:

“Diffyg cyffredinol y cludiant cyhoeddus sy'n ei gwneud hi'n ddrud i deithio. Mae'n rhaid ichi yrru i bob man. Nid yw'r lle hawsaf.”

“Credaf ei fod yn wledig ond ni allwch gael pob peth. Os ydych eisiau byw mewn ardal wledig, yna yr anfantais yw bod ymhell o bob dim.”

Yn 2013, cynhaliwyd asesiad Anghenion Cludiant a Phatrymau Teithio yng Nghonwy gan STC Ltd. Prif fwriad yr adroddiad oedd darparu dadansoddiad a oedd yn seiliedig ar dystiolaeth ar anghenion teithio a'r rhwystrau i ddefnyddio'r gwasanaethau presennol, nodi cynigion ymarferol a chyfrannu tuag at strategaethau cludiant lleol a rhanbarthol²⁵. Mae'r astudiaeth yn defnyddio ymchwil blaenorol a gynhaliwyd yn lleol a chenedlaethol ac mae'n defnyddio'r data sydd ar gael o Gyfrifiad 2011. Ar gyfer yr adroddiad, fe gynhwysodd y gwaith ymchwil arolwg ar-lein i adnabod bylchau yn narpariaeth y gwasanaeth, ond ei brif ffocws oedd ymgynghoriad manwl gyda rhanddeiliaid a oedd yn cynrychioli defnyddwyr a darparwyr cludiant yn ardal Conwy gyfan.

²⁵ Anghenion heb eu Hateb yng Nghonwy 2013: 6

Yn gyfan gwbl, fe ddarparodd awdurdod Conwy oddeutu £9 miliwn o wariant tuag at gludiant cyhoeddus ar gyfer teithwyr lleol ac mae adborth gan ddarparwyr a phreswylwyr yn cydnabod fod y ddarpariaeth o gludiant cyhoeddus yn yr awdurdod gyfan yn dda yn gyffredinol. Mae dros 60% o'r gefnogaeth refeniw a ddarparwyd gan yr awdurdod ar gyfer bysiau lleol wedi ei wario ar wasanaethau mewn ardaloedd gwledig, ac mae'r rhan helaeth o gludiant cartref i'r ysgol yn cael ei ddarparu mewn ardaloedd gwledig.²⁶ Fodd bynnag, roedd y gwasanaethau a oedd ar gael yn tueddu i ganolbwyntio ar brif goridor yr arfordir, Dyffryn Clwyd, ac i raddau llai, coridor yr A55. Fe amlygodd y dadansoddiad data unigol a'r cyfarfodydd rhanddeiliaid, broblemau cyson yn y sir gyfan ac fe ddarparodd arwydd o natur a graddfa'r anghenion teithio a'r bylchau yn y rhwydwaith. Fe nododd 28% o'r rhai a gymerodd ran yn yr arolwg eu bod yn cael "dipyn," neu "lawer o anhawster," teithio o gwmpas.²⁷

Y prif fathau o siwrneiau yr oedd ymatebwyr yn eu ceisio oedd ar gyfer siopa (37%) ac iechyd (29%) gyda hamdden, gwaith a thripiâu addysgol hefyd yn broblem. Yn ddelfrydol, roedd angen cludiant er mwyn gallu mynd ar siwrnai ddwywaith yr wythnos.

Fodd bynnag, fe ddangosodd ymgynghoriad manylach wyneb yn wyneb gyda grwpiau ac unigolion, gymhlethdod o ran y mathau a siwrneiau a chyrchfannau yr oedd eu hangen. Canfuwyd anghenion heb eu hateb ar gyfer siwrneiau lleol iawn i drefi marchnadd megis Llanrwst, ond hefyd i drefi lleol mewn awdurdodau cyfagos megis Rhuthun, Corwen, Dinbych ac y Rhyl. Roedd angen hefyd am siwrneiau pellach o'r awdurdod gyfan i gyfleusterau iechyd rhanbarthol megis Ysbyty Gwynedd ym Mangor, Ysbyty Glan Clwyd ac ysbytai Maelor, Wrecsam.

Fe argymhellodd yr archwiliad fod y cysylltiadau cludiant yn fforddiadwy, dderbyniol, hygyrch a bod pobl yn ymwybodol ohonynt. Roedd y newidiadau yn cynnwys²⁸:

- Gwella gwasanaethau cydlynol rhwng Blaenau Ffestiniog a Llandudno.
- Parcio digonol ar gyfer ymgyfnewid ym Metws y Coed a Llanrwst.
- Gwella seilwaith gan gynnwys gwell llochesau.
- Cysylltiad uniongyrchol / cyflym o Lanrwst a Betws y Coed i leoedd fel Wrecsam a fyddai'n gwella siwrnai cyflogaeth.
- Annog darparwyr i werthu ticedi rhatach ar gyfer teuluoedd a'r rhai sy'n ceisio gwaith.
- Gwella cysylltiadau ac amseroedd mewn cyrchfannau allweddol.
- Hyrwyddo rhannu ceir a mynediad at gludiant.
- Symleiddio gwybodaeth a defnyddio cyfryngau cymdeithasol.

Mae canfyddiadau allweddol o'r arolwg Aelwydydd Gwledig hefyd yn adlewyrchu rhai o'r canfyddiadau uchod:

- Mae aelwydydd o incwm isel yn fwy tebygol o brofi anhawster wrth geisio cael mynediad at wasanaethau allweddol.

²⁶ Anghenion heb eu Hateb yng Nghonwy 2013: 7

²⁷ Anghenion heb eu Hateb yng Nghonwy 2013: 7

²⁸ Anghenion heb eu Hateb yng Nghonwy 2013: 10

- Roedd ymatebwyr a oedd yn byw mewn pentref neu dŷ yng nghefn gwlad agored yn fwy tebygol o gael anhawster i gael gafael ar wasanaethau o gymharu â'r rheiny a oedd yn byw mewn aneddiadau gwledig mwy.
- Roedd y gyfran uchaf o ymatebwyr a oedd yn cael anhawster cyrraedd gwasanaethau ysbyty yn byw ym Mhowys (42%) Gwynedd (28%) a Cheredigion (20%). Er mai rhain oedd yr un ardaloedd ag yn 2010, roedd y gyfran a oedd yn cael anhawster yn sylweddol uwch, oni bai am Gwynedd, a oedd wedi gwella o 1%.
- Roedd cludiant cyhoeddus a phlisma yn gyffredinol yn achosi pryder.
- Yn gyffredinol roedd mynediad at gyfleusterau hamdden wedi gwella.

Fe nododd ymgynghoriad Hiraethog hefyd yr un pryder o ran cludiant yn yr ardal.

- **Tai**

Un o'r gwendidau mwyaf cyffredin oedd diffyg tai fforddiadwy i bobl leol a phobl ifanc yn gyffredinol. Cynigiodd 20/79 o'r rheiny a gyfwelwyd y byddai cael ryw ffurf o dai "fforddiadwy," a "chynaliadwy," yn yr ardal o fudd mewn sawl ffordd. Mae'r sefyllfa bresennol yn golygu fod poblogaeth Hiraethog yn heneiddio'n gynyddol oherwydd bod "pobl iau yn gorfod symud o'r ardal oherwydd diffyg tai fforddiadwy".

Mae gallu darparu tai fel y gall pobl ifanc aros yn eu cymunedau yn allweddol i gynnal cymunedau yn Hiraethog:

"Tai lleol ar gyfer pobl leol fel y gallant aros yn yr ardal."

Bydd hyn hefyd yn effeithio ar gadw'r iaith Gymraeg ac yn dylanwadu ar y defnydd o wasanaethau lleol yn ogystal â'r nifer o blant sy'n mynychu ysgolion lleol. Cynigia Adroddiad Gwledig Anghysbell 2009 fod 75% o ymatebwyr yn ystyried ysgol i fod yn "hanfodol," yn eu hardal leol, gyda 21% yn ei ystyried fel "dymunol." Felly mae cadw poblogaeth yr ardal wledig yn ystyriaeth bwysig ar gyfer strategaeth datblygu Hiraethog.

- **Poblogaeth sy'n heneiddio**

Mae'n amlwg o ffigyrau ardal Hiraethog fod y boblogaeth yn heneiddio. Trafodir hyn fel canfyddiad o Arolwg Busnesau Gwledig 2014. O ran oedran, dangosa'r adroddiad fod perchnogion busnesau yn tueddu i fod yn hŷn, gyda llai yn y grŵp oedran ieuengaf (hyd at 39). Roedd cyfran y perchnogion 65 oed neu hŷn wedi cynyddu o 6%.²⁹

- **Costau byw cyffredinol**

²⁹ Arolwg Busnesau Gwledig 2014: 45

Gwelir costau byw uwch fel un o wendidau byw yn Hiraethog; cynigia 12/79 o'r rhai a gyfwelwyd fod gorfod talu mwy am danwydd yn ogystal â chostau bwyd a gorfod talu mwy am fynediad at wasanaethau hamdden, yn eu heffeithio:

"Gall gostio llawer i fyw yma. Mae'n rhaid ichi ystyried teithio i lefydd yn ogystal â thanwydd. Mae'n debyg os ydych eisiau byw eich breuddwyd, mae'n rhaid ichi dalu amdano."

- **Y Rhwydwaith Ddigidol / Band eang**

Nodwyd y band eang a diffyg gwasanaeth band eang digonol fel gwendid byw yn Hiraethog gan 12/79 o gyfranogwyr:

"Mae'n debyg cael rhwydwaith ddigidol wael. Gall hynny fod yn galed weithiau, fel busnes."

"Gwasanaeth band eang gwael. Mae'n fy nghyrru'n hurt."

Mae canfyddiadau allweddol adroddiad Gwledig Anghysbell (2009) hefyd yn adlewyrchu barn y cyfranogwyr uchod. Ystyria 58% o'r ymatebwyr fod band eang yn *"hanfodol,"* gyda 33% yn nodi ei fod yn *"ddymunol,"*; fodd bynnag, dim ond 51% o'r holl ymatebwyr oedd yn derbyn gwasanaethau band eang.

3.4.2. Gweithgarwch Economaidd

Dyma brif wendidau gweithgarwch economaidd yr ardal yn ôl y cyfranogwyr a gyfwelwyd:

- **Y Ddibyniaeth ar Nawdd y Sector Cyhoeddus ac Amaethyddiaeth**

I'r gwrthwyneb i'r rheiny a nododd yr economi lleol fel cryfder, mae dibyniaeth yr ardal ar nawdd y sector cyhoeddus ac amaethyddiaeth yn bryder i 18/79 o'r rhai a gyfwelwyd. Er bod rhai cyfranogwyr wedi mynegi'r pwynt hwn fel cryfder, mae llawer yn poeni y bydd toridau nawdd gan y sector cyhoeddus yn ogystal a newidiadau i daliadau fel y Taliad Sengl, yn effeithio'r economi a'r gymuned. Mae rhai o'r unigolion a gyfwelwyd yn disgrifio'r economi fel un *"problemus,"* a *"thameidiog,"* a bod diffyg *"cydweithio,"* ac *"agweddau cydlynol,"* tuag at gryfhau'r economi:

"Mae'n newidiol. Bydd newidiadau i grantiau ffermio yn ogystal â nawdd y sector cyhoeddus yn gwneud gwahaniaeth."

"Mae'n sefyllfa anodd. Mae amaethyddiaeth yn dirywio a bydd newidiadau i nawdd cyhoeddus yn effeithio pobl sy'n gweithio i'r sector cyhoeddus."

"Bod pwll o sgiliau parod ar gael, yn enwedig os am atynnu diwydiannau arbenigol o fannau eraill. Mae costau uchel ar fannau adwerthu yng nghanol trefi Dinbych a Rhuthun. Anallu ffermydd bychain i fod yn hyfyw yn economaidd gan arwain at gau"

fffermydd unigol gan eu hamsugno i endidau mwy. Mae'n rhaid i ffermwyr ffermydd bychain a chanolig ddod o hyd i swyddi eraill er mwyn goroesi."

- **Diffyg Hunaniaeth / Brandio**

Gwelwyd diffyg "ymwybyddiaeth brandio," ar gyfer ardal Hiraethog fel gwendid gan y rheiny a gyfwelwyd o fewn y diwydiant twristiaeth. Dadleua 15/79 o'r cyfranogwyr y byddai cael brand a fyddai'n cynnwys holl weithgareddau a busnesau lleol Hiraethog, ac "agwedd gysylltiol," tuag at brosiectau lleol, o fudd i'r gymuned gan alluogi'r ardal i ddatblygu ei economi o amgylch y brand hwn.

Ysgrifennwyd yr adroddiad Cyrchfan Hiraethog i weithredu nifer o weithredoedd allweddol a gynigiwyd o ganlyniad i astudiaeth Hiraethog 2008 a orffennodd trwy gynhyrchu 'Cynllun Datblygu Twristiaeth Gynaliadwy yn Ardal Hiraethog.' Er mwyn gweithredu y gweithredoedd allweddol hyn, derbyniodd Cyngor Bwrdeistref Sirol Conwy nawdd gan y Cynllun Datblygu Gwledig (CDG) 2007-2013. Arweiniwyd y prosiect Hiraethog gan Grŵp Gweithredu Lleol Conwy Wledig Echel 3 o'r CDG. Roedd swyddog twristiaeth wledig hefyd yn gyfrifol am oruchwylio'r prosiect ar ran y CDG. Ym mis Hydref 2012, apwyntiwyd ymgynghorwyr NCompass trwy broses dendro, i barhau â thasgau allweddol a gweithredoedd y prosiect o dan reolaeth y CDG a'r Swyddog Twristiaeth Wledig.

Ymgynghorywd â chyfanswm o 43 busnes Hiraethog Conwy trwy broses fapio a ddangosodd fod o leiaf 56 busnes dwristiaeth yn yr ardal. O'r 13 na gymerodd ran, fe wrthododd tri ac roedd y 10 arall yn ddarperwyr llety a oedd yn defnyddio gwasanaethau asiantaeth fwcio adnabyddus ac felly nid oedd modd cysylltu â hwy yn uniongyrchol.

Mae prosiect Hiraethog yn un o dri prosiect a reolir gan ymgynghorwyr NCompass yng Nghonwy gyfan sydd hefyd yn cynnwys *Conwy Pilgrim's Poem* a *Sacred Doorways*. Yn ôl yr adroddiad:

*"Mae pob un o'r prosiectau hyn angen datblygu cyfleusterau deongliadol ar gyfer ymwelwyr, gwelliannau a chysylltiadau llwybr, ac mae dau yn canolbwyntio ar dreftadaeth ddiwylliannol."*³⁰

Teimlwyd ei bod hi'n bwysig cysylltu'r prosiectau hyn er mwyn sicrhau fod cynlluniau deongliadol y gymuned wedi eu hintegreiddio mewn modd sy'n darparu profiad syml sy'n osgoi dyblygu.

Dadleuir bod diffyg cryfder ym "mrand" Hiraethog ac nad yw'n ddigon cadarn i farchnata na hyrwyddo'r rhanbarth. Dylai unrhyw strategaeth marchnata ganolbwyntio ar grŵp o nodweddion megis *"Trysorau hanesyddol, heicio neu feicio eithafol, a marchnadoedd penodol,"*³¹ yn hytrach na cheisio buddsoddi mewn brand Hiraethog.

³⁰ Cyrchfan Hiraethog: 6

³¹ Cyrchfan Hiraethog: 61

Gellir gwneud mwy o groes farchnata a hyrwyddo nodweddion, atyniadau a busnesau lleol trwy wella'r dosbarthiad o bamffledi twristaidd yn Hiraethog gyfan. Cynigiodd 65% o'r busnesau a gyfwelwyd ar gyfer yr astudiaeth hon eu bod yn rhoi gwybodaeth ac arweiniad anffurfiol i ymwelwyr ynglŷn ag atyniadau, llefydd i fwyta ac i aros.

Mae presenoldeb ar-lein a digidol busnesau atyniadol a chymunedol Hiraethog yn un cymysg iawn, ac mae gwybodaeth ar gymunedau yn enwedig yn anghyson, anghyflawn, wedi dyddio neu'n anghywir. Mae cymuned fusnes Hiraethog wedi amlygu arwyddion annigonol neu wael fel problem fawr sydd angen delio â hi er mwyn gwella tirwedd a seilwaith twristaidd y rhanbarth gyfan.

- **Y Ddibyniaeth ar Dwristiaeth**

Er bod twristiaeth yn agwedd bwysig o economi Hiraethog, cynigia 24/79 o'r cyfranogwyr bod *"gorddibyniaeth,"* ar y sector. Mae hyn yn wendid gan y cyfranogwyr gan eu bod yn teimlo fod nifer o'r swyddi sy'n gysylltiedig â'r sector twristiaeth yn rai tymhorol ac ar y cyfan o dâl isel. Hefyd, fe ystyrir Hiraethog fel lle *"y mae'n rhaid i bobl fod eisiau mynd yno,"* hynny yw, nid yw'n cynhyrchu brand sy'n denu pobl:

"Nid [yw'r economi] yn meddwl yn graff. Mae'n dibynu gormod ar dwristiaeth a ffermio, mae angen rhywbeth mwy dibynadwy hefyd."

Ni ystyrir ef fel ffynhonnell gynaliadwy o incwm ar gyfer y rheiny sy'n byw yn ardal Hiraethog.

3.4.3. Amgylchedd a thirwedd

Nid yw cyfran fawr o'r cyfranogwyr a gyfwelwyd yn credu bod unrhyw wendidau i amgylchedd a thirwedd Hiraethog. Cynigiodd 12/79 o'r rhai a gyfwelwyd nad oeddent yn siŵr beth oedd prif wendidau'r ardal. Roedd gwendidau eraill yn cynnwys:

- **Defnyddio'r Amgylchedd**

Fel yn economi'r ardal, creda'r cyfranogwyr (23/79) fod diffyg hysbysebu a brandio'r amgylchedd naturiol yn wendid. Hefyd creda'r cyfranogwyr *"nad oedd digon yn cael ei wneud,"* o amgylchedd a thirwedd naturiol yr ardal:

"Nid yw'n cael ei ddefnyddio yn y ffordd orau bosib. Mae gan yr ardal gyfoeth o adnoddau naturiol y gellir eu defnyddio ar gyfer ynni neu ffynonellau ynni cynaliadwy. Nid yw ynni gwynt wedi fy narbwyllo'n gyfan gwbl, credaf fod opsiynau eraill yn hytrach na ffermydd gwynt, ond mae potensial yn yr ardal i gael ei ddatblygu. "

Bydd y pwynt hwn yn cael ei drafod ymhellach o dan adran cyfleoedd y bennod.

- **Cludiant**

Mae cludiant hefyd yn wendid i'r dirwedd a'r amgylchedd gyda chyfranogwyr (27/79) yn teimlo fod ei leoliad gwledig yn effeithio ar wasanaethau lleol:

“Mae angen cludiant i gyrraedd yr ardal, rhywbeth sy'n brin yng Nghonwy wledig.”

3.4.4. Diwylliant a threftadaeth

Mae gwendidau diwylliant a threftadaeth hefyd yn seiliedig ar ddiffyg marchnata a brandio. Er enghraifft, fe gynigiodd un cyfranogwr:

“Nid ydw i'n siŵr ei fod wedi cael ei ystyried yn ddigonol o ran y modd yr arddangosir diwylliant a threftadaeth i drigolion lleol a thwristiaid.”

Cynigiwyd gan rai o'r bobl a gyfwelwyd (10/79) fod cael brand yn yr ardal sydd hefyd yn cynnwys yr iaith Gymraeg yn sicrhau fod twristiaid yn ymwybodol o'i phwysigrwydd.

- **Rhaniadau Diwylliannol**

Mae'r iaith yn destun gwleidyddol wrth drafod cymunedau Hiraethog. Cynigiodd tri allan o'r 79 cyfranogwr fod *“rhaniad,”* rhwng y cymunedau sy'n siarad Cymraeg yn bennaf a'r rhai sy'n siarad Saesneg. Cyfeirir y pwynt hwn at *“ddyfodiaid,”* a'r modd y mae diffyg ymwybyddiaeth yn gyffredinol o ran pwysigrwydd yr iaith.

3.4.5. Gweithgareddau Hamdden

Mae cysylltiadau a gwasanaethau hamdden hefyd yn gysylltiedig â diffyg cludiant fforddiadwy a chyraeddadwy ar gyfer trigolion yr ardal. Nid yw cyfranogwyr yn cynnig bod diffyg gwasanaethau a chyfleusterau hamdden yn yr ardal, ond yn hytrach nad yw rhai pobl o fewn y cymunedau yn gallu eu cyrraedd, gan ddibynnu a oes ganddynt gludiant preifat ai peidio. Fel y mynegodd un cyfranogwr:

“Er eu bod ar gael i bobl, nid ydynt ond ar gael i'r rheiny sy'n gallu gyrru neu sy'n gallu defnyddio rhyw fath o gludiant. Gall hyn adael pobl ar ôl.”

Mynegir y pwynt hwn yn arolwg Aelwydydd Gwledig 2013, pan fo aelwydydd incwm isel yn fwy tebygol o gael anhawster cael mynediad at wasanaethau allweddol. Roedd ymatebwyr a oedd yn byw mewn pentref neu dŷ yng nghefn gwlad agored yn fwy tebygol o fynegi anhawster o ran cael mynediad at wasanaethau na'r rheiny a oedd yn byw mewn aneddiadau gwledig.

Mae'r arolwg Gwasanaethau Gwledig hefyd yn adlewyrchu'r canfyddiadau hyn. Mae'r adroddiad hwn yn rhoi trosolwg o ganlyniadau arolwg ar wasanaethau gwledig yng Nghymru, a gynhaliwyd gan AWC Cymru yn 2013³². Yn 2013 fe archwiliodd yr arolwg

³² Mae copi o'r adroddiad ar gael yma:

ddarpariaeth gwasanaethau ym mhob cymuned; newidiadau yn lefel y ddarpariaeth; barnau ar lefelau gwasanaeth; ansawdd a chyreddadwyedd y gwasanaethau; a'r problemau yr oedd gwahanol grwpiau yn eu cael. Yn ehangach, mae'r prosiect yn rhoi tystiolaeth sy'n galluogi Llywodraeth Cymru i fonitro effeithiau ei bolisiau a chyflwyno gwybodaeth i weithrediad y CDG.

Un thema gyffredin sy'n rhedeg drwy'r pedwar arolwg AWC yw cludiant cyhoeddus. Beth bynnag fo'r rheswm dros lefel isel y ddarpariaeth cludiant cyhoeddus, mae'n achosi her ychwanegol ar gyfer y rheiny nad ydynt yn gallu gyrru a'r rheiny sy'n byw mewn cymunedau heb wasanaethau, yn enwedig y rhai llai cefnog, yr ifanc, yr henoed a'r rheiny ag anableddau penodol.

3.5. Cyfleoedd

3.5.1. Lle y gall pobl fyw ynddo

- **Cyfleoedd ar gyfer y Gymuned**

Nodwyd sicrhau *"llais cymunedol,"* fel cyfle gan 22/79 o'r rhai a gyfwelwyd. Golyga hyn y byddai rhoi'r grym i gymunedau leisio eu barn ar ddatblygiad eu hardal, yn ogystal â rhoi'r cyfle iddynt fynegi syniadau a chynnig *"prosiectau cynaliadwy,"* a fyddai o fudd i'w cymunedau:

"Cefnogi'r cymunedau mewn ffyrdd gwahanol. Gall hyn fod drwy brosiectau cymunedol neu drwy gefnogi busnesau lleol a chael pobl i brynu'n lleol."

"Sicrhau fod llais y boblogaeth/gymuned yn cael ei chlywed, ei pharchu ac yn cael gwrandawriad."

"Meddwl am y modd y gall y gymuned gymryd mwy o gyfrifoldeb dros eu cymuned. Gallwch ddadlau gan ei fod mor wledig, fod pobl angen cymryd mwy o reolaeth o'r gwasanaethau sydd ar gael i'w cymunedau."

O ganlyniad, gwelir y gallu i ddarparu cefnogaeth a fyddai'n rhoi grym i'r gymuned ac a fyddai ar gael yn hawdd iddynt, fel cyfle yn Hiraethog.

3.5.2. Gweithgarwch Economaidd

- **Cydweithio rhwng Busnesau**

Ystyrir cydweithio gwell rhwng busnesau lleol, y gymuned leol a sefydliadau a grwpiau cymunedol fel cyfle yn yr ardal. Mae hyn yn wir yn enwedig wrth gyfweld y busnesau hynny o'r sector twristiaeth (32/79) gan eu bod yn credu y byddai cydweithio'n agos gyda'r bwrdd twristiaeth, y ddau awdurdod lleol a grwpiau cymunedol yn denu mwy o ymwelwyr i'r ardal:

“Gwella llwybrau yn yr ardal a hysbysebu mwy! Mae gogledd Cymru yn harddach na Ardal y Llynnoedd ac mae ganddo fwy i'w gynnig ond rydym yn cael llai o ymwelwyr gan nad ydym yn marchnata ein hunain crystal ag y dylem.”

Mae cydweithio gwell hefyd yn mynd law yn llaw gyda chefnogi busnesau ac faint o nawdd sydd ar gael ar gyfer hyn, yn enwedig gyda'r ffermydd hynny sy'n dymuno arallgyfeirio eu busnes. Trafodir hyn ymhellach yn y pwynt isod.

- **Nawdd ar gael ar gyfer Arallgyfeirio ar Ffermydd**

Gwelir newidiadau i nawdd y sector cyhoeddus yn ogystal â newidiadau i daliadau ffermio, fel cyfle i ffermydd ystyried arallgyfeirio fferm. Fel y mynegwyd gan rai cyfranogwyr:

“Cefnogi pobl ifanc a phobl ifanc o deuluoedd ffermio i greu cyfleoedd newydd ar y fferm neu feddwl am arallgyfeirio ar y fferm.”

“Mae sgôp i ddatblygu mwy o'r ochr dwristiaidd yn ogystal â helpu ffermwyr i arallgyfeirio.”

Mae hyn yn gysylltiedig â'r ddarpariaeth o gefnogaeth i fusnesau lleol a chyfleoedd i dwristiaeth gan fod rhai cyfranogwyr (10/79) yn cynnig y gall yr ardal fod yn blatfform pwysig i arddangos a marchnata bwyd lleol a chynnyrch crefft.

3.5.3. Amgylchedd a Thirwedd

Mae cyfleoedd ar gyfer yr amgylchedd a'r dirwedd yn gysylltiedig hefyd â'r economi a chefnogi a hybu twristiaeth leol. Mae hyn yn cynnwys mwy o gefnogaeth ar gyfer twristiaeth awyr agored a hyrwyddo brand Hiraethog i gynnwys gweithgareddau awyr agored a "thwristiaeth antur."

- **Y Sector Gweithgareddau Awyr Agored**

Gwelwyd y galw cynyddol am weithgareddau awyr agored yn gyfle ar gyfer Hiraethog, a chysylltwyd hyn hefyd gyda brandio'r ardal. Mae Hiraethog eisoes wedi denu busnesau megis *Tree Top Adventures* ym Metws y Coed, ac ogof *Down Below* sy'n hyrwyddo twristiaeth antur. Byddai brandio Hiraethog fel cyrchfan twristiaeth antur a gweithgareddau agored o fudd pellach i'r economi yn ogystal â "defnyddio'r amgylchedd a'r dirwedd," yn ôl 13/79 o'r cyfranogwyr.

- **Ynni adnewyddadwy**

Cynigwyd y potensial i gynhyrchu ynni adnewyddadwy yn Hiraethog gyfan fel ffactor bwysig o'r ardal, yn enwedig ymysg y ffermwyr a phreswylwyr a gyfwelwyd. Er bod ynni adnewyddadwy yn bwnc emosiynol i gymunedau Hiraethog oherwydd datblygiad fferm wynt Clocaennog, cynigiodd 19/79 o'r cyfranogwyr a gyfwelwyd ei fod yn gyfle i'r ardal. Cynigir y gellir defnyddio hydro ac ynni o goed fel ffynonellau ynni adnewyddadwy a chynaliadwy. Yn gyffredinol fodd bynnag, ni welir y bygythiad o ffermydd gwynt a pheilonau fel cyfle.

3.5.4. Diwylliant a Threftadaeth

- **Ymwybyddiaeth o Ddiwylliant a Threftadaeth**

Roedd y cyfranogwyr yn awyddus i gynnig fod cyfleoedd Diwylliant a Threftadaeth yr ardal yn cynnwys yr iaith Gymraeg a buddsoddiad yn yr iaith yn Hiraethog a'i ganolfannau gwasanaethu:

"Mwy o fuddsoddi, mwy o allu, mwy o agweddau strategol ac integredig i farchnata'r ardal fel cyrchfan."

"Canolbwyntio mwy ar gefndir hanesyddol yr ardal e.e. man gorffwys Llywelyn yn Eglwys St Crwst. Gellir ei gysylltu â theithiau arweiniol, wedi eu marchnata i gwmnïau bysiau teithio."

"Sicrhau fod yr iaith yn flaenoriaeth heb ymyleiddio pobl yn y gymuned."

Fe gynhwysodd hyn hefyd ymwybyddiaeth a diddordeb cynyddol mewn diwylliant a threftadaeth yr ardal fel cynnyrch twristaidd.

3.5.5. Gweithgareddau Hamdden

Mae marchnata a brandio hefyd yn gysylltiedig â chyfleoedd gweithgareddau hamdden, gan gynnwys "gwell arwyddion," ar gyfer teithiau lleol a "llwybrau a mapiau hygyrch."

"Gall rhwydwaith gyfan y llwybrau cerdded a llwybrau ceffyl gael eu hyrwyddo'n well i ymwelwyr yr ardal. Nid yw rhai prin yn cael eu defnyddio er eu bod yn deithiau gwych. Byddai o fudd i'r ardal thrwy annog mwy o dwristiaid i aros yn hirach yn Hiraethog yn hytrach na'u colli i ardaloedd mwy adnabyddus fel Eryri/Gorllewin Cymru."

3.6. Bygythiadau

Mae'r bygythiadau a nodwyd ar gyfer ardal Hiraethog yn seiliedig yn bennaf ar ddatblygiadau a thoriadau cenedlaethol ehangach, ond hefyd datblygiadau ar lefel leol.

3.6.1. Lle y gall pobl fyw ynddo

Dyma'r prif fygythiadau i'r ardal fel lle i fyw ynddo:

- **Toriadau Nawdd Cyhoeddus**

Gwelir y newidiadau i nawdd awdurdodau lleol a thoriadau pellach o fewn y sector cyhoeddus fel bygythiad gan y cyfranogwyr (17/79). Y pryder yw y byddai'r toriadau anhepgor yn effeithio ymhellach ar fynediad at wasanaethau yn Hiraethog, yn ogystal â chyfleoedd cyflogaeth ar gyfer y bobl sy'n byw yno:

“Diffyg buddsoddiad, dim yn gwneud y gorau o'u hasedau naturiol. Lleihad o ran cefnogaeth gan yr awdurdod lleol ar gyfer cymunedau.”

Bydd toriadau hefyd yn effeithio cymorthdaliadau ffermwyr, a welir fel bygythiad i ddiwylliant a thraddodiad ffermio yn ogystal â bygythiad fel lle i fyw ynddo.

- **Prinder Tai**

Fel y nodwyd yn flaenorol, mae tai yn ystyriaeth bwysig i'r ardal yn ogystal â phrinder tai fforddiadwy sy'n achosi bygythiad i gymunedau lleol wrth i bobl ifanc symud o'r ardal. Hefyd fe ystyrir poblogaeth sy'n heneiddio fel bygythiad i'r prinder tai.

Adlewyrchir hyn hefyd yn astudiaeth Profiadau a Dyheadau Pobl Ifanc yng Nghymru Wledig 2013. Mae'r astudiaeth hon yn edrych ar dueddiadau a phatrymau allfudo ieuenctid (15-25) yng Nghymru wledig, gan ganolbwyntio ar chwe cymuned wledig. Mae'r rhain yn cynnwys:

- Botwnnog, Penllyn
- Talybont, Ceredigion
- Crucywel, Powys
- Pwllglas, Sir Ddinbych
- Abergwaun a Wdig, Sir Benfro
- Bodedern, Sir Fôn

Fe ddefnyddiodd yr astudiaeth agwedd dulliau cymysg gan gynnwys dadansoddiad o ddata poblogaeth, arolwg desg o bolisiâu a data presennol ac astudiaeth achos yn y chwe cymuned gwledig a restrwyd uchod. Mae prif ganfyddiadau'r astudiaeth yn cynnwys:

- Y canfyddiad fod nifer o gymhelliannau i bobl ifanc aros mewn ardaloedd gwledig. Rhai esiamplau fyddai cysylltiadau teulu, yr iaith Gymraeg, rhwydweithiau cymdeithasol a diwylliant lleol.
- Cymhelliant allweddol dros aros neu ddychwelyd i Gymru wledig yn nes ymlaen mewn bywyd oedd ansawdd uchel bywyd gwledig.
- Nodwyd costau byw uchel, diffyg gwasanaethau, diffyg cyfleusterau addysg uwch (a chyfleoedd dilynol) a'r potential uchel o ddiweithdra fel y prif resymau dros benderfyniad pobl ifanc i adael Cymru wledig.
- Mae ymchwil yn cynnig y bydd Cymru yn dioddef colled net o bobl ifanc yn y dyfodol.
- Credir fod diffyg tai fforddiadwy ar incwm sydd o bosib yn un isel.

3.6.2. Gweithgarwch Economaidd

Ystyrir toriadau nawdd cyhoeddus fel bygythiad i weithgarwch economaidd yr ardal hefyd:

“Toriadau cyhoeddus. Mae gan bobl lai o arian a chredaf mai dim ond rŵan rydym yn dechrau teimlo'r gwir wasgfa credyd yng Nghymru.”

Cynigir hefyd y byddai toriadau mewn nawdd yn effeithio'r rheiny sy'n gweithio yn y sector cyhoeddus yn ogystal â'r rheiny sy'n elwa o grantiau a chyfleoedd nawdd:

“Nid ydym wedi teimlo gwir rym y dirwasgiad eto a bydd yn ein hitio ni waethaf. Bydd unrhyw beth sy'n effeithio ffermio yn cael effaith enfawr ar yr ardal.”

• Ffermydd Gwynt

Mynegodd y cyfranogwyr (34/79) y byddai ffermydd gwynt yn Hiraethog o fygythiad i'r ardal gan y byddant yn *“Difethaf harddwch gan stopio twristiaid rhag bod eisiau dod yma .”*

“Mwy o ffermydd gwynt. Mwy o bolion trydan a pheilonau. Mwy o safleoedd carafanio a champio.”

Teimlir fod ffermydd gwynt yn cyflwyno bygythiad posib i amgylchedd a thirwedd naturiol yr ardal.

Mae bygythiadau eraill yn cynnwys diffyg buddsoddi o ran busnes mewn trefi mwy megis Dinbych a Rhuthun a *“stryd fawr sy'n marw,”* gyda mwy o siopau gwag sy'n atal twristiaid a thrigolion lleol hefyd.

3.6.3. Amgylchedd a Thirwedd

Fe ystyrir y datblygiad o beilonau a ffermydd gwynt fel y bygythiad mwyaf i amgylchedd a thirwedd yr ardal (35/79):

“Y ffermydd gwynt. Nid oes neb yn gwybod yn iawn sut y maent am weithio. Nid ydw i'n meddwl eu bod yn ddrwg yn angenrheidiol, nid ydw i'n siŵr sut y maent am weithio.”

Er bod gwrthwynebiad amlwg i ffermydd gwynt ymysg y cyfranogwyr, mae hefyd diffyg dealltwriaeth ynglyn â'r modd y byddai ffermydd gwynt o fudd i'r ardal leol. Gellir ystyried hyn fel bygythiad.

3.6.4. Diwylliant a Threftadaeth

Mae bygythiadau i'r diwylliant a'r dreftadaeth yn cynnwys yn bennaf bygythiadau i'r iaith Gymraeg:

“Dirywiad pellach yn yr iaith Gymraeg.”

Creda'r cyfranogwyr y byddai toriadau nawdd hefyd yn cael effaith negyddol:

“Golyga diffyg nawdd a chefnogaeth wirfoddol, marchnata a hyrwyddo annigonol, nawdd annigonol i gynnal atyniadau treftadaeth megis Amgueddfa Sir Henry Jones. Colli nawdd a mwy o gystadleuaeth am yr un nawdd.”

3.6.5. Gweithgareddau Hamdden

Mae toriadau pellach i nawdd cyhoeddus yn cyflwyno bygythiad pellach i gymunedau Hiraethog yn ôl y cyfranogwyr (31/79). Byddai toriadau pellach yn effeithio cludiant a chyfleusterau hamdden a hefyd yn effeithio'r incwm sy'n weddill gan bobl i wario ar gyfleusterau hamdden:

“Cludiant gwael sy'n atal pobl rhag eu defnyddio ac yna mae'n rhaid iddynt gau.”

4. Cyd-destun Strategol

Pwyntiau Allweddol

Mae'r problemau cyffredin a nodwyd yn y strategaethau a'r cynlluniau gweithredu yn cynnwys:

- Datblygu pobl - addysg a sgiliau.
- Cynnal a chadw diwylliant a threftadaeth yr ardal gan gynnwys y dirywiad yn y nifer o siaradwyr Cymraeg.
- Hyrwyddo a datblygu'r defnydd o dreftadaeth ac amgylchedd naturiol eithriadol yr ardal.
- Cefnogi'r economi, mentrau lleol yn benodol.
- Cydlynu gweithgareddau ymwelwyr / twristiaeth.
- Annog pobl i fyw bywydau iach.
- Delio â'r problemau sy'n codi o boblogaeth sy'n heneiddio.
- Cyfathrebu ac ennyn diddordeb pobl a chymunedau.
- Gwneud y gorau o'r cyfleoedd a grëir gan dechnoleg ddigidol.

4.1. Cyflwyniad

Mae strategaethau a chynlluniau gweithredu ar gyfer ardaloedd gymharol fach megis Hiraethog angen 'fffitio' gyda rhai awdurdodau lleol yr ardal a'r rhanbarth gyfan; bydd pob un wedi dadansoddi anghenion y rhanbarth a'r ardal leol. Mae'r adran hon yn crynhoi rhai o'r strategaethau a'r polisiau allweddol hynny er mwyn ceisio deall pa elfennau y gall gweithredoedd yn Hiraethog helpu i'w gweithredu.

4.2. Cynlluniau Integredig Sengl yr Awdurdod Lleol

Diben y Cynlluniau Integredig Sengl (CIS), sy'n anghenraid ar gyfer pob Awdurdod Lleol yng Nghymru ac a baratoir gan Fwrdd Gwasanaethau Lleol (BGLI) y Sir, yw cyflwyno darlun clir o'r modd y gall y cyhoedd a'r sectorau preifat a chyhoeddus gydweithio i wella ansawdd bywyd yr ardal. Maent yn seiliedig ar ddadansoddiad angen manwl o'r ardaloedd. Mae eu hadolygu felly'n ddefnyddiol iawn o ran darparu dynodiad o'r 'darlun llawn' ar gyfer ardal Hiraethog.

4.2.1. Bwrdd Gwasanaethau Lleol Conwy a Sir Ddinbych ar y cyd

Mae BGLI Conwy a Sir Ddinbych yn fwrdd ar y cyd sy'n gweithredu yn y ddwy sir gyfan; sefydlwyd ef ym mis Medi 2011 o ganlyniad i uno Byrddau Gwasanaethau Lleol Conwy a Sir Ddinbych. Nid yw BGLI Conwy a Sir Ddinbych yn bartneriaeth statudol ac mae wedi ei ffurfio o gynrychiolwyr o'r sectorau cyhoeddus, preifat a gwirfoddol ac mae'n gyfrifol am oruchwyllo partneriaethau strategol yn y ddwy sir.

Mae BGLI Conwy a Sir Ddinbych yn gyfrifol am ddau CIS - 'Un Conwy' sy'n ymdrin â Chonwy, ac 'Y Cynllun MAWR' sy'n ymdrin â Sir Ddinbych. Mae pob un o'r CIS wedi eu silio ar asesiad anghenion strategol (AAS) gyda phroses ymgynghori helaeth gyda'r cyhoedd. Cynhelir y prosesau hyn i ennill gwell dealltwriaeth o'r problemau sydd yn y ddwy Sir gan alluogi'r BGLI ar y cyd gael eu sbarduno gan dystiolaeth a bod yn fwy ymatebol i anghenion a blaenoriaethau newidiol yn y gymuned.

4.2.2. Un Conwy

Wedi ei gyhoeddi ym mis Ebrill 2012, y CSI ar gyfer Conwy (Un Conwy) yw gweledigaeth y Bwrdd Gwasanaethau Lleol ar gyfer dyfodol Bwrdeistref Sirol Conwy³³. Mae'r ddogfen yn rhoi cyfeiriad ar gyfer pob asiantaeth Gwasanaeth Cyhoeddus, gyda'r bwriad o wella bywydau pobl Conwy. Mae cynigion hefyd ar yr hyn y gallwch ei wneud i helpu i wneud Bwrdeistref Sirol Conwy yn lle gwell i fyw, gweithio ac ymweld ag o.

Mae'r Cynllun yn cyflwyno wyth amcan y bydd yn ceisio eu gwireddu yn ystod cyfnod 2012-2025. Yr amcanion yw y bydd pobl Conwy yn:

1. Addysgedig a medrus;
2. Diogel ac yn teimlo'n ddiogel;
3. Byw mewn tai diogel ac addas;
4. Iach ac annibynnol;
5. Byw mewn sir sydd ag economi lwyddiannus;
6. Byw mewn amgylchedd cynaliadwy;
7. Byw mewn sir ble mae treftadaeth, diwylliant a'r iaith Gymraeg yn ffynnu; ac
8. Yn wybodus, wedi eu cynnwys ac yn derbyn gwrandawriad.

Fel rhan o ddatblygiad y CSI, cynhaliwyd asesiad anghenion strategol a chyhoeddwyd ef ym mis Medi 2013³⁴. Mae'r asesiad yn defnyddio amryw o ffynonellau gwybodaeth, gan gynnwys ystadegau ONS, asesiadau angen sefydliadau partner ac amryw o ddogfennau awdurdodau lleol. Nodwyd wyth prif angen yng Nghonwy:

1. Datblygu a gweithredu strategaethau cydlynol i ail-gysylltu pobl ifanc ac oedolion di-waith gyda gwaith;
2. Delio â cham-drin domestig ac yr effaith tymor hir ar ddioddefwyr - oedolion a phlant.
3. Ymateb i'r diwygiad lles a'i effaith ar dai, yn benodol effaith y dreth llofftidd a phrinder tai cymdeithasol priodol;

³³ Mae copi o CSI Conwy ar gael yma: <http://www.conwy.gov.uk/doc.asp?cat=7197&doc=31093>

³⁴ Mae copi o'r asesiad ar gael yma: http://www.conwy.gov.uk/upload/public/attachments/580/Strategic_Needs_Assessment.pdf

4. Delio â chamddefnyddio alcohol, yn enwedig agwedd merched tuag at yfed;
5. Cefnogaeth barhaus ar gyfer y nifer o fentrau micro, bychain a chanolig yng Nghonwy trwy gydol y sefyllfa economaidd heriol;
6. Gwarchod dinasyddion rhag llifogydd trwy wella'r amddiffynfeydd a chodi ymwybyddiaeth;
7. Rhwystro'r dirywiad yn y defnydd o'r iaith Gymraeg a hyrwyddo gweithlu sy'n siarad Cymraeg; a
8. Gwneud y defnydd gorau o dechnolegau digidol er mwyn rhoi llais i ddinasyddion, a sicrhau fod pob dinesydd yng Nghonwy yn gallu cymryd rhan mewn modd cynhwysol, hygyrch, ac ystyrlon.

4.2.3. Y Cynllun MAWR

Lansiwyd y Cynllun MAWR ym mis Gorffennaf 2011 ac mae'n cyflwyno cynllun Sir Ddinbych ar gyfer 2011-2014, ac mae ganddo wyth deilliant:

1. Pobl hŷn yn byw bywyd annibynnol a chyflawn.
2. Pobl ac ardaloedd y Rhyl yn elwa o weithgarwch adfywio.
3. Plant a phobl ifanc yn llwyddo, ac yn datblygu sgiliau am fywyd.
4. Cefnogi teuluoedd sy'n agored i niwed i fyw bywyd heb dlodi, ble y gallant fod yn annibynnol a llwyddiannus.
5. Cydnabod anghenion ein cymunedau gwledig, a'u cyflawni.
6. Pobl Sir Ddinbych gyda ffordd iach o fyw.
7. Plant, pobl ifanc ac oedolion sy'n agored i niwed yn ddiogel.
8. Bod gan Sir Ddinbych economi lwyddiannus a chynaliadwy, a gweithlu medrus.

Mae'r Cynllun MAWR yn gorffen ddiwedd 2014 gyda'i olynnydd 'Cynllun Lles Sir Ddinbych' yn cymryd ei le o fis Rhagfyr 2014. Mae gan y Cynllun Lles (2014 - 2017) y thema gyffredinol o 'Gefnogi annibyniaeth yn Sir Ddinbych' a gefnogir gan y tri deilliant canlynol:

- Deilliant 1: Fod pobl a'r rhai sydd o'u cwrpas yn gallu bod yn weithredol, yn gysylltiedig ac yn cyfrannu tuag at eu cymuned.
- Deilliant 2: Fod pobl yn gallu sylwi'r hyn sy'n digwydd o'u cwrpas, a thrwy wneud hynny, ddysgu am eu byd.
- Deilliant 3: Fod pobl yn gallu blaenoriaethau eu lles gan gynllunio'n weithredol i gynnal a chadw eu hannibyniaeth.

Bydd y Cynllun Lles yn arddangos y budd o gynyddu'r rhan a chwaraeir gan rhanddeiliaid a chysylltiadau gyda'r gymuned, a fydd yn cyfrannu tuag at asesiad angen strategol integredig a phennu blaenoriaethau a fydd yn cael eu gweithredu o 2015 ymlaen.

4.2.4. Ardaloedd Ffocws 2014

Ym mis Chwefror 2014 cynhaliwyd sesiwn adolygu i drafod ymarferion gweithio BGLI ar y Cyd Conwy a Sir Ddinbych gyda'r bwriad o sicrhau gwella'r bwrdd ar y cyd yn barhaus. Penderfynwyd, er mwyn canolbwyntio ymdrech a ffocysu ar waith y BGLI ar y cyd, y byddai'r bwrdd yn cyflwyno un deiliant blaenoriaeth - Iechyd ac Annibyniaeth. O dan y deiliant hwn, byddai themâu yn seiliedig ar dystiolaeth yn cael eu datblygu gan y BGLI ar y cyd er mwyn canolbwyntio ymdrechion ac adnoddau i wireddu canlyniadau pendant.

Fe nododd yr Asesiad Anghenion Strategol fod tair ardal ffocws y mae'r BGLI angen canolbwyntio arnynt yn 2014:

- Camddefnyddio Alcohol
- Gordewdra mewn Plentyndod
- Poblogaeth sy'n Heneiddio

4.3. Cynlluniau rheoli cyrchfan

Mae Rheoli Cyrchfan yn broses o gydlynu pob agwedd o gyrchfan sy'n cyfrannu tuag at brofiad ymwelwyr, gan ystyried anghenion ymwelwyr, preswylwyr lleol, busnesau a'r amgylchedd. Mae Cynllun Rheoli Cyrchfan (CRhC) yn ddatganiad o fwriad ar y cyd i reoli cyrchfan dros gyfnod o amser penodol, gan fynegi swyddogaethau'r gwahanol rhanddeiliaid a nodi'r gweithredoedd clir y byddant yn eu cyflawni.

4.3.1. Cyrchfan Conwy

Nodir y Datganiad Gweledigaeth canlynol fel adlewyrchiad o brif gryfderau'r Fwrdeistref Sirol: *"Mae Sir Conwy yn ardal o amgylchedd naturiol eithriadol gyda golygfeydd dramatig, sydd â chyfoeth o weithgareddau treftadaeth, celf a diwylliant, bwyd, chwaraeon, busnesau twristiaeth ac antur sy'n cynnig profiad dynamig a bywiog i ymwelwyr."* Disgrifir datblygiad Cyrchfan Conwy fel nodwedd allweddol yn niwydiant twristiaeth y sir, ei esblygiad, strwythur, gweithrediad, delwedd ac economi yn ogystal â 'bloc adeiladu allweddol ar gyfer datblygu twristiaeth ddomestig a rhyngwladol trwy ei ddefnydd o ddarparu ffocws ar gyfer ymwelwyr a buddsoddiad mewn gweithgareddau sy'n ymwneud â thwristiaeth'.

Eu prif amcanion Datblygu Cyrchfan yw:

- Annog ymgynghori a chydweithio effeithiol gyda'r holl rhanddeiliaid;
- Canolbwyntio ar ddenu prosiectau seilwaith a buddsoddiad; a
- Helpu i gynyddu cyflogaeth leol a sicrhau fod gweithwyr digonol i wasanaethu'r galw.

Datblygwyd cynllun gweithredu, ac er ei fod bellach wedi dyddio (roedd ar gyfer 2011-2014) mae'n darparu adolygiad defnyddiol ar gyfer y gweithredodd y mae'r diwydiant a'r rhanddeiliaid yn eu hystyried yn angenrheidiol er mwyn gwireddu'r weledigaeth a nodwyd uchod. Mae rhai o'r gweithredoedd allweddol a fynegwyd wedi eu nodi isod:

Rheoli Cyrchfan: cydlynu gweithgareddau a gwasanaethau sy'n effeithio'r ymwelydd e.e. cludiant, cyfleusterau cyhoeddus, parcio ceir integredig.

- Canfod y safleoedd allweddol problemus sy'n difetha profiad yr ymwelydd a chydweithio gyda phartneriaid i gefnogi'r cynlluniau datblygu priodol.
- Cefnogi datblygiad rheoledig 'canolfannau tref' er mwyn atgyfnerthu cais y 'Fflag Biws' sy'n cefnogi economi min nos.
- Cefnogi'r datblygiad rheoledig o'n parciau, gwarchodfeydd natur ac arfordiroedd sy'n atgyfnerthu ceisiadau'r 'Fflag Werdd' a'r 'Fflag Las / Gwobrau Glan y Môr'.
- Hyrwyddo ethos Cyrchfan Conwy tuag at Wasanaeth Cwsmer trwy hyfforddi a datblygu parhaus ar gyfer staff a sefydliadau partner.

Datblygu Cyrchfan: gwneud y gorau o'r cyfleoedd i ddathlu treftadaeth ac awyrgylch naturiol eithriadol unigryw Conwy.

- Datblygu gwledig - Stablau, Twristiaeth Eglwys, Canolfan Rhagoriaeth Feicio Gogledd Cymru.
- Twristiaeth Dreftadol - Cefnogi datblygu a hyrwyddo treftadaeth unigryw Sir Conwy.
- Cefnogi Digwyddiadau Strategol.

Marchnata Cyrchfan: sicrhau fod brandiau presennol Conwy yn Llandudno, Tref Conwy a Betws y Coed yn parhau'n boblogaidd ymysg ymwelwyr. Hefyd, cydweithio â phartneriaid i ddatblygu twristiaeth gynyddol yng ngweddill ardal Conwy.

- Darparu cefnogaeth marchnata i hyrwyddo Beicio Mynydd ym Mhrosiect Conwy Wledig.
- Datblygu strategaeth i sicrhau'r effaith mwyaf a chydlynu gwefannau, cyfleoedd brandio ac ati.
- Datblygu rhwydwaith o flychau twristiaeth ryngweithiol, mannau gwybodaeth a chanllawiau gwybodaeth i dwristiaid.

4.3.2. Cynllun Rheoli Cyrchfan Sir Ddinbych

Mae CRhC Sir Ddinbych yn cyflwyno paramedrau ar gyfer datblygu twristiaeth yn y sir ar gyfer cyfnod 2014-17. Nodir y blaenoriaethau canlynol:

- (1) Creu model effeithiol er mwyn sicrhau fod agwedd gydlynol tuag at reoli cyrchfan.
 - Sefydlu Grŵp Llywio Rheoli Cyrchfan Sir Ddinbych.
 - Cryfhau Fforwm Twristiaeth Sir Ddinbych.
- (2) Sicrhau fod Cynlluniau Tref ac Ardal yn cysylltu â'r Cynllun Rheoli Cyrchfan
 - Sicrhau fod rhanddeiliaid yn cysylltu â'i gilydd i greu agwedd gydlynol rhwng y cynlluniau tref a'r Cynllun Rheoli Cyrchfan.

- (3) Sicrhau fod rheoli cyrchfan yn berthnasol i'r gymuned fusnes.
 - Sicrhau yr ymdrinnir â sgiliau twristiaeth thrwy gadw mewn cysylltiad â busnesau.
 - Gwella hyrwyddo a hysbysebu ar gyfer cefnogaeth hyfforddiant a busnes.
- (4) Archwilio ein cynnyrch twristaidd er mwyn sefydlu data sylfaenol.
- (5) Hyrwyddo Sir Ddinbych drwy frand Gogledd Ddwyrain Cymru a'r gymuned fusnes.
- (6) Datblygu agwedd gydlynol tuag at ddigwyddiadau sy'n bwydo i mewn i Strategaeth Ddigwyddiadau Cyngor Sir Ddinbych 2014-2020.
 - Darparu cyfleoedd ychwanegol i fusnesau chwarae rhan mewn digwyddiadau a chynnig cyfleoedd busnes ychwanegol iddynt.
 - Adnabod a denu digwyddiadau sy'n ehangu'r tymor twristiaeth.
 - Adnabod a denu digwyddiadau sy'n cynyddu hyd arhosiad a gwariant ymwelwyr.

4.4. Uchelgais Economaidd Gogledd Cymru: strategaeth dros newid

Wedi ei baratoi gan Fwrdd Uchelgais Economaidd Gogledd Cymru sydd yn dod ag Awdurdodau Lleol y rhanbarth ynghyd, mae'r weledigaeth a gyflwynir yn y strategaeth hon yn un am *'Ranbarth hyderus sy'n edrych tuag allan, gydag economi amrywiol gyda gwerth uchel sy'n darparu amrywiaeth o gyflogaeth o ansawdd ar gyfer ei phobl.'*

Disgrifir y prif ddeilliant gofynnol fel cynnydd mewn cynhyrchiant, yr ysfa i gystadlu a thwf. Bydd hyn yn cael ei fesur trwy (leihau) y bwlch rhwng (a) cyfradd twf blynyddol rhanbarthol a chenedlaethol yn y GVA rhanbarthol; a (b) y bwlch rhwng yr ardaloedd hynny sy'n llusgo ar ôl yn y gyfradd twf cyfartalog rhanbarthol a'r rheiny sy'n perfformio'n gryfach. Er mwyn gweithredu'r deilliant hwn, cydnabyddir y bydd angen gwelliant mewn amrywiaeth o ddangosyddion, gan gynnwys:

- I. Cynyddu'r nifer o swyddi mewn sectorau allweddol megis sectorau carbon lleol, rhai wedi eu selio ar wybodaeth a chynhyrchu.
- II. Cynyddu'r buddsoddiad gan gwmnïau domestig a rhyngwladol.
- III. Sector cefnogi cryfach i atgyfnerthu gwedd ddeiniadol y rhanbarth i fusnesau newydd a rhai sy'n ehangu.
- IV. Cynyddu datblygiadau newydd a busnesau dechreuol, darparu cefnogaeth effeithiol i gwmnïau sy'n tyfu a chefnogi gwell cynhyrchiant yn gyffredinol.
- V. Gwell cysylltedd o ran cefnogi busnesau a thwf cyflogaeth ac effeithiolrwydd y farchnad llafur.
- VI. Gwell lefelau sgil yn y gweithlu gyfan yn enwedig yn y sectorau hynny ble mae diffyg sgiliau yn broblem.
- VII. Lleihau lefel y diweithdra ymysg ieuenctid i fod o dan gyfartaledd y DU a chynyddu gweithgarwch economaidd pobl sydd ar y funud y tu allan i'r farchnad llafur.
- VIII. Creu sylfaen fusnes fywiog ble gall cwmnïau arloesi a llwyddo, gyda'r rhanbarth yn newid i fod yn un adnabyddus fel lle i wneud busnes.

Disgrifir pedwar 'problem strategol':

Arweinyddiaeth Economaidd: Y diffyg cydlynad ac arweinyddiaeth gref ar faterion strategol allweddol sy'n wynebu'r rhanbarth. Mae'r awdurdodau lleol wedi dod ynghyd gyda'r bwriad o ddelio â'r blaenoriaethau strategol a nodwyd a chydabod y potential o arweinyddiaeth gwell trwy gydweithio a darparu llais cryfach ar gyfer Gogledd Cymru.

Ail-unioni'r economi er mwyn cynyddu twf a chynhyrchiant: Mewn nifer o ardaloedd yn y rhanbarth, y sector cyhoeddus yw'r cyflogwr mwyaf o'i gymharu â'r DU. Mae angen ail-unioni'r economi drwy gefnogi twf y sector preifat gyda'r bwriad o wella amrywiaeth ac ansawdd y cyfleoedd cyflogi. Mae gan hyn oblygiadau ehangach o ran cynyddu cyfraddau ffurfio busnesau a lefelau entrepreneuriaeth, cefnogaeth ar gyfer busnesau (o dwf uchel, technoleg carbon isel a chynhyrchu blaengar) yn ogystal â delio â chyfyngiadau ehangach ar yr ochr cyflenwi (cyllid, seilwaith a sgiliau).

Delio â pherfformiad a gwella ein seilwaith: Mae'r ffactor hwn yn effeithio'r rhan fwyaf o Ogledd Cymru wledig, yng ngogledd orllewin y rhanbarth ond yn Ynys Môn yn enwedig. Mae'r diwethaf yn parhau i arddangos nifer o nodweddion cyffredin rhanbarth berifferol, gan gynnwys sylfaen ddiwydiant gul, lefelau isel o entrepreneuriaeth a dwysedd gwaith isel. Mae delio â pherfformiad gwael Ynys Môn hefyd yn bwysig i'r rhanbarth ehangach. Mae achos dros well cydweithio gan ddarparu mas critigol gwell a llais cryfach ar gyfer Gogledd Cymru ar fuddsoddiadau seilwaith strategol allweddol a fydd o fudd i'r economi rhanbarthol ehangach.

Uwchraddio'r sylfaen sgiliau, lleihau anweithgarwch a delio â diweithdra ymysg ieuenctid: Mae'r broblem o ansawdd cyflogwyr yn ogystal â phresenoldeb cyfyngedig sgiliau lefel uchel wedi eu nodi gyda'i gilydd. Y rheswm dros hyn yw bod y mesurau i ddelio â'r problemau angen edrych ar y cyflenwad a'r galw er mwyn sicrhau y gwneir y gorau o'r buddion rhanbarthol. Mae angen i fesurau effeithiol ddelio â'r cyflenwad, galw a'r defnydd effeithiol o sgiliau lefel uchel. Mae hyn yn debygol o awgrymu rôl gref ar gyfer colegau addysg uwch a phellach yn y rhanbarth yn ogystal â dadansoddiad o gyflenwad - a galw - y dyfodol am sgiliau gan ystyried y newid demograffig a'r ddarpariaeth cwricwlwm bresennol. Mae hefyd yn pwysleisio'r angen i ddatblygu diwydiannau o werth uchel gan gynnwys sectorau cynhyrchu blaengar a thechnoleg carbon isel. Hefyd, dim ond ar lefel strategol ehangach y gellir delio â'r problemau hyn, trwy adlewyrchu graddfa'r farchnad lafur ac ardaloedd cymudo. I gloi, un maes arall y mae'r rhanbarth i weld yn wynebu problemau cyffredin yw gyda lefelau uchel o fudd-dal analluogrwydd a lefelau uchel o ddiweithdra ymysg ieuenctid yn y rhanbarth gyfan. Eto, cynigia hyn fod angen cysylltu gyda'r sectorau ieuchyd ac addysg er mwyn delio â'r problemau hyn.

4.5. Rhaglen Datblygu Gwledig Cymru 2014-2020

Yn ystod cyfnod ysgrifennu'r adroddiad hwn, nid oedd Rhaglen Datblygu Gwledig Cymru (RhDG) ar gyfer 2014-2020 wedi ei orffen yn derfynol; cyflwynwyd drafft o'r rhaglen weithredol i'r Comisiwn Ewropeaidd gan Lywodraeth Cymru ym mis Gorffennaf 2014. Disgwylir y bydd y rhaglen newydd yn cael ei weithredu o fis Ionawr 2015 a pe bai'n cael ei gytuno, bydd yn darparu £953m o nawdd Ewropeaidd a Llywodraeth Cymru dros ei gyfnod gweithredu.

Mae'r RhDG arfaethedig yn seiliedig ar ddadansoddiad o'r sefyllfa bresennol yn rhannau gwledig Cymru yn ogystal ag adolygiad SWOT. Yn amlwg, mae Hiraethog yn ardal wledig felly mae adolygiad o'r dadansoddiad hwnnw a'i flaenoriaethau wedi eu nodi ac maent yn ddefnyddiol ar gyfer y strategaeth hon. Cynigiwyd tri amcan ar gyfer RhDG Cymru yn seiliedig ar y dadansoddiad hwnnw³⁵:

1. Cynyddu cynhyrchiant, amrywiaeth ac effeithiolrwydd busnesau ffermio a choedwigaeth, gwella eu hysfa gystadleuol a'u cydnerthedd, gan leihau eu dibyniaeth ar gymorthdaliadau;
2. Gwella'r amgylchedd, annog ymarferion rheoli tir yn gynaliadwy, rheolaeth gynaliadwy o'n adnoddau naturiol a gweithredu hinsawdd; a
3. Hyrwyddo twf economaidd cryf a chynaliadwy ac annog datblygiadau a arweinir gan y gymuned.

Bydd y RhDG yn cael ei weithredu trwy nifer o gynlluniau, a grynhoir yn Atodiad 3. Cynhwysir y rhain er mwyn darparu arwydd o'r ffynonellau nawdd a chefnogaeth potensial ar gyfer y gweithredoedd a nodir yn nes ymlaen yn yr adroddiad.

4.6. Cronfeydd Strwythurol 2014-2020

Ar gyfer cyfnod 2014-2020 mae Gorllewin Cymru a'r Cymoedd wedi cymhwyso eto fel rhanbarthau 'llai datblygedig' a byddant yn elwa o'r lefel uchaf o gymorth grant yr UE o oddeutu £1.4bn am y trydydd cyfnod rhaglen yn olynol. Yn yr un modd â'r RhDG, mae'n ddefnyddiol edrych yn sydyn ar y rhaglen arfaethedig gyda'r bwriad o gyflwyno gwybodaeth i'r blaenoriaethau a nodir yn Strategaeth Hiraethog.

Bydd y Rhaglenni Cymru 2014-20, a grynhoir yn y tabl a ganlyn, yn rhoi datblygiad cynaliadwy cytbwys fel egwyddor ganolog (yn amodol ar gymeradwyaeth y Comisiwn Ewropeaidd) a bydd yn cefnogi bwriad cyffredinol Llywodraeth Cymru o wella bywydau pobl yng Nghymru.

³⁵ Ffynhonnell: Rhaglen Datblygu Gwledig Cymru 2014-2020: Cynigion Terfynol. Ar gael yma: <http://wales.gov.uk/consultations/environmentandcountryside/wales-rdp-2014-2020-final-proposals/?lang=en>

Mae'r Fframwaith Blaenoriaethu Economaidd (FfBE) yn ddogfen ddatblygol, yn gwireddu fel canllaw ar gyfer defnyddio nwydd yr UE yn ystod cyfnod 2014-2020. Mae saith cyfle economaidd thematig wedi eu nodi:

- Ynni;
- Ffermio a diogelwch bwyd;
- Effeithiolrwydd adnoddau a gwasanaethau a nwyddau amgylcheddol;
- Ymelwa ar asedau TGCh a chyfleoedd y farchnad ddigidol;
- Cynhyrchu datblygiedig;
- Iechyd a gwyddoniaeth bywyd; a
- Twristiaeth, adloniant a hamdden.

Cronfa	Blaenoriaeth	Newidiadau a geisir
ERDF	Ymchwil ac Arloesedd	- Cynyddu capasiti Sefydliadau Ymchwil er mwyn denu buddsoddiad Ymchwil, Datblygiad ac Arloesedd preifat a chystadleuol. - Cynyddu'r nifer o fusnesau sy'n ceisio arloesi - Cynyddu'r masnacheiddiad o Ymchwil, Datblygiad ac Arloesedd o fewn ardal y rhaglen - Cynyddu gallu a datblygiad Ymchwil ac Arloesedd ar gyfer gwasanaethau, prosesau a thechnolegau carbon isel.
	Cystadleuaeth BBaCH	- Cynyddu'r nifer o BBaCH a'u goroesiad (gan gynnwys Metrau Cymdeithasol) - Cynyddu cynhyrchiant BBaCH (yn enwedig BBaCH micro), yn enwedig drwy elwa a'r TGCh a'i gyfraniad i'r economi ddigidol. - Cynyddu maint (o ran twf cyflogaeth) busnesau (a all gynnwys buddsoddiad mewn twf cynhyrchiant) trwy ddelio â rhwystrau twf yn ystod cyfnodau allweddol) - Mwy o fusnesau twf uchel
	Ynni Adnewyddadwy ac Ynni Effeithlon	- Cynyddu'r defnydd o ynni adnewyddadwy graddfa fach. - Cyfrannu tuag at ddatblygu'r sector ynni'r môr. - Gwella effeithiolrwydd ynni mewn tai, gan helpu i ddelio â thlodi tanwydd a datblygu cadwynau cyflenwi.
	Cysylltiadau a datblygiad Trefol Cynaliadwy	- Gwella cysylltedd trwy ddelio ag ardaloedd tagfeydd penodol mewn ardaloedd ansawdd gwael y rhwydwaith gludiant - Gwell symudedd ar gyfer tref a llafur drwy gludiant cynaliadwy a gwell mynediad at gyfleoedd cyflogi. - Gwella'r mynediad i safleoedd strategol ar gyfer swyddi a thwf. - Cwblhau rhwydweithiau ffônau symudol a TGCh - Cynyddu cyflogaeth gynaliadwy ac ansawdd uchel drwy dargedu ac integreiddio datblygiad
ESF	Delio â Thlodi drwy Gyflogaeth Gynaliadwy	- Lleihau diweithdra ymysg y rhai mewn perygl o dlodi a gwahaniaethu - Lleihau anweithgarwch economaidd, diweithdra a'r nifer o aelwydydd nad oes neb yn gweithio. - Cynyddu Cynhwysiad Cymdeithasol drwy gyflogaeth gynaliadwy - Lleihau'r rhwystrau i aros mewn cyflogaeth a gweithio'n llawn amser
	Sgiliau er mwyn Datblygu	- Cynyddu lefel sgiliau'r gweithlu cyflogedig gan gynyddu tuag at sgiliau lefel canolradd ac uwch - Cynyddu sgiliau lefel uwch gan ganolbwyntio ar Ymchwil ac Arloesi - Cynyddu sgiliau arwain a rheoli, hyblygrwydd cyfundrefnol ac amrywiaeth yn y gweithlu - Lleihau'r bwlch talu yn ôl rhyw a chynyddu'r nifer o fenywod mewn rôl uwch reoli
	Cyrhaeddiad a Chyflogaeth Ieuenctid	- Cynyddu cyflogaeth ymysg ieuenctid a gallu'r ieuenctid i gael eu cyflogi - Lleihau'r nifer o bobl ifanc Nad ydynt mewn Cyflogaeth, Addysg na Hyfforddiant (NCAH) neu sydd mewn perygl o fod yn NCAH - Cynyddu lefel cyrhaeddiad ymysg pobl ifanc 11-16 oed. - Cynyddu ansawdd gweithlu'r blynyddoedd cynnar a gofal plant

5. Strategaeth a Chynllun Gweithredu

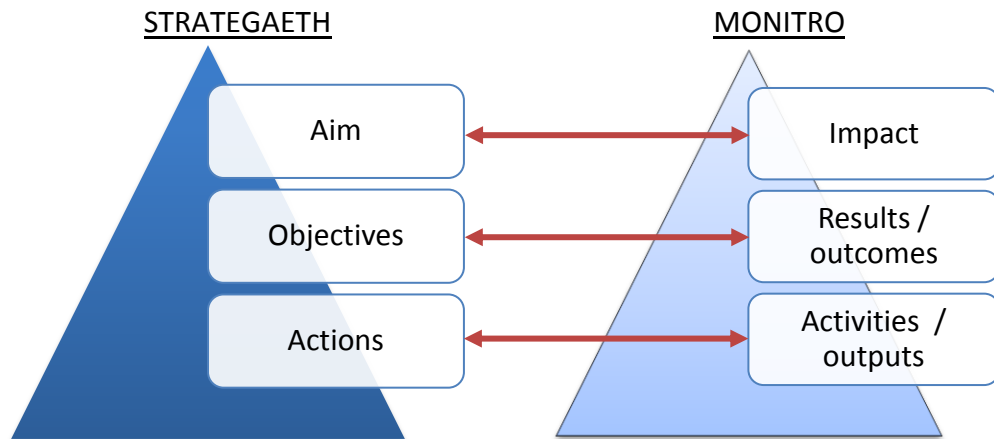
Pwyntiau Allweddol

- Nod arfaethedig y Strategaeth yw *cynnal, cadw a datblygu Hiraethog fel lle y mae pobl eisiau ac yn gallu byw, gweithio a chwarae ynddo gan ddefnyddio a chynnal amgylchedd, tirwedd, treftadaeth a diwylliant naturiol unigryw'r ardal.*
- Dyma strategaeth integredig. Mae pob un o'r amcanion yn gorgyffwrdd ac yn ddibynol i raddau helaeth ar ei gilydd. Er enghraifft, mae datblygu Hiraethog fel lleoliad sy'n cynnig gweithgareddau hamdden ac adloniant yn rhan hanfodol o gynnal yr ardal fel lle sydd â gweithgarwch economaidd, ac mae cynnal a datblygu ansawdd uchel yr amgylchedd naturiol yn hanfodol os yw Hiraethog am ddatblygu fel lle sy'n darparu gweithgareddau hamdden. Felly, ni ddylid edrych ar yr amcanion hyn ar wahân - maent i gyd angen eu gweithredu er mwyn i'r strategaeth fod yn un llwyddiannus.
- Mae'r prif weithredoedd yn cynnwys sefydlu grŵp gweithredu / partneriaeth yn yr ardal leol er mwyn goruchwyllo datblygiad pellach a gweithrediad y strategaeth hon.
- Bydd angen hwyluso'r strategaeth a'r gweithredoedd; disgwylir y bydd y rôl hon yn cael ei gyflawni ar y cyd gan Grwpiau Gweithredu Lleol LEADER yng Nghonwy a Sir Ddinbych.

5.1. Cyflwyniad

Yn sylfaenol, strategaeth yw cynllun lefel uchel sydd wedi ei lunio i wireddu gôl benodol. Yn y sefyllfa hon, mae gan y strategaeth dair lefel fel y'i disgrifir isod:

- Y **nod** yw uchelgais eithaf y strategaeth (a elwir weithiau yn weledigaeth); dyma'r hyn yr ydym yn ceisio ei wireddu- yr effaith yr ydym eisiau ei gael;
- Mae'r **amcanion** wedi eu gosod o dan y weledigaeth ac yn disgrifio'r pethau sydd angen eu cyflawni er mwyn gwireddu'r weledigaeth;
- Yna mae'r **gweithredoedd** yn disgrifio'r pethau sydd angen eu gwneud er mwyn gwireddu pob un o'r amcanion - y gweithgareddau a fydd yn cael eu cwblhau.

Gan gydnabod fod hwn yn strategaeth tymor hir, (20 mlynedd), gosodir dau fath o weithred - tymor hir (20 mlynedd) a thymor byr (10 mlynedd), gyda'r diwethaf yn fwy penodol am y rheswm amlwg fod gweithredoedd tymor hir yn anoddach i'w diffinio.

5.2. Nod

Nod y strategaeth hon yw:

Cynnal a datblygu Hiraethog fel lleoliad y mae pobl eisiau ac yn gallu byw, gweithio a chwarae ynddo, gan ddefnyddio a chynnal amgylchedd, tirwedd, treftadaeth a diwylliant unigryw'r ardal.

5.3. Objectives

Amcanion y strategaeth yw:

Amcan 1	Cynnal a datblygu Hiraethog fel ardal y mae pobl eisiau ac yn gallu byw ynddi.
Amcan 2	Cynnal, datblygu a chynyddu gwerth Hiraethog fel ardal ble y gellir cynnal gweithgareddau economaidd.
Amcan 3	Defnyddio, cynnal a datblygu ansawdd naturiol amgylchedd a thirwedd yr ardal.
Amcan 4	Cynnal a defnyddio diwylliant a threftadaeth ardal Hiraethog
Amcan 5	Datblygu Hiraethog fel ardal ble y gall pobl gymryd rhan mewn gweithgareddau hamdden

Dyma 'strategaeth integredig'. Mae pob un o'r amcanion yn gorgyffwrdd ac yn dibynnu i raddau helaeth ar ei gilydd. Er enghraifft, mae datblygu Hiraethog fel lleoliad ble mae gweithgareddau hamdden yn rhan hollbwysig o gynnal yr ardal fel man lle y gellir gweld gweithgaredd economaidd. Hefyd, mae cynnal a datblygu ansawdd uchel yr amgylchedd naturiol yn holl bwysig i ddatblygu'r lleoliad fel man sy'n cynnal gweithgareddau hamdden. Felly, ni ddylid gweld yr amcanion ar wahân - *mae'r naill yn cefnogi'r llall ac mae'n rhaid gwireddu pob un er mwyn i'r strategaeth fod yn llwyddiannus..*

5.4. Gweithredoedd

Cynigir pymtheg o weithredoedd strategol (20 mlynedd) i weithredu'r strategaeth hon. Yna, rhennir pob un o'r rhain yn weithredoedd mwy penodol a thymor byrrach (10 mlynedd), fel y crynhoir yn y tabl sy'n dilyn. Ym mhob achos, dylinir y gweithredoedd tymor byr er mwyn gwireddu'r gweithredoedd tymor hir; ond rhagwelir y bydd mwy o weithredoedd yn cael eu hychwanegu wrth i'r strategaeth gael ei gweithredu.

Gyda'r bwriad o egluro'r 'rhesymeg' o fewn pob strategaeth (hynny yw, y cysylltiad rhwng y gweithredoedd a'r amcanion), mae'r golofn olaf yn nodi'r amcan y bydd y weithred arfaethedig yn cyfrannu tuag ato. Yn unol â'r agwedd integredig a ddisgrifir uchod, yn y rhan fwyaf o achosion, bydd pob gweithred yn cyfrannu tuag at wireddu nifer o amcanion.

Gweithredoedd strategol (20 mlynedd)	Gweithredoedd tymor byr (10 mlynedd)	Amcanion i'w gwireddu
SA16. Annog, cynnal a chadw cyfranogiad ac ysbryd cymunedol yn yr ardal.	ST31. Sefydlu partneriaeth / grŵp gweithredu Hiraethog ST32. Hwyluso'r datblygiad o brosiectau 'lefel cymunedol' sy'n cyfrannu tuag at wireddu amcanion y strategaeth hon, ac yna eu hariannu ST33. Hwyluso'r datblygiad o weithgareddau graddfa fach a ddylunnir i annog cyfranogiad cymunedol, ac yn eu hariannu	AM1: Lle y mae pobl eisïau ac yn gallu byw. AM 4: Lle y mae Diwylliant a Threftadaeth yn cael eu cynnal a'i defnyddio
SA17. Annog a chefnogi cludiant cymunedol / mynediad at wasanaethau allweddol	ST34. Cydweithio gyda masnachwyr a chyflenwyr lleol i ddatblygu cynllun 'dosbarthu gartref' yn yr ardal ST35. Datblygu cynllun cludiant cymunedol wedi ei anelu at y rhai sydd gyda'r angen mwyaf yn yr ardal	AM1: Lle y mae pobl eisïau ac yn gallu byw.
SA18. Gwellu safonau tai ac eiddo lleol	ST36. Darparu cyngor a chefnogaeth ariannol i wellu safon tai lleol ac eiddo eraill gan gynnwys gweithredoedd i wellu effeithiolrwydd ynni	AM1: Lle y mae pobl eisïau ac yn gallu byw.
SA19. Cynyddu fforddiadwyedd tai lleol ar gyfer pobl ifanc	ST37. Archwilio'r posibilrwydd o gynllun 'cymorth i brynu' ar gyfer pobl ifanc lleol	AM1: Lle y mae pobl eisïau ac yn gallu byw.
SA20. Galluogi pobl i weithio o'u cartref	ST38. Archwilio'r posibilrwydd o gynllun 'cymorth i weithio o gartref' ar gyfer yr ardal	AM1: Lle y mae pobl eisïau ac yn gallu byw. AM 2: Lle y mae pobl yn economaidd weithgar.
SA21. Galluogi mynediad at dechnoleg ddigidol a gwneud y defnydd gorau ohono	ST39. Delio â manau band eang a ffonau symudol (3G a 4G) gwael ST40. Ymgynghori ar hyfforddiant a grantiau i brynu technoleg a defnyddio'r dechnoleg ddiweddaraf yng nghartrefi a busnesau'r ardal (busnes a domestig)	AM1: Lle y mae pobl eisïau ac yn gallu byw. AM 2: Lle y mae pobl yn economaidd weithgar.
SA22. Cefnogi a datblygu'r diwydiant amaethyddol a sector bwyd yn yr ardal.	ST41. Sefydlu grŵp clwstwr bwyd-amaeth ar gyfer y rhai sydd wedi eu lleoli yn yr ardal neu sy'n weithgar yn yr ardal, yna chefnogi'r clwstwr ST42. Annog ffermydd yr ardal i ddefnyddio'r gefnogaeth sydd ar gael iddynt drwy'r RhDG gan gynnwys cymorth i arallgyfeirio ar fferm ST43. Annog a chefnogi'r datblygiad o gysylltiadau rhwng y sector bwyd-amaeth a busnesau twristiaeth yr ardal	AM 2: Lle y mae pobl yn economaidd weithgar.

Gweithredoedd strategol (20 mlynedd)	Gweithredoedd tymor byr (10 mlynedd)	Amcanion i'w gwireddu
SA23. Cefnogi a datblygu'r sector twristiaeth a hamdden	ST44. Datblygu cynllun 'rheoli cyrchfan' ar gyfer yr ardal (o fewn unrhyw gynlluniau ehangach ar gyfer Conwy, Sir Ddinbych a'r rhanbarth) ST45. Sefydlu grŵp clwstwr twristiaeth / hamdden ar gyfer busnesau a leolir yn yr ardal neu sy'n weithgar yn yr ardal, yna cefnogi'r clwstwr hwnnw. ST46. Cyngor a chefnogaeth busnes ar gyfer y clwstwr a busnesau unigol. ST47. Annog a chefnogi'r datblygiad o gysylltiadau rhwng yr ardal bwyd-amaeth a busnesau twristiaeth	AM 2: Lle y mae pobl yn economaidd weithgar. AM5: Lle y mae pobl yn treulio eu hamser hamdden.
SA24. Datblygu, cynnal a chadw'r prif gyflogwyr / busnesau	ST48. Datblygu, cynnal a chadw perthynas gyda phrif fusnesau / cyflogwyr	AM 2: Lle y mae pobl yn economaidd weithgar.
SA25. Datblygu'r genhedlaeth nesaf o fusnesau lleol	ST49. Cydweithio gydag ysgolion / colegau lleol i helpu pobl ifanc i archwilio a phrofi cyfleoedd busnes yn yr ardal leol ST50. Bwrsariaethau ar gyfer pobl ifanc	AM 2: Lle y mae pobl yn economaidd weithgar.
SA26. Cynnal, cadw a gwella ansawdd bioamrywiaeth, tirwedd ac amgylchedd naturiol yr ardal	ST51. Annog ffermwyr lleol i ddefnyddio'r cynllun Glastir ST52. Ariannu gweithgareddau amgylchedd, tirwedd a bioamrywiaeth na all Glastir eu cefnogi	AM3: Lle y mae tirwedd ac amgylchedd yn cael eu cynnal a'u defnyddio.
SA27. Datblygu a hyrwyddo Hiraethog fel ardal sy'n adnabyddus am y gwasanaethau ecosystem y mae'n ei ddarparu	ST53. Amlinellu'n fanwl y cyfleoedd i gynnal a chadw / gwella'r gwasanaethau ecosystem a ddarperir yn yr ardal ST54. Datblygu ac yna chefnogi prosiectau a ddylunnir i wella'r gwasanaethau ecosystem a ddarperir gan yr ardal	AM3: Lle y mae tirwedd ac amgylchedd yn cael eu cynnal a'u defnyddio.
SA28. Galluogi pobl i gyrraedd tirwedd ac amgylchedd naturiol yr ardal	ST55. Amlinellu ac adolygu ansawdd y 'mannau mynediad' presennol yn yr ardal (gan gynnwys teithiau ac ati) ST56. Ariannu datblygiad y mannau mynediad presennol a rhai newydd gan ymgynghori â'r grŵp clwstwr twristiaeth / hamdden	AM5: Lle y mae pobl eisiau treulio eu hamser hamdden
SA29. Cynnal, cadw a gwella ardal adeiladol yr ardal (gan gynnwys treftadaeth)	ST57. Cydweithio gyda'r gymuned leol i ganfod gwelliannau posib i'r amgylchedd adeiladol ST58. Ariannu gwaith i weithredu'r gwelliannau a nodwyd	AM 4: Lle y mae Diwylliant a Threftadaeth yn cael eu cynnal a'i defnyddio

Gweithredoedd strategol (20 mlynedd)	Gweithredoedd tymor byr (10 mlynedd)	Amcanion i'w gwireddu
SA30. Defnyddio'r cyfleoedd a gyflwynir i gynhyrchu ynni adnewyddadwy yn yr ardal (mewn modd priodol)	ST59. Amlinellu cyfleoedd ynni adnewyddadwy yn Hiraethog, yn enwedig cyfleoedd yn seiliedig yn y gymuned ST60. Defnyddio'r gefnogaeth sydd ar gael drwy nawdd Ewropeaidd er mwyn cefnogi gweithredu'r cyfleoedd priodol hynny a nodwyd	AM1: Lle y mae pobl eisiau ac yn gallu byw. AM3: Lle y mae tirwedd ac amgylchedd yn cael eu cynnal a'u defnyddio.

Darperir mwy o wybodaeth ynglŷn â'r gweithredoedd isod, ynghyd â rhai astudiaethau achos, lle mae gweithgareddau tebyg wedi, neu yn, cael eu cynnal.

5.4.1. Annog, cynnal a chadw cyfranogiad ac ysbryd cymunedol yn yr ardal. (SA1)

- ST1. Sefydlu partneriaeth / grŵp gweithredu Hiraethog

Nododd y dadansoddiad SWOT fod ysbryd cymunedol yn gryfder yn ardal Hiraethog. Mae cael y gymuned i gymryd rhan yng ngweithrediad unrhyw strategaeth neu gynllun gweithredu o'r natur hwn hefyd yn bwysig iawn. Felly bydd cynllun gweithredu / partneriaeth leol yn cael ei ddatblygu; dylai ddod â chynrychiolwyr o'r ardal leol ynghyd, gan gynnwys preswylwyr lleol, y sector preifat, y sector cyhoeddus a'r trydydd sector (gan gynnwys grwpiau cymunedol a mentrau cymdeithasol). Bydd creu'r grŵp / bartneriaeth hon yn ddeiliant ynddo ei hun gan ei fod yn creu fforwm i randdeiliaid lleol gyfrannu tuag at drafodaethau a gweithredoedd sy'n berthnasol i ddyfodol yr ardal. Fodd bynnag, cynigir y bydd y grŵp hefyd yn ffurfio grŵp llywio ar gyfer gweithredu'r strategaeth a'r cynllun gweithredu a gyflwynir yn y ddogfen hon.

- ST2. Hwyluso'r datblygiad o brosiectau 'lefel cymunedol' sy'n cyfrannu tuag at wireddu amcanion y strategaeth hon, ac yna eu hariannu

Cydnabyddir y bydd nifer o weithredoedd a all helpu i wireddu uchelgeisiau'r strategaeth hon nad ydynt wedi eu nodi oddi mewn iddi. Mae hi hefyd yn bwysig galluogi ac annog y datblygiad o weithredoedd pellach, newydd ac arloesol gan y gymuned leol. Felly cynigir sefydlu cronfa (a reolir gan y grŵp gweithredu a nodir uchod) y gall rhanddeiliaid lleol (o'r sectorau cyhoeddus, preifat a'r trydydd sector) geisio amdano, er mwyn sefydlu prosiectau i helpu i wireddu un amcan neu fwy o'r strategaeth hon. Bydd adnoddau ar gael i hwyluso'r gronfa (ar ran y grŵp gweithredu) sy'n cynnwys cydweithio â rhanddeiliaid a grwpiau lleol i ddatblygu syniadau a cheisio am nawdd.

- ST3. Hwyluso'r datblygiad o weithgareddau graddfa fach a ddylunnir i annog cyfranogiad cymunedol, ac yn eu hariannu

Ni chynigir fod y grŵp gweithredu / bartneriaeth a enwir uchod yn yr unig weithred a gyflawnir i gefnogi cyfranogiad yn y gymuned leol ac annog 'ysbryd cymunedol' yn yr ardal. Bydd cronfa hefyd ar gael i rhanddeiliaid a grwpiau lleol geisio am arian i sefydlu prosiectau a/neu weithgareddau a ddylunnir i annog cyfranogiad pellach yn yr ardal leol. Eto, bydd y gronfa'n cael ei hwyluso ar ran y grŵp gweithredu ond yn cael ei reoli ganddynt hwy (hynny yw, y nhw fydd yn penderfynu pa weithgareddau fydd yn cael eu hariannu).

5.4.2. Annog a chefnogi cludiant cymunedol / mynediad at wasanaethau allweddol (SA2)

Un o'r problemau a nodwyd wrth ddatblygu'r strategaeth hon oedd, fel ardal wledig, mae gan aelwydydd gwledig Hiraethog seilwaith gludiant gwael a mynediad gwael at wasanaethau. Fe nodwyd hefyd fod hyn yn broblem benodol i rai grwpiau o fewn yn gymuned (yn enwedig yr henoed). Felly, cynnigir nifer o weithredoedd i geisio delio â hyn.

- ST4 Cydweithio gyda masnachwyr a chyflenwyr lleol i ddatblygu cynllun 'dosbarthu gartref' yn yr ardal

Ynghyd â masnachwyr lleol, dylid ystyried y posibilrwydd o 'gynllun dosbarthu gartref' ar gyfer ardal Hiraethog. Rhagwelir y bydd angen canolbwytio ar ddarparu nwyddau groser yn y lle cyntaf (yn debyg i'r astudiaethau achos isod). Fodd bynnag, fe archwiler y potensial i ehangu'r gwasanaeth i wasanaethau a chynnyrch eraill hefyd, yn ôl galw a chyflenwad.

Astudiaeth Achos: *Woodlands Farm*

Lleolir Woodlands yn Swydd Lincoln. Maent yn cynhyrchu a dosbarthu bocsys llysiau organig, cig ffres, blodau, siocled, sbeisys, biodynmeg, cyfanwerth a mwy, ar draws Swydd Lincoln a Dwyrain Canolbarth Lloegr. Gellir archebu cynnyrch ar-lein ac yna eu cael wedi eu dosbarthu'n lleol. Mae ganddynt hefyd gyrsiau a theithiau addysgol ac mae ganddynt gysylltiadau da gyda grwpiau ac ysgolion lleol.

<http://www.woodlandsfarm.co.uk>

Astudiaeth Achos: *Herbie Fruit and Veg Van*

Sefydlwyd y fenter hon gan MERCI³⁶ i ddarparu ffrwythau a llysiau ffres i breswylwyr ardaloedd yn Nwyrain Manceinion (*Miles Platting, Ancoats, Collyhurst, Ardwick, Clayton a Gorton*) sydd yn cael anhawster cael gafael ar fwydydd ffres. Mae Herbie yn gweithredu fel gwerthwr llysiau symudol. Gall cwsmeriaid gerdded ar ei fwrdd a dewis o amrywiaeth da o gynnyrch ffres fforddiadwy. Mae'r gydweithfa fwyd yn dosbarthu bocsys o ffrwythau i ysgolion ac yn cydweithio'n agos gydag ysgolion lleol, cartrefi lloches, eglwysi, clinigau iechyd a grwpiau preswyl er mwyn sicrhau ei fod yn cyrraedd cymaint o bobl yn y gymuned leol â phosib.

<http://www.herbie.org.uk/vegvan>

³⁶ Elusen annibynnol sy'n gweithio i droi syniadau yn weithredoedd ar gyfer dyfodol cynaliadwy.
<http://www.merci.org.uk/>

- ST5: Datblygu cynllun cludiant cymunedol wedi ei anelu at y rhai sydd gyda'r angen mwyaf yn yr ardal

Gall cludiant fod yn heriol yn Hiraethog, fel y mae mewn nifer o ardaloedd gwledig, yn enwedig i rai grwpiau penodol yn y gymuned. Cynigir felly datblygu a chyflwyno cynllun cludiant cymunedol. Fodd bynnag, dylid anelu'r cynllun tuag at y grwpiau hynny a nodwyd gydag angen arbennig - pobl ifanc ac (yn enwedig) yr henoed.

Astudiaeth Achos: Cludiant Cymunedol *Grass Routes*, Sir Fynwy

Mae'r cynllun cludiant cymunedol "*grass routes*" yn wasanaeth bws hyblyg sy'n ymateb i alw. Mae'r gwasanaeth yn defnyddio bysiau llawr isel sy'n gwbl hygyrch ac sy'n cael eu gyrru gan yrwyr gwirfoddol. Mae'r cynllun yn gweithredu ar sail aelodaeth ac yn agored i bob aelod o'r gymuned.

<http://www.monmouthshire.gov.uk/home/streets-parking-and-transport/transport-and-travel/grass-routes-community-transport/>

Astudiaeth Achos: Car Linc Môn

'Car Linc Môn' yw enw'r cynllun cludiant cymunedol gwirfoddol ar yr ynys, wedi ei leoli yn Medrwn Môn. Mae'r cynllun yn darparu cludiant i bobl nad ydynt fel arall yn gallu gwneud unrhyw siwrnai hanfodol, e.e. Ysbyty, Doctor a Deintydd. Mae'r cynllun yn darparu gwasanaeth hanfodol i'r henoed, pobl anabl neu bobl nad ydynt yn gallu defnyddio cludiant cyhoeddus, ond dylent fod yn gallu mynd i mewn ac allan o'r car heb gymorth. Mae angen rhybudd o o leiaf tri diwrnod gweithio er mwyn trefnu'r cludiant. Mae cost leiafswm o £3.50 ar gyfer siwrnai hyd at chwe milltir a 45c y filltir am bob milltir ychwanegol.

Astudiaeth Achos: *Hour Car*

Hour Car yw cynllun ddim er elw Rhannu Car yng Ngogledd Lloegr, ac y cyntaf yn y wlad i redeg ei gerbydau ar ddiesel-bio sy'n well i'r amgylchedd. Yr aelodau sydd berchen y cerbydau a gellir eu llogi fel bo angen. Mae'r cynllun hefyd yn cefnogi *rideshare* ble gall aelodau rannu ceir i gyrchfannau cyffredin ac yna rhannu'r gost.

<http://www.hourcar.org.uk/>

5.4.3. Gwella safonau eiddo a thai lleol (SA3)

Mae tai yn elfen allweddol o safon byw. Er y credir fod safonau byw Hiraethog yn uchel, mae'n bwysig cynnal y safonau hynny a'u gwella ymhellach, ble bynnag y bo modd. Gall gwelliannau i eiddo a thai gael effaith bositif ar gostau byw trwy ddefnyddio gweithredoedd ynni effeithlon i leihau'r ynni a ddefnyddir, ac felly'r gost.

- ST6: Darparu cyngor a chefnogaeth ariannol i wella safon eiddo a thai lleol gan gynnwys gweithredoedd i wella effeithiolrwydd ynni

Cynigir darparu cyngor i breswylwyr ardal Hiraethog ar y gwelliannau posib y gellir eu gwneud i'w heiddo o ran effeithlonrwydd ynni. Yna byddai cefnogaeth ariannol ar gael i weithredu'r argymhellion. Er enghraifft, inswleiddio, gwresogi, ffenestri a chynnyrch sy'n cynhyrchu egni.

Astudiaeth Achos: *Green Deal Home Improvement Scheme*

Disgrifir *The Green Deal*, a lansiwyd ar ddechrau 2013, fel rhagflaenydd "chwyldroadol" o uwchraddio hen stoc tai drafftog ym Mhrydain. Bwriad y cynllun oedd annog aelwydydd i gymryd benthyciadau i ariannu cost gweithiau megis inswleiddio neu foeler newydd, gyda'r benthyciadau yn cael eu talu'n ôl drwy randaliadau ar eu biliau ynni dros 10 i 25 mlynedd. Mae *The Green Deal Home Improvement Scheme* yn cynnig cymorth i geisio hyd at £1,000 i osod dau welliant arbed ynni, gyda £100 ychwanegol tuag at gostau asesu a £500 ychwanegol ar gyfer pobl sydd wedi prynu eu tŷ yn ystod y flwyddyn ddiwethaf. Gall hyn dalu costau cyfan rhai mesurau, megis £500 ar gyfer inswleiddio waliau ceudod a £1000 ar gyfer dau ddrws ynni effeithlon.

<https://www.gov.uk/green-deal-energy-saving-measures/get-money-back-from-the-green-deal-home-improvement-fund>

5.4.4. Cynyddu fforddiadwydd tai lleol ar gyfer pobl ifanc (SA4)

Nodwyd diffyg tai fforddiadwy yn ardal Hiraethog, yn enwedig ar gyfer pobl ifanc, fel gwendid. Bydd y strategaeth yn ceisio archwilio hyn trwy weithredu i geisio gwneud tai lleol yn fwy fforddiadwy i bobl ifanc.

- ST5: Archwilio'r posibilrwydd o gynllun 'cymorth i brynu' ar gyfer pobl ifanc lleol

Cynnigir archwilio'r potensial ar gyfer cynllun cymorth i brynu, yn benodol ar gyfer pobl ifanc o ardal Hiraethog nad ydynt yn gallu fforddio prynu tŷ yn yr ardal. Dyma rai o'r opsiynau i'w hystyried:

- *Benthyciadau ecwiti:* 'ychwanegiad' i'r swm y gall prynwr/perchennog tŷ ei fenthylg gan eu prif fenthyciwr morgais.
- *Cynlluniau Perchnogaeth sy'n Cael ei Rannu:* Darperir Cynlluniau Perchnogaeth sy'n Cael ei Rannu gan gymdeithasau tai. Rydych yn prynu cyfran o'ch cartref (rhwng 25% a 75% o werth y cartref) ac yn talu rhent ar y gyfran sy'n weddill.

Bristol Community Land Trust

Mae *Bristol Community Land Trust* yn ceisio creu cyfleoedd ar gyfer cael a datblygu tir ar gyfer ei aelodau ac yn ceisio hyrwyddo achos tai wedi eu trefnu eu hunain yn rhanbarth tref Bryste gyfan. Mae hefyd yn ceisio magu a chefnogi ymddiriedolaethau tir sy'n canolbwyntio ar gymunedau lleol gan arwain trwy esiampl a datblygu cyfleusterau cymunedol a thai fforddiadwy sy'n gynaliadwy yn amgylcheddol. Mae *Bristol Community Land Trust* ar gael i unrhyw un 16 oed neu hŷn sy'n byw neu'n gweithio yn yr ardal (a ddiffinnir fel "Gorllewin Lloegr gan gynnwys pedwar ardal awdurdod lleol o amgylch Bryste sy'n cynnwys cyn sir Avon") gydag ardal Cyngor Sir Bryste yn y prif ffocws. Mae'r taliad o £1 yn hawlio un bleidlais unigol yn y cwmni ar gyfer pob person.

<http://bristolclt.wordpress.com/about/>

Cymorth i Brynu Cymru

Mae'r *Cynllun Cymorth Prynu* yn gynllun Llywodraeth Cymru sy'n cynnig cefnogaeth i aelwydydd trwy gynnig benthyciad ecwiti (fel arfer 30% o'r pris prynu a gymeradwywyd, ond gellir ei gynyddu i 50%) er mwyn helpu i brynu tŷ. Mae *Homes Within Reach* yn gynllun perchnogaeth tŷ o gost isel sy'n rhoi cymorth i brynwyr tro cyntaf cymwys sy'n ceisio mynediad i'r farchnad dai. Gweinyddir y cynllun gan grŵp o gymdeithasau tai wedi eu lledaenu ledled De Cymru.

<http://helptobuywales.co.uk/?lang=en>

5.4.5. Galluogi pobl i weithio o'u cartref (SA5)

Mae cynnydd mewn technoleg gwybodaeth a chyfathrebu yn ei gwneud hi'n gynyddol bosib i bobl weithio o'u cartref, rhywbeth y mae cyfran fawr o breswylwyr Hiraethog yn ei wneud yn barod o gymharu â'r rhanbarth gyfan. Mae hyn yn creu cyfle i gynyddu'r nifer a'r amrywiaeth o weithgarwch economaidd a gynhelir mewn ardal wledig a fydd â buddion pellach i'r economi lleol o ran cynyddu'r galw y mae'n ei greu am wasanaethau lleol eraill. Gall y buddion gynnwys³⁷:

- Llai o angen i adeiladu man gwaith newydd fel safle i ddal y twf mewn cyflogaeth;
- Lleihau teithiau cymudo;
- Dadeni pentref a chanol tref; a
- Rôl ehangach ar gyfer trefi marchnad sy'n darparu cyfleusterau 'hwb'.

³⁷ Ffynhonnell: <http://www.flexibility.co.uk/issues/policy/radar.htm>

- ST8: Archwilio'r posibilrwydd o gynllun 'cymorth i weithio o gartref' ar gyfer yr ardal

Cynigir archwilio'r potensial i gyflwyno cynllun yn ardal Hiraethog i hwyluso a chefnogi gweithio o'r cartref. Gall hyn gynnwys:

- Nawdd (thrwy grant neu fenthyciad) i uwchraddio tai yn yr ardal er mwyn galluogi gweithio o'r cartref (e.e. creu swyddfa newydd neu uwchraddio cysylltedd i /o fewn cartref)
- Defnydd rhatach neu am ddim o dechnoleg rhynggrwyd cwmwl³⁸ - ar gyfer cartrefi a/neu fusnesau.

5.4.6. Galluogi mynediad at dechnoleg ddigidol a gwneud y defnydd gorau ohono (SA6)

Mae'r datblygiadau mewn technoleg ddigidol yn cynnig cyfleoedd amlwg i ardaloedd gwledig ddelio â rhai o'u heriau a gwendidau allweddol, yn enwedig y rheiny sy'n ymwneud â chyfathrebu ac arwahanu, a nodwyd yn y dadansoddiad SWOT fel problemau yn Hiraethog. Fodd bynnag, mae hefyd risg y gall ardaloedd gwledig gael eu gadael ar ôl eu cyfoedion trefol os nad ydynt yn parhau i ddatblygu, sy'n golygu na all busnesau, preswylwyr nac ymwelwyr gael gafael ar y dechnoleg sy'n rhan allweddol o fywyd modern, na'i ddefnyddio.

Cynigir dwy weithred tymor byr:

- ST9: Delio â manau band eang a ffonau symudol (3G a 4G) gwael
- ST10: Ymgynghori ar hyfforddiant a grantiau i brynu technoleg er mwyn defnyddio'r dechnoleg ddiweddaraf yng nghartrefi a busnesau'r ardal (busnes a domestig)

Mae Cyflymu Cymru³⁹, partneriaeth rhwng Llywodraeth Cymru a BT, yn adeiladu ar ddarpariaeth fasnachol o fand eang ffibr yn y wlad; nod Llywodraeth Cymru yw cael 96% o gartrefi a busnesau gyda mynediad i fand eang ffibr erbyn 2016. Mae'r map a ganlyn yn dangos y band eang ffibr cyflym sydd ar gael ac a gynllunnir ar ei gyfer yng Nghymru yn ystod cyfnod ysgrifennu'r strategaeth hon (Medi 2014). Golyga'r lliw piws tywyll y disgwylir i waith yr ardal honno gychwyn ym mis Mehefin 2015 gyda'r ardaloedd pinc yn disgwyl gweld y gwaith yn dechrau ym mis Mawrth 2015. Fel y gwelir, mae cyfran uchel o ardal Hiraethog fodd bynnag yn lliw llwyd sy'n golygu fod datrysiadau posib yn cael eu harchwilio ac ar y funud nad oes dim amserlen ar gyfer band eang ffibr cyflym yn yr ardal.

Disgrifir signal ffonau symudol yn ardal Hiraethog fel 'anghyson'⁴⁰. Mae angen delio â hyn yn enwedig wrth i bobl a busnesau wneud defnydd cynyddol o dechnolegau symudol 3G a 4G a chysylltiad â'r we symudol (diwifr).

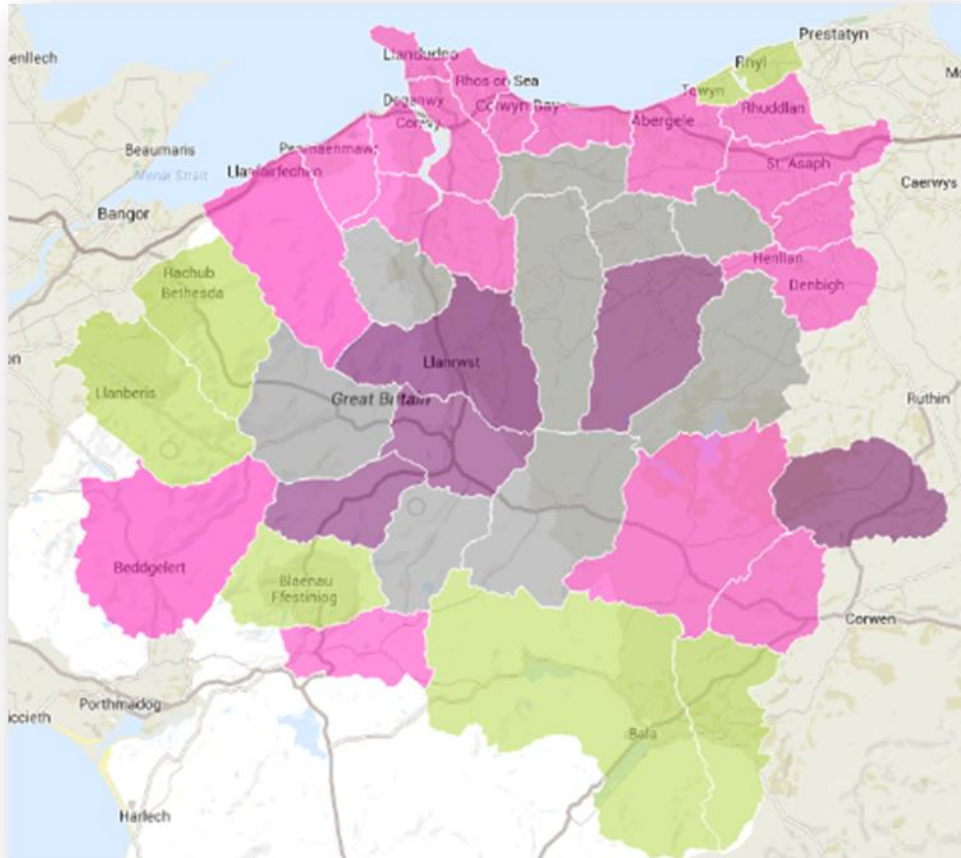
³⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Cloud_computing

³⁹ <http://www.superfast-cymru.com/home>

⁴⁰ Mae gwybodaeth ar signalau ffonau symudol ar gyfer pob prif ddarparwr ar gael yma: <http://ask.ofcom.org.uk/help/telephone/mobilecoverage> ac yma: <http://maps.ofcom.org.uk/>

I ddechrau, bydd y weithred hon yn archwilio'r opsiynau er mwyn delio ag 'ardaloedd gwan' Hiraethog, gan felly weithredu i geisio sicrhau fod y problemau yn cael eu nodi a'u trechu.

Map 5.1: yn dangos amserlen gosod band eang ffibr cyflym yng Nghymru o dan Gynllun Cyflym Cymru

Ffynhonnell: <http://www.superfast-cymru.com/where-and-when>.
Y sefyllfa ar 29 Medi 2014.

Mae'r strategaeth yn cydnabod mai dim ond rhan o'r datrysiad yw darparu band eang cyflym i gartrefi a busnesau Hiraethog; mae hefyd angen help i sicrhau fod unigolion a busnesau yn gallu gwneud y defnydd gorau o'r dechnoleg honno unwaith y bydd hi ar gael. Gall hyn gynnwys:

- Grantiau/ benthyciadau i brynu technoleg newydd ar gyfer cartref neu fusnes yn ardal Hiraethog (caledwedd a meddalwedd)
- Cwrs hyfforddi: er enghraifft, sut i ddefnyddio'r galedwedd / meddalwedd neu'r dechnoleg gwmwl.

Astudiaeth Achos: B4RN

Mae B4RN yn brosiect band eang a arweinir gan y gymuned, yn dod â band eang cyflym i gymunedau gwledig yng Ngogledd Swydd Gaerhirfryn a De Cumbria. B4RN yw'r prosiect ehangach, gyda B4YS yn gweithio oddi tanno fel is-brosiect. Nod B4YS yw dod â band eang i bentrefi Yealand, Silverdale a Storth yn benodol.

<http://b4rn.org.uk/>

Astudiaeth Achos: Cybermoor Networks Limited

Ffurfiwyd *Cybermoor Networks* i ddarparu gwasanaethau rhyngwrdd gyfanwerthol i fusnesau a phreswylwyr lleol gan ddefnyddio technolegau newydd. Bydd amrywiaeth o wasanaethau yn cael eu datblygu yn y dyfodol o ganlyniad i ryngwrdd cyflymach ar *Alston Moor*. Mae *Cybermoor Networks Ltd* wedi lansio cynnig cymunedol i ariannu rhan o'r datblygiad o rwydwaith opteg ffibr.

<http://www.cybermoornetworks.org/>

5.4.7. Cefnogi a datblygu'r diwydiant amaethyddol a sector bwyd yr ardal. (SA7)

Mae'r sector bwyd-amaeth yn parhau i fod yn ffactor pwysig yn ardal Hiraethog, fel cyflogwr ac o ran rheoli'r tir - gan gynnal un o brif asedau'r ardal; ei amgylchedd naturiol. Mae cefnogi'r sector hwn felly (a'r gadwyn gyflenwi gyfan) yn elfen bwysig o'r strategaeth hon.

- ST11: Sefydlu grŵp clwstwr bwyd-amaeth wedi ei sefydlu yn yr ardal neu gyda rhai sy'n weithgar yn yr ardal, yna chefnogi'r clwstwr

Clwstwr busnes yw crynodiad daearegol o fusnesau, cyflenwyr a sefydliadau cysylltiedig o faes penodol; mae'n strwythur a ystyrir i fod yn ddull o gynyddu cynhyrchiant ac ysfu gystadleuol busnesau ⁴¹. Cynigir sefydlu clwstwr o fusnesau cadwyn cyflenwi bwyd-amaeth (nid dim ond ffermwyr) gyda'r bwriad o ddiogelu a datblygu'r sector yn Hiraethog. Cynigir hefyd y dylid defnyddio'r agwedd dysgu-gweithredol ⁴² er mwyn adeiladu'r clwstwr ar lwyddiant y math hwn o weithgaredd mewn rhannau eraill o Gymru.

⁴¹ Ffynhonnell: http://en.wikipedia.org/wiki/Business_cluster

⁴² http://en.wikipedia.org/wiki/Action_learning

Astudiaeth Achos: Agrisgôp

Mae Agrisgôp yn rhaglen datblygu rheolaeth wedi ei ariannu'n gyfan gwbl gan Cyswllt Ffermio ar gyfer y rheiny sy'n ymwneud â busnesau ffermio a choedwigaeth. Mae'n dod ag unigolion a theuluoedd ynghyd ar lefel lleol er mwyn trafod a gweithredu syniadau busnes. Hwylusir y cyfarfodydd gan arweinydd Agrisgôp. Gan gydweithio fel grŵp, gall aelodau Agrisgôp ddysgu sgiliau rheoli newydd, gael gafael ar wybodaeth arbenigol a datblygu dyfodol hyfyw ar gyfer eu hunain, eu teuluoedd a'u busnesau. Yn seiliedig ar y cysyniad o Ddysgu Gweithredol, mae Agrisgôp yn darparu'r cyfle i wella sgiliau a hyder, a fydd yn eu tro yn helpu aelodau o'r grŵp i ganfod syniadau a chyfleoedd ar gyfer eu busnes.

<http://www.menterabusnes.co.uk/farmingconnect/agrisgop>

Gwerthusiad: <http://wales.gov.uk/docs/drah/publications/140220fcagrisgopsummaryen.pdf>

Astudiaeth Achos: Cig Oen Mynyddoedd Cambria

Cynhyrchir Cig Oen Mynyddoedd Cambria gan grŵp o 22 fferm yng nghanolbarth Cymru, sy'n cyflenwi Cig Oen Cambria i grŵp archfarchnadoedd *Co-operative* yn y DU gyfan. Cynhyrchir Cig Oen Mynyddoedd Cambria o fridiau cynhenid, sy'n llai ac yn felysach. Magir y ddiadell ar ffermydd Gwarant Fferm sy'n parhau i ddefnyddio dulliau ffermio traddodiadol a ddechreuwyd yn ystod yr Oesoedd Canol, ac sydd wedi eu pasio ymlaen drwy'r cenedlaethau. Yma, mae ffermwyr a bugeiliaid yn dal i ddefnyddio ceffylau'n aml i gyrraedd y tiroedd serth a'r corydd enfawr sydd ar dop y mynyddoedd.

<http://cambrianmountains.co.uk/produce/cambrian-mountains-lamb/>

Astudiaeth Achos: Amaethyddiaeth Arloesol - "Ffres a pharod i'w bwyta" Cynnyrch yn Umbria

Yn Umbria, fe arweiniodd cydweithio rhwng y sector ymchwil a ffermwyr i ddelio â heriau'r sector amaeth, at arloesi, arallgyfeirio a rhannu gwybodaeth; defnyddiwyd yr elfennau hyn i gyd i gychwyn darpariaeth o ffrwythau a llysiau "ffres a pharod i'w bwyta".

Ffurfiwyd consortiwm rhwng Prifysgol Tuscia, Novamont - canolfan ymchwil ac arloesi mewn amaethyddiaeth - a tair fferm (Azienda Agricola Luca Treppaoli, Azienda Agraria Il Poggiolo, Azienda Agraria Pizzi Giorgiomaria) er mwyn delio â'r angen am ddatrysiadau arloesol i frwydr ffermydd y rhanbarth i oroesi mewn marchnad sy'n gynyddol gystadleuol.

Amcanion penodol y prosiect oedd: i) arallgyfeirio prif weithgareddau'r fferm er mwyn dechrau cynhyrchu ffrwythau a llysiau "ffres a pharod i'w bwyta"; ii) creu cyfleoedd marchnad newydd, yn bennaf trwy dargedu'r archfarchnadoedd mawr; iii) cyflwyno datrysiadau pacio arloesol sy'n well i'r amgylchedd. Gwella hyfywdra ffermydd oedd prif amcan cyffredin y prosiect.

Gyda diolch i'r prosiect, fe arallgyfeiriodd y ffermydd eu cynnyrch gan gyflwyno nwyddau newydd o ansawdd, canfod cyfleoedd marchnad newydd a chynyddu elw'r fferm. Hefyd daethant yn rhan o gadwyn gyflenwi'r rhanbarth, cawsant gyfle i wella eu sgiliau, gwella eu hymarferion ffermio a chyfrannu tuag at ledaenu arloesedd. Fe sefydlodd y bartneriaeth rhwng y mentwyr, y brifysgol a'r adran dechnolegol, blatfform ar gyfer ymddygiadau entrepreneuriaidd rhyngweithiol ac arloesol.

http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/policy-in-action/rdp_view/en/view_project_8380_en.html

- ST12: Annog ffermydd yr ardal i ddefnyddio'r gefnogaeth sydd ar gael iddynt drwy'r RhDG, gan gynnwys cymorth i arallgyfeirio ar fferm

Bydd amrywiaeth eang o gefnogaeth yn parhau i fod ar gael i ffermwyr Cymru drwy Raglen Datblygu Gwledig Cymru 2014-2020. Er nad yw manylion y rhaglen wedi eu cadarnhau eto, mae'r gefnogaeth yn debygol o gynnwys:

- *Glastir* - cefnogaeth i reolwyr tir gynnal gweithgareddau sydd o fudd amgylcheddol ar eu ffermydd.
- *Cronfa Gydweithredol* - gan gynnwys grantiau i grwpiau cydweithredol (gweler y weithred ddiwethaf).
- *Cynllun Grant Prosesu a Marchnata* - cymorth ariannol ar gyfer buddsoddiadau cyfalaf sy'n ychwanegu gwerth i gynnyrch amaethyddol.
- *Cynllun Grant Cynhyrchu Cynaliadwy* - cynllun grant a ddyluniwyd i helpu ffermwyr i foderneiddio eu cyfleusterau fferm gyda'r bwriad o gynyddu proffidioldeb a chanlyniadau amgylcheddol.

Byddai'r weithred hon yn annog ffermwyr i ddefnyddio'r gefnogaeth a'r cyfleoedd y mae yn ei ddarparu trwy, er enghraifft, gwneud ffermwyr yn fwy ymwybodol o'r gefnogaeth a'u hwyluso i'w ddefnyddio.

- ST13: Annog a chefnogi'r datblygiad o gysylltiadau rhwng bwyd-amaeth yr ardal a busnesau twristiaeth

Ystyrir bwyd fel rhan hanfodol o'r cynnig twristiaid yng Nghymru⁴³. Gall gwella'r cysylltiad rhwng y Sector Bwyd-Amaeth a'r cynnig twristiaid gyflwyno cyfleoedd arwyddocaol i ddatblygu'r ddau sector yn yr ardal.

Astudiaeth Achos: Ffres

Mae Ffres yn fenter twristiaeth bwyd sy'n arddangos 'blasau gorau De Orllewin Cymru'. Rydym yn cysylltu pobl sydd wrth eu bodd â chynnyrch lleol gyda'r rhai sy'n ei wneud ac yn ei weini. Mae Ffres yn gaddo i'w gwsmeriaid fod eu holl aelodau yn gwneud neu'n gwerthu'r cynnyrch lleol gorau sy'n sicrhau fod y rhanbarth yn uchel ei barch oherwydd ei fwyd ardderchog.

<http://ffres.org/en/>

Astudiaeth Achos: Datrysiaid Craff ar gyfer Arallgyfeirio Fferm Fechan i Dwristiaeth

Penderfynodd ffarmwr bychan ym mhentref Méréaucourt arallgyfeirio i mewn i'r sector twristiaeth trwy ymuno â chymdeithas "Gwely mewn Dôl". Mae "Gwely mewn Dôl" (Un Lit au Pré) yn gysyniad unigryw yn Ffrainc sy'n galluogi twristiaid i aros yn uniongyrchol gyda natur gan ddysgu a chymryd rhan mewn gweithgareddau fferm. Ers ei ddechreuad yn 2008 wrth ymyl Parc Rhanbarthol Naturiol Cotentin ac yna ar gyrion Traeth Omaha, mae'r cysyniad wedi lledaenu. Bellach mae pum cyrchfan wedi eu lleoli ar ffermydd teulu bychain a ddewiswyd ar sail eu lleoliad a'u gwaith i wella a gwarchod yr amgylchedd. Prif amcan y prosiect oedd arallgyfeirio busnes fferm i mewn i dwristiaeth. Yr amcan penodol oedd addasu'r fferm i fod yn rhan o "Gwely mewn Dôl". Yn ôl y cysyniad, y prif fwriad yw rhoi dewis i ffermwyr bychain arallgyfeirio eu gweithgareddau, yn ogystal â chefnogi pobl sy'n byw mewn ardaloedd gwledig a gwarchod treftadaeth wledig. O ganlyniad i weithredu'r prosiect, mae chwe pabell ar gael i dwristiaid aros ynddynt ar y fferm. Daeth y gyrchfan yn le poblogaidd ymysg twristiaid o dramor a phreswylwyr trefol, rhai yn dod am arhosiad byr yn ystod yr wythnos, ar y penwythnos neu am ychydig wythnosau. Wrth ddarparu gweithgareddau ar gyfer twristiaid fe gynyddodd y ffarmwr ei incwm a chreu cyfle am waith i aelodau eraill o'r teulu.

http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/policy-in-action/rdp_view/en/view_project_10988_en.html

⁴³ Ffynhyonell: <http://wales.gov.uk/topics/tourism/development1/food/?lang=en>

5.4.8. Cefnogi a datblygu'r sector twristiaeth a hamdden (SA8)

Mae'r dadansoddiad SWOT hefyd wedi dangos fod twristiaeth (neu economi ymwelwyr / adloniant) yn sector pwysig yn ardal Hiraethog. Mae datblygu'r sector felly yn rhan bwysig o'r strategaeth. Mae hefyd yn bwysig o ran galluogi pobl i dreulio amser hamdden yn Hiraethog, elfen bwysig arall o'r strategaeth hon. Felly mae'r pwyslais yma ar adloniant yn ardal Hiraethog yn hytrach na thwristiaeth.

- ST14: Datblygu cynllun 'rheoli cyrchfan' ar gyfer yr ardal (o fewn unrhyw gynlluniau ehangach ar gyfer Conwy, Sir Ddinbych a'r rhanbarth)

Er mwyn i gyrchfan weithio mae'n rhaid iddo gael cefnogaeth gan yr holl randdeiliaid, gan gydweithio mewn partneriaeth i sicrhau nad oes dim bylchau na diffygion yn y ddarpariaeth. Mae gwybod y modd mae'r rhain i gyd yn ffitio gyda'i gilydd yn allweddol i wireddu rheolaeth cyrchfan effeithiol⁴⁴. Mae cynlluniau rheoli cyrchfan Conwy a Sir Ddinbych wedi eu cyflwyno eisoes yn yr adroddiad hwn. Gan ystyried pwysigrwydd twristiaeth yn Hiraethog, cynigir y dylid datblygu cynllun ar gyfer yr ardal, sy'n cyd-fynd â'r cynlluniau ehangach ar gyfer Conwy a Sir Ddinbych. Bydd sefydlu'r grŵp a nodir isod yn rhan allweddol o'r broses.

- ST15: Sefydlu grŵp clwstwr twristiaeth / hamdden ar gyfer busnesau a leolir yn yr ardal neu sy'n weithgar yn yr ardal, yna cefnogi'r clwstwr hwnnw.

Rhagwelir y bydd y grŵp hwn yn arwain y weithred flaenorol. Yn yr un modd a'r grŵp clwstwr bwyd-amaeth, rhagwelir y bydd y grŵp yn cael ei hwyluso gan ddefnyddio agwedd dysgu gweithredol a ddyluniwyd i helpu cyfranogwyr i ganfod a delio â phroblemau, a'r cyfleoedd i ddatblygu eu busnesau eu hunain a'r grŵp / sector yn Hiraethog gyfan. Byddai'r grwpiau hyn yn gweithredu ochr yn ochr â'r grŵp bwyd-amaeth gyda'r bwriad o annog cydweithio rhwng y ddau.

Astudiaeth Achos: Prosiect Clystyrau Twristiaeth Gwledig Asiantaeth Dwristiaeth Sir Gaerfyrddin

Fe anogodd y prosiect hwn bobl sy'n byw yn Sir Gaerfyrddin wledig i gael effaith positif ar eu cymuned trwy gydweithio i roi hwb i dwristiaeth yn yr ardal leol. Roedd y prosiect yn rhan o brosiect 'Canolbwyntiau Arloesol' Cynllun Datblygu Gwledig Sir Gaerfyrddin. Roedd y gefnogaeth a gynigwyd yn cynnwys dod â phobl ynghyd mewn cyfarfodydd, trefnu cyrsiau hyfforddi ac ymweliadau ymarfer gorau, comisiynu astudiaethau dichonolrwydd, cael gafael ar arbenigedd o'r diwydiant ac - ble bo'n briodol - eu cyfeirio at amrywiaeth o gefnogaeth grant sydd ar gael gan ffynonellau a phrosiectau eraill.

<http://www.tourismclusters.co.uk/>

⁴⁴ Ffynhonnell: <http://business.wales.gov.uk/dmwales/destination-management>

- ST16: Cyngor a chefnogaeth busnes ar gyfer y clwstwr a busnesau unigol.

Mae Hiraethog yn nodweddiadol o ardal wledig gan ei fod ei weithgarwch economaidd yn ddibynnol ar ychydig o fusnesau. Felly, mae angen cefnogi a datblygu'r busnesau hynny. Darperir cefnogaeth busnes yng Nghymru gan Busnes Cymru ⁴⁵. Nid ydym yn cynnig dyblygu'r amrywiaeth eang o gefnogaeth sydd ar gael drwy'r gwasanaeth hwnnw. Cynigir cyflwyno 'gwasanaeth hwyluso' yn Hiraethog sy'n cydweithio gyda Busnes Cymru i sicrhau bod busnesau yn ymwybodol o'r gefnogaeth sydd ar gael iddynt a'u bod yn gallu ei ddefnyddio.

- ST17: Annog a chefnogi'r datblygiad o gysylltiadau rhwng yr ardal bwyd-amaeth a busnesau twristiaeth

[Gweler ST13]

5.4.9. Datblygu, cynnal a chadw'r prif gyflogwyr / busnesau (SA9)

- ST18: Datblygu, cynnal a chadw perthynas gyda phrif fusnesau / cyflogwyr

Mae cydweithio gyda chwmnïau 'angor' neu 'rhanbarthol bwysig' yn rhan allweddol o strategaeth datblygu economi Llywodraeth Cymru ⁴⁶; rydym yn cynnig agwedd tebyg, er ar raddfa wahanol, yn Hiraethog. Mae'r rhain yn fusnesau / cyflogwyr sy'n gyfrifol am gyfran gymharol fawr o gyflogaeth yr ardal ac felly yn bwysig iawn i'r economi lleol - rhywbeth y credwn sy'n bwysig i'w gydnabod yn y strategaeth. Er enghraifft, nodwyd Llaeth-y-Llan fel un cwmni o'r fath yn ystod cyfweliadau rhanddeiliaid.

Eto, ni chynigir ein bod yn darparu cefnogaeth i unrhyw fusnes / cyflogwr fel rhan o'r weithred hon. Yn hytrach, byddem yn cynnig adeiladu perthynas gyda'r sefydliadau hynny gan eu cynnwys yng ngweithrediad ehangach y strategaeth, fel, er enghraifft, aelodau o'r bartneriaeth / grŵp gweithredu a amlinellwyd yn flaenorol.

⁴⁵ <http://business.wales.gov.uk/>

⁴⁶ Ffynhonnell: <http://wales.gov.uk/topics/businessandEconomy/sector/anchor/?lang=en>

5.4.10. Datblygu'r genhedlaeth nesaf o fusnesau lleol (SA10)

Er mwyn cynnal gweithgarwch economaidd yn Hiraethog dros dymor hirach, mae angen datblygu cenhedlaeth y dyfodol o entrepreneuriaid a busnesau. Felly fe gynigir y gweithredoedd canlynol i hwyluso'r datblygiad hwnnw.

- ST19: Cydweithio gydag ysgolion / colegau lleol i helpu pobl ifanc i archwilio a phrofi cyfleoedd busnes yn yr ardal leol

Rhagwelir y bydd y weithred hon yn gweithio ochr yn ochr â *Gwasanaeth entrepreneuriaid leuenctid* Llywodraeth Cymru⁴⁷. Bydd y potensial i addasu'r cynllun i ddarparu agwedd mwy 'lleol' yn cael ei archwilio'n benodol, gan gynnwys:

- Canfod entrepreneuriaid lleol o ardal Hiraethog a'u cynnwys fel esiamplau da i rannu eu profiadau gyda phobl ifanc;
 - Cystadlaethau i annog pobl ifanc yn ardal Hiraethog i feddwl mewn ffordd entrepreneuriaid a phrofi syniadau busnes yn yr ardal;
 - Canfod ac adeiladu rhwydwaith o bobl ifanc sydd â diddordeb mewn busnes yn yr ardal;
 - Darparu cyfleoedd i bobl ifanc (a graddedigion o Brifysgolion cyfagos) i brofi busnes yn yr ardal leol a datblygu'r sgiliau angenrheidiol i ddechrau busnes newydd; a
 - Darparu amrywiaeth o weithgareddau i bobl ifanc ddatblygu syniadau a rhannu profiadau gyda phobl busnes lleol.
- ST20: Bwrsariaethau ar gyfer pobl ifanc

Ynghyd â'r weithred uchod, cynigir sefydlu bwrsariaeth wedi ei anelu at bobl ifanc (18-30 oed) o ardal Hiraethog a fyddai'n eu cefnogi i:

- a) Brofi syniad busnes a fyddai'n weithredol yn ardal Hiraethog neu'n defnyddio adnoddau'r ardal;
- b) Cychwyn busnes newydd sy'n gweithredu yn ardal Hiraethog; a /neu
- c) Astudio gradd busnes yn y Brifysgol gyda ymroddiad i wireddu'r uchod.

Astudiaeth Achos: *Southwark Education Business Alliance*

Mae *Southwark Education Business Alliance* yn dod ag ysgolion, busnesau a sefydliadau cymunedol yn Southwark ynghyd.

<http://www.southwarkeba.org.uk/about-southwark-education-business-alliance.html>

⁴⁷ Mwy o wybodaeth ar gael yma: <http://business.wales.gov.uk/bigideas/youth-entrepreneurship-service>

Astudiaeth achos: Llwyddo'n Lleol

Mae Llwyddo'n Lleol yn gynllun sy'n helpu pobl ifanc rhwng 11 a 19 oed sy'n byw yng ngogledd orllewin Cymru i lwyddo yn eu gyrfa ac ymysg eu cymuned. Bwriad y prosiect yw:

- Cynyddu hyder pobl ifanc yn eu cymunedau a'r dyfodol y gallant ei gynnig.
- Cynyddu'r ymwybyddiaeth o bobl ifanc o ran y sectorau twf yn eu hardal, a'r cyfle am gyflogaeth a hunangyflogaeth sydd yn y sectorau hynny.
- Meithrin agwedd bositif ymysg pobl ifanc ac annog y genhedlaeth ifanc i weld hunangyflogaeth a chychwyn mentrau fel dewis gyrfa hyfyw a diddorol.
- Datblygu sgiliau menter ymysg pobl ifanc

Mae'r prosiect Llwyddo'n Lleol yn helpu i sicrhau y gall pobl ifanc sicrhau dyfodol cyffrous yng Ngogledd Cymru - yn hytrach na'r hen agwedd fod angen symud i ffwrdd i lwyddo.

Un o weithgareddau'r prosiect yw rhoi'r cyfle i bobl ifanc sefydlu a phrofi eu menter eu hunain. Mae cyngor a chefnogaeth ar gael i ganfod syniadau busnes, datblygu'r syniadau a chynhyrchu cynllun busnes. Mae bwrsariaeth o hyd at £1,000 ar gael i droi syniadau yn wirionedd.

<http://www.menterabusnes.co.uk/en/llwyddo>

Astudiaeth achos: Bwrsariaeth Entrepreneuriaid Ifanc

Os ydych yn berson ifanc (rhwng 16-24 oed) ac yn meddwl dechrau busnes, efallai y byddech yn gymwys ar gyfer y Bwrsariaeth Entrepreneuriaid Ifanc. Dyma swm trethadwy o £6,000 sy'n cael ei dalu dros gyfnod o bedwar mis ac yn cael ei gefnogi gan gyngor busnes. Gallwch fod yn gymwys os:

- Ydych rhwng 16-24 oed pan rydych yn ymgeisio am y wobr ac nad ydych mewn addysg, cyflogaeth na hyfforddiant.
- Nad ydych wedi dechrau masnachu a'ch bod yn barod i ddechrau eich busnes o fewn dau fis o gymeradwyo ar gyfer y wobr.
- Rydych wedi cofrestru gyda gwasanaeth Dechrau Busnes Llywodraeth Cymru ac yn derbyn cyngor unigol.
- Mae gennych gynllun busnes ac yn gallu dangos fod y busnes yn un cynaliadwy.
- Mae'n rhaid ichi fod o dan 25 ar ddiwrnod cyntaf dechrau eich busnes.

<http://business.wales.gov.uk/thinking-starting-business-startup>

5.4.11. Cynnal, cadw a gwella ansawdd bioamrywiaeth, tirwedd ac amgylchedd naturiol yr ardal (SA11)

Mae bioamrywiaeth, tirwedd ac amgylchedd naturiol Hiraethog yn ased fawr sydd angen ei ddefnyddio er budd yr ardal. Fodd bynnag, golyga hyn fod angen cynnal a chadw'r ased a, ble bynnag y bo modd, ei gwella; sefydlir gweithredoedd i sicrhau fod hyn yn digwydd.

- ST21: Annog ffermwyr lleol i ddefnyddio'r cynllun Glastir

Fel y nodwyd yn flaenorol, Glastir yw cynllun rheoli tir cynaliadwy Llywodraeth Cymru sy'n cynnig cefnogaeth ariannol i ffermwyr a rheolwyr tir. Mae Glastir yn talu am ddatblygu nwyddau a gwasanaethau sy'n benodol i'r amgylchedd ac wedi ei anelu at ddelio â newid hinsawdd, gwella rheolaeth dŵr a chadw, cynnal a gwella bioamrywiaeth. Fel rhan o hyn, anogir a chefnogir ffermwyr lleol i gymryd rhan yn y cynllun hwn fel modd o gynnal eu busnes a gwarchod a gwella amgylchedd naturiol yr ardal.

- ST22: Ariannu gweithgareddau amgylchedd, tirwedd a bioamrywiaeth na all Glastir eu cefnogi

Fodd bynnag, bydd rhai ardaloedd a gweithgareddau na all Glastir eu cefnogi; er enghraifft, gweithgareddau rheoli tir cynaliadwy i ffwrdd o'r fferm. Felly fe gynigir creu cronfa ar wahân fel rhan o'r strategaeth hon i ariannu'r math hwn o waith ac ategu at y gweithredoedd a ariannir gan Glastir ar ffermydd lleol.

Astudiaeth achos: Grŵp Ffermwyr Pontbren

Mae Grŵp Pontbren yn cynnwys deg o deuluoedd cyfagos sy'n ffermio bloc o fil o hectarau yn nalgylch Nant Pontbren wrth ymyl Llanfair Caereinion yng Ngogledd Powys. Mae eu hamcanion yn cynnwys: Rheoli fferm yn gynaliadwy (nawr ac i'r dyfodol); Gwella lloches ar gyfer da byw; Arallgyfeirio busnesau fferm; Integreiddio effeithiol rhwng rheoli coedwigoedd ac amaethyddiaeth; Creu cynefinoedd bywyd gwyllt; Cynhyrchu pren i'w ddefnyddio ar y fferm ac ar gyfer prosesau ychwanegu gwerth; Gwella tirwedd yr uwchdir.

Mae'r adroddiad hwn yn cyflwyno canfyddiadau sy'n edrych ar ddeilliannau prosiect Pontbren o safbwynt y ffermwyr sy'n cymryd rhan:

<http://wefo.wales.gov.uk/publications/publications/monitoringevaluation/programmevaluations/pontbrenproject/?skip=1&lang=en>

5.4.12. Datblygu a hyrwyddo Hiraethog fel ardal sy'n adnabyddus am y gwasanaethau ecosystem y mae'n ei ddarparu (SA12)

Fe nododd ymchwil cychwynnol y strategaeth hon fod Hiraethog yn ardal sy'n darparu safon ac amrywiaeth arwyddocaol o 'wasanaethau ecosystem', ac fe allant gael eu tanbrisio. Rydym eisiau adeiladu arnynt ac yna marchnata'r ardal fel un sy'n adnabyddus am ddarparu'r gwasanaethau sylweddol hyn.

Cynigwyd dwy weithred benodol:

- ST23: Amlinellu'n fanwl y cyfleoedd i gynnal a chadw / gwella'r gwasanaethau ecosystem a ddarperir yn yr ardal
- ST24: Datblygu ac yna chefnogi prosiectau a ddyluniwyd i wella'r gwasanaethau ecosystem a ddarperir gan yr ardal

Y cam cyntaf fydd mapio ac asesu'n fanwl y gwasanaethau ecosystem sydd yn ardal Hiraethog, gan adeiladu ar y dadansoddiad cychwynnol a gynhaliwyd ar gyfer yr adroddiad hwn. Bydd y dadansoddiad hwn yn ffurfio sylfaen yr ail weithred arfaethedig, sef datblygu ac yna ariannu prosiectau neu weithgareddau a ddylunnir i wella ecosystem yr ardal, ac felly gwerth y gwasanaethau ecosystem.

Astudiaeth achos: Astudiaethau achos gwasanaethau ecosystem, Asiantaeth yr Amgylchedd

Mae dwy astudiaeth achos yn yr adroddiad hwn - un a gynhaliwyd ar raddfa dalgylch ac un arall ar raddfa safle; maent yn cyflwyno gwybodaeth i Asiantaeth yr Amgylchedd ar gymhwysedd agwedd ecosystem i bolisiâu a gweithgareddau eraill. Y dalgylch a ddewiswyd oedd Afon Tamar ar ffin Dyfnaint/Cernyw. Cynhaliwyd yr astudiaeth graddfa safle ar gynllun adluniad rheoledig Alkborough Flats ar Aber yr Humber. Mae'r astudiaethau achos hyn yn ymdrin â phrosiectau hanesyddol, yn ceisio gwerthuso buddion yr holl wasanaethau ecosystem. Mae'r astudiaeth achos yn parhau i gyflwyno gwybodaeth gan hefyd helpu Asiantaeth yr Amgylchedd i ddysgu am fuddion defnyddio gwasanaethau ecosystem yn ei waith.

https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/291631/scho0409bpvm-e-e.pdf

5.4.13. Galluogi pobl i gyrraedd tirwedd ac amgylchedd naturiol yr ardal (SA13)

Mae'r fantais o gael amgylchedd eithriadol leol yn un gyfyngedig os na all pobl gael 'mynediad' ato neu ddefnyddio'r amgylchedd hwnnw. Er enghraifft, mae pobl angen llwybrau i fyd am dro, paneli dehongli er mwyn iddynt ddeall yr amgylchedd a'r dreftadaeth y maent yn ei weld, ac ati.

Cynigiwyd dwy weithred:

- ST25: Amlinellu ac adolygu ansawdd 'mannau mynediad' presennol yr ardal (gan gynnwys teithiau ac ati)
- ST26: Ariannu datblygiad y mannau mynediad presennol a rhai newydd gan ymgynghori â'r grŵp clwstwr twristiaeth / hamdden

Y cyntaf yw cydweithio gyda'r gymuned leol drwy gyfrwng y bartneriaeth / grŵp lleol a'r clystyrau a drafodir uchod, i fapio ac adolygu'r lleoliadau a'r amgylchedd naturiol yn Hiraethog. Bydd yr adolygiad yn edrych ar fylchau yn y ddarpariaeth bresennol yn ogystal ag ansawdd y ddarpariaeth bresennol. Yr ail weithred fyddai cefnogi ac ariannu'r datblygiad o fannau mynediad newydd a fyddai'n gwella mynediad pobl i'r amgylchedd eithriadol sydd yn Hiraethog.

Astudiaeth achos: Mynyddoedd Fagaras

Bwriad y prosiect hwn, a gychwynnwyd gan *S.O.S. Fagarasului Country Association*, yw gwarchod treftadaeth naturiol ochr Gogledd Ddwyrain Mynyddoedd Fagaras gan hefyd wneud y gorau o botensial twristaidd yr ardal. Sefydlwyd y Gymdeithas yn 2005 gan grŵp o drigolion lleol er mwyn cyfrannu tuag at ddatblygu twristiaeth yr ardal. Fe arweiniodd y dirywiad mewn diwydiant yng ngwlad Fagarasului at ddirywiad economaidd a chymdeithasol ym mhentrefi ar waelod y mynydd, gyda'r rhan fwyaf o bobl ifanc yn gadael i weithio dramor. Fe gynigiodd potensial twristaidd eithriadol Mynydd Fagarasului siawns i adfywio'r ardal, trwy sefydlu gwerth ei draddodiadau a'i grefftau. Crëwyd wyth enciliad mynydd yn y lleoliadau canlynol: Comisul Peak, Berevoiescu Peak, Bratilei Corner, Urlea Lake, Amiaza Peak, Piciorul Batran, Langa Peak ac ar y ffordd rhwng copâu Trasnita a Cataveicu. Trwy ddeunyddiau anffurfiol (llyfrynnau a phamffledi) daeth twristiaid yn ogystal â thrigolion lleol yn fwy ymwybodol o dreftadaeth naturiol a hanesyddol yr ardal.

http://enrd.ec.europa.eu/enrd-static/policy-in-action/rdp_view/en/view_project_11470_en.html

5.4.14. Cynnal, cadw a gwella ardal adeiladol yr ardal (gan gynnwys treftadaeth) (SA14)

Mae'r strategaeth yn cydnabod fod amgylchedd adeiladol ardal yn rhan bwysig o'i 'delwedd' a'i threftadaeth, ynghyd â'r dirwedd ac amgylchedd naturiol. Cydnabyddir hefyd fod ansawdd yr amgylchedd adeiladol (hen a newydd) yn hanfodol i'r ffordd y mae trigolion lleol ac ymwelwyr yn gweld ardal. Felly fe gynigir gweithredu er mwyn cynnal a chadw'r amgylchedd adeiladol hwn a'i ddefnyddio fel ased ar gyfer yr ardal (yn yr un modd â'r amgylchedd naturiol).

Cynigir dwy weithred benodol:

- ST27: Cydweithio gyda'r gymuned leol i ganfod gwelliannau posib i'r amgylchedd adeiladol
- ST28: Ariannu gwaith i weithredu'r gwelliannau a nodwyd

Y weithred gyntaf fydd cydweithio gyda'r gymuned leol (gan gynnwys busnesau) i ganfod gwelliannau posib. Yr ail fyddai ariannu'r gwelliannau a nodwyd. Rhagwelir y byddai hyn yn cynnwys gweithiau i wella'r amgylchedd adeiladol ym mhentrefi lleol neu weithrediadau i gynnal a chadw / gwella safleoedd treftadaeth leol.

5.4.15. Defnyddio'r cyfleoedd a gyflwynir i gynhyrchu ynni adnewyddadwy yn yr ardal (mewn modd priodol) (SA15)

Dyma'r gweithredoedd tymor byr a gynigir:

- ST29: Amlinellu cyfleoedd ynni adnewyddadwy yn Hiraethog, yn enwedig cyfleoedd sy'n seiliedig yn y gymuned
- ST30: Defnyddio'r gefnogaeth sydd ar gael drwy nawdd Ewropeaidd er mwyn cefnogi gweithredu'r cyfleoedd priodol hynny a nodwyd

Mae dadansoddiad y strategaeth hon wedi nodi cyfleoedd posib i gynhyrchu egni adnewyddadwy yn ardal Hiraethog. Felly fe gynigir archwilio'r cyfle hwn ymhellach (gyda phwyslais penodol ar gyfleoedd sy'n seiliedig ar y gymuned). Ar ôl canfod cyfleoedd priodol, darperir cefnogaeth (gan gynnwys cyngor a nawdd) i ddarganfod y buddion hynny. Fel y nodwyd eisoes, mae posibilrwydd defnyddio nawdd y rhaglenni Nawdd Ewropeaidd (Rhaglen Datblygu Gwledig Cymru a'r Rhaglen RDF) i gefnogi prosiectau ynni adnewyddadwy.

Astudiaeth achos: Rhaglen Ynni'r Fro

Mae rhaglen Ynni'r Fro Llywodraeth Cymru yn defnyddio Cronfeydd Strwythurol Ewropeaidd i gynnig cymorth grant, benthyciadau a chynghor annibynnol, ymarferol rhad ac am ddim i fentrau cymdeithasol, gyda'r bwriad o'u helpu i ddatblygu cynlluniau ynni adnewyddadwy cymunedol yng Nghymru gyfan. Mae Swyddogion Datblygu Technegol yn helpu grwpiau i ddatblygu eu prosiectau gyda hyd at £30,000 ar gael i ariannu gweithgareddau'r camau cynnar o sefydlu'r prosiect, megis arolygon amgylcheddol, ceisiadau cynllunio a gweithgareddau cyfranogiad cymunedol. Yna mae grant o hyd at £300,000 ar gael tuag at gostau cyfalaf prosiect ynni adnewyddadwy.

<http://www.energysavingtrust.org.uk/wales/Communities/Finding-funding/Ynni-r-Fro-programme>

Astudiaeth achos: Gloucestershire Community Energy

Ffurfiwyd *Gloucestershire Community Energy Coop* o gyfuniad o *Five Valleys Energy Coop*, nifer o *Transition Towns* yn y wlad a'r *Solar Coop* er mwyn galluogi cymunedau ac unigolion i gymryd rhan mewn cynlluniau ynni adnewyddadwy ar draws y wlad, ac annog mentrau arbed ynni. Pan fo adeiladau cymunedol gyda thoeau addas i osod paneli ynni solar, neu phan fo mannau cymunedol gydag ynni dŵr neu wynt y gellir ei ddefnyddio, bydd gan bawb y siawns i fuddsoddi yn y prosiectau ac elwa o'r tariff hael sydd ar gael i gynhyrchwyr graddfa bach, carbon isel.

<http://gloscommunityenergy.coop/who-we-are/>

5.5. Gweithredu'r strategaeth

Yn amlwg, nid yw unrhyw strategaeth neu gynllun gweithredu yn effeithiol os nad yw ei weithrediad yn effeithiol. Fel y nodir uchod, cynigir sefydlu partneriaeth neu grŵp lleol er mwyn goruchwyllo ac arwain gweithrediad y strategaeth hon (cyf. SA1, ST1). Fe gynigir hefyd sefydlu 'grwpiau clwstwr' ar gyfer y sectorau bwyd-amaeth / cadwyn cyflenwi (SA6, ST10) a'r sector twristiaeth / hamdden (SA7, ST13) a all 'arwain' gweithgareddau yn yr is-sectorau hyn, fel is-grŵp o'r prif grŵp.

Fodd bynnag, rhagwelir y bydd y grwpiau hynny, ynghyd â'r gweithredoedd o fewn y strategaeth hon, angen cael eu cefnogi a'u hwyluso. Dyma rôl a bennwyd ar gyfer Grwpiau Gweithredu Lleol LEADER yng Nghonwy a Sir Ddinbych i'w gweithredu ar y cyd.

5.5.1. Buddsoddi nawdd i gynhyrchu ffrwd incwm

Mae datblygiad y strategaeth hon yn seiliedig ar asesu anghenion ardal Hiraethog a'r gweithredoedd posib y gellir eu gweithredu i ddelfio â'r anghenion hynny. Yn y cefndir fodd bynnag, roedd y posibilrwydd o nawdd sylweddol gan ddatblygiad fferm wynt yn yr ardal leol. Yn amlwg gellir defnyddio'r nawdd hwn i ariannu'r gweithredoedd a nodwyd yn y strategaeth, Fodd bynnag, mae hefyd yr opsiwn o fuddsoddi o leiaf ychydig o'r nawdd gyda'r bwriad o gynhyrchu ffrwd incwm barhaus i ariannu gweithgareddau datblygu cymuned yn Hiraethog dros y tymor hir.

Astudiaeth achos: Ymddiriedolaeth Elusennol Shetland

Talwyd arian gan ddiwydiant olew Shetland fel ffordd o ddigolledu pobl am yr anghyfleustra o gael terminal wedi ei leoli yn Shetland. Penderfynwyd sefydlu Ymddiriedolaeth Elusennol i dderbyn a rhannu'r arian hwn. Yn ogystal â darparu grantiau ar gyfer gweithgareddau lleol, mae Ymddiriedolaeth Elusennol Shetland yn buddsoddi ym marchnad y byd a hefyd mewn is-gwmnïau wedi eu llunio i gynhyrchu incwm ar gyfer yr ymddiriedolaeth.

<http://www.shetlandcharitabletrust.co.uk/>

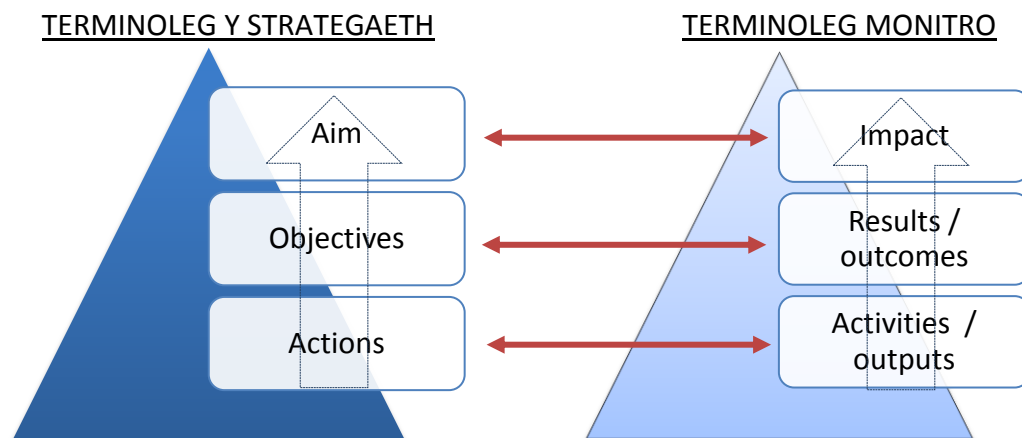
6. Fframwaith fonitro amlinellol

Pwyntiau allweddol

Gellir defnyddio amrywiaeth o ddangosyddion i fonitro'r cynnydd a wneir o ran gweithredu a llwyddo nodau ac amcanion y strategaeth hon.

Dangosa adran hon yr adroddiad y modd y bydd y strategaeth a'r cynllun gweithredu a amlinellir yn yr adran flaenorol, yn cael ei fonitro. Fel y dangosir yn y darlun isod, dylai hyn gynnwys:

- Allbwn – fel dynodiad o'r gweithgareddau a weithredir (gweithredoedd);
- Canlyniadau (neu ddeilliannau) - fel dynodiad o ba un ai a yw'r amcanion yn cael eu gwireddu; a
- Effeithiau - dynodiad o ba un ai a yw nod y strategaeth yn cael ei wireddu.

Mae'r tabl a ganlyn yn amlinellu'r dangosyddion y gellir eu defnyddio o fewn y strwythur uchod i fonitro'r cynnydd a wneir. Mewn rhai achosion, bydd yn angenrheidiol casglu data sylfaenol er mwyn gallu canfod newidiadau. Mewn achosion eraill fodd bynnag, gellir defnyddio data presennol (neu ddata a fydd yn cael ei gasglu yn y dyfodol).

Gweithredoedd	Allbynnau (gweithgareddau)	Canlyniadau / deilliannau (amcanion)
SA1. Annog, cynnal a chadw cyfranogiad ac ysbryd cymunedol yn yr ardal.	- Nifer y cyfarfodydd partneriaeth gymunedol - Nifer o aelodau'r bartneriaeth sy'n mynychu'n rheolaidd - Nifer cyfartalog o'r rhai sy'n bresennol - Nifer y digwyddiadau cyfranogi cymunedol - Nifer y bobl sy'n bresennol yn y digwyddiadau hynny	Cyfranogwyr yn mynegi eu bod yn cymryd rhan mewn gweithgareddau adfywio lleol.
SA2. Annog a chefnogi cludiant cymunedol / mynediad at wasanaethau allweddol	- Nifer y prosiectau a gefnogwyd - Nifer y defnyddwyr o'r prosiectau a gefnogwyd	Defnyddwyr yn mynegi eu bod yn gallu cael gafael ar wasanaethau newydd, ychwanegol neu well.
SA3. Cynyddu fforddiadwyedd tai lleol ar gyfer pobl ifanc	Nifer y bobl a gefnogwyd	Nifer y bobl ifanc lleol sy'n prynu tai lleol
SA4. Galluogi pobl i weithio o'u cartref	- Nifer yr aelwydydd a gefnogwyd - Nifer y bobl a gefnogwyd	- Nifer yr aelwydydd sydd â phobl yn gweithio o'u cartref. - Nifer y bobl sy'n gweithio o'u cartref - Nifer y diwrnodau a weithir o'r cartref
SA5. Galluogi mynediad at dechnoleg ddigidol a gwneud y defnydd gorau ohono	Nifer y preswylwyr / aelwydydd / busnesau lleol sy'n cymryd rhan mewn gweithgareddau a gefnogir	Nifer y preswylwyr / aelwydydd / busnesau lleol sy'n defnyddio technoleg ddigidol
SA6. Cefnogi a datblygu'r diwydiant amaethyddol a sector bwyd yr ardal.	Nifer y ffermwyr a gefnogir / sy'n cymryd rhan	- Nifer y ffermydd yn yr ardal - Perfformiad ffermydd yn yr ardal
SA7. Cefnogi a datblygu'r sector twristiaeth a hamdden	- Nifer y busnesau twristiaeth / hamdden a gefnogir / sy'n cymryd rhan - Nifer y safleoedd twristiaeth / hamdden a gefnogir	- Nifer yr ymwelwyr / rhai sy'n cymryd rhan mewn gweithgareddau hamdden - Nifer y busnesau twristiaeth / hamdden - Perfformiad busnesau twristiaeth / hamdden
SA8. Datblygu, cynnal a chadw'r prif gyflogwyr / busnesau	Nifer y busnesau sy'n cymryd rhan	Nifer y 'prif' fusnesau lleol sydd yn yr ardal leol
SA9. Datblygu'r genhedlaeth nesaf o fusnesau lleol	Nifer yr unigolion / busnesau sy'n cymryd rhan	- Nifer y busnesau newydd sy'n dechrau yn yr ardal - Nifer y bobl ifanc lleol a gyflogir gan fusnesau lleol (tracio)

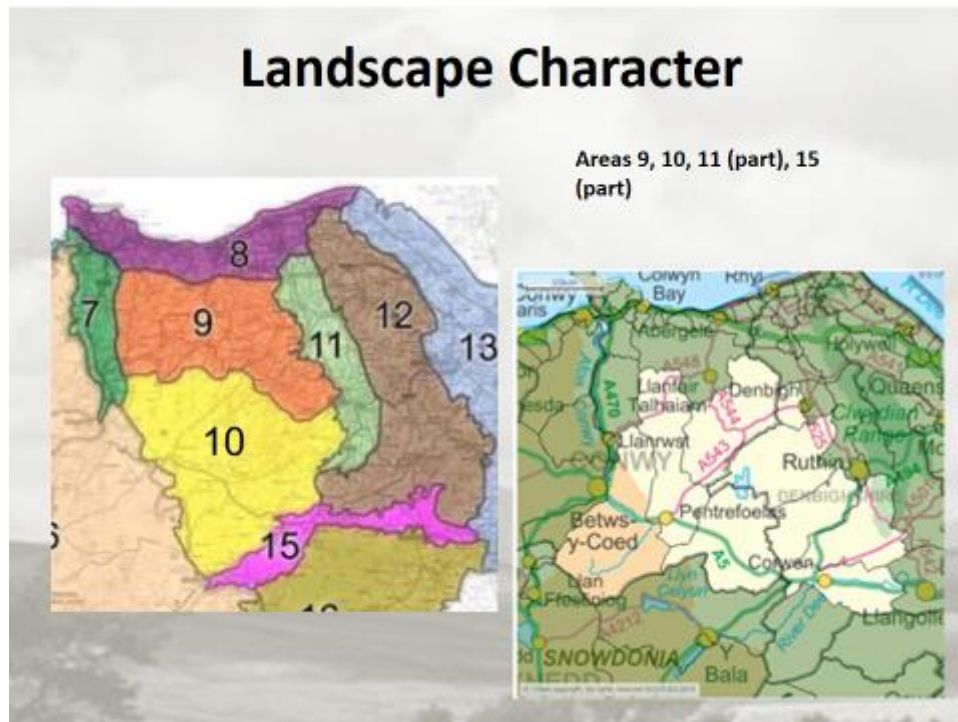
Gweithredoedd	Allbynnau (gweithgareddau)	Canlyniadau / deilliannau (amcanion)
SA10. Cynnal, cadw a gwella ansawdd bioamrywiaeth, tirwedd ac amgylchedd naturiol yr ardal	Nifer y gweithredoedd a gefnogir	I'w drefnu
SA11. Datblygu a hyrwyddo Hiraethog fel ardal sy'n adnabyddus am y gwasanaethau ecosystem y mae'n ei ddarparu	Nifer y gweithredoedd a gefnogir	- Nifer o ymwelwyr / defnyddwyr cyfleusterau hamdden - Barn yr ymwelwyr / preswylwyr
SA12. Galluogi pobl i gyrraedd tirwedd ac amgylchedd naturiol yr ardal	Nifer y mannau mynediad / gwybodaeth a gefnogir (newydd a phresennol)	- Nifer y bobl sy'n defnyddio'r mannau mynediad / gwybodaeth - Nifer yr ymwelwyr i'r ardal - Perfformiad busnesau twristiaeth / hamdden lleol
SA13. Cynnal, cadw a gwella ardal adeiladol yr ardal (gan gynnwys treftadaeth)	- Nifer y trefi / pentrefi sydd wedi gweithredu - Nifer y gweithredoedd a weithredwyd	Barn trigolion lleol ac ymwelwyr lleol ar y trefi a'r pentrefi lle mae gweithredoedd wedi eu cyflawni.
SA14. Defnyddio'r cyfleoedd a gyflwynir i gynhyrchu ynni adnewyddadwy yn yr ardal (mewn modd priodol)	- Nifer y prosiectau a gefnogir - Nifer y cymunedau a gefnogir	- Swm yr ynni adnewyddadwy a gynhyrchir £ a gynhyrchwyd ar gyfer cymunedau lleol

Dangosyddion effaith:

- Newid yn nifer y trigolion lleol
- Newid ym mhroffil oedran trigolion lleol
- Newid yn nifer a chyfran y siaradwyr Cymraeg

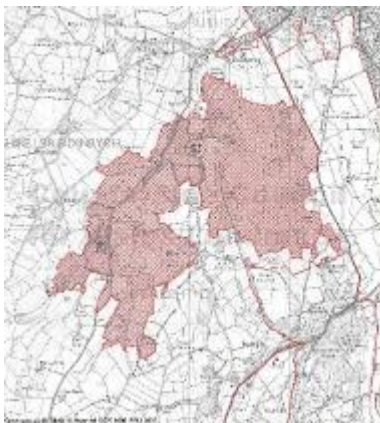
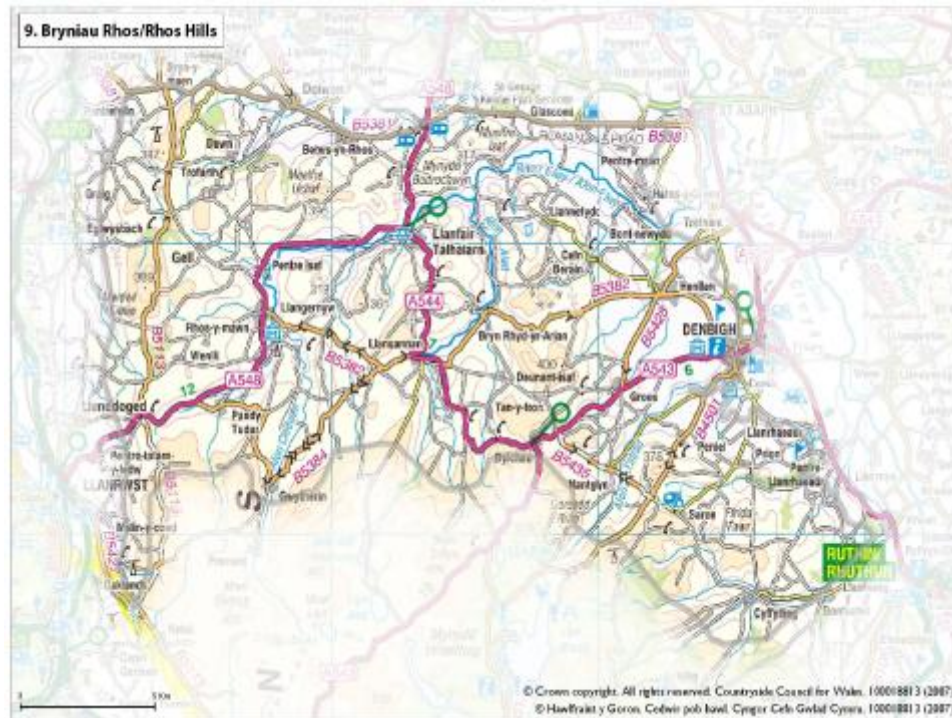
Atodiad 1: Dadansoddiad o broblemau sylfaenol y dirwedd a bioamrywiaeth

Area 9 – Bruniau Rhos/Rhos Hills

- An undulating landform with the highest point at 420 metres AOD
- Intersected by a number of river valleys including the Cledwen and Aled
- A series of ridges and valleys associated with the river catchments, with slopes encompassing a range of grades from gentle to steep

Castle Wood

Description

Conifer dominated hillside – well-wooded/
well defined small irregular field patterns.
Steep undulating slopes overlooking Ruthin
and River Clwyd. Open pasture with tree
lined hedgerows. Scattered farms.

Issues

Single species coniferous plantation

Opportunities

Diversify woodland species
Enhance field margins – laying and
coppicing/hedgerow composition

Ceirw and Alwen valleys east

Description

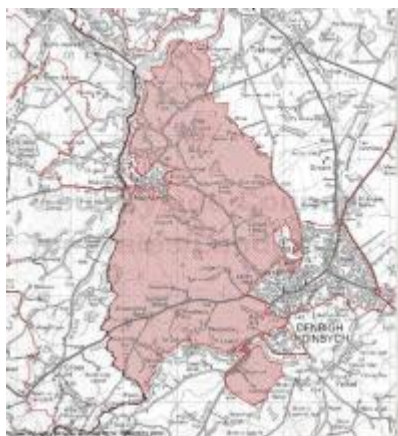
V shaped valley – moderate to steep slopes 175m – 300m AOD. Deciduous woodland on slopes with parkland, linear strips of woodland with small irregular fields enclosed by hedges. A5 runs close to the valley bottom. Clwydian Way runs through Alwen Valley.

Issues

Proximity of A5 reduces tranquillity

Opportunities

Manage woodlands to ensure continuity
Manage and enhance field boundaries

Limestone Plateau – Denbigh/Henllan

Description

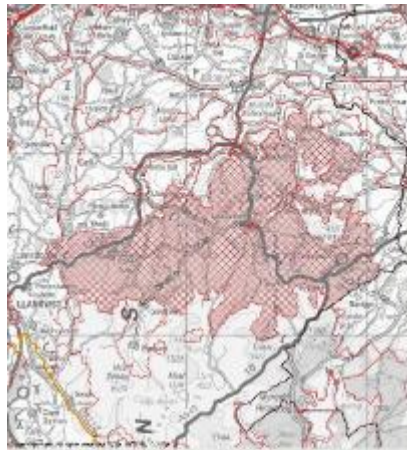
Undulating pastoral farmland dominated by wooded estate. Mostly improved grassland enclosed by managed hedgerows with scattered trees. Scattered farms centred around the town of Henllan.

Issues

Aging woodlands/field boundary management

Opportunities

Phased replacement tree cover in hedgerows. Diversify plantation/woodland species

Central Ridges and Valleys

Description

Rolling ridges with steep valleys running southwards from Denbigh Moors. Regular usually improved pasture on the ridges, smaller irregular fields on slopes, enclosed by thick hedges and trees. Mainly deciduous woodland on steeper slopes, isolated blocks of conifers. Scattered areas of bracken, scrub and wetland.

Issues

Need to protect and enhance field boundary hedgerows especially in irregular field.

Opportunities

As above

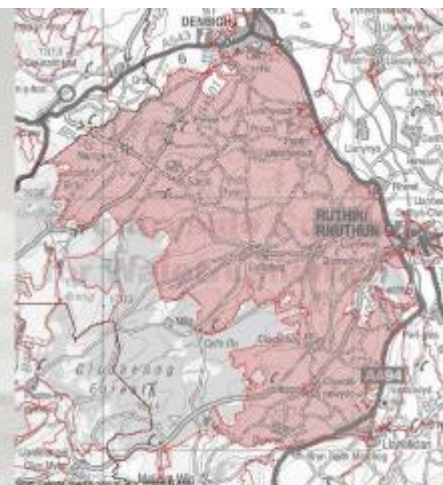
Description
Open hills rising to 350m AOD and wooded river valleys. Traditional farmed land with arable, pasture and livestock. Irregular mature hedgerows with variety of trees and small wooded copses.

Issues

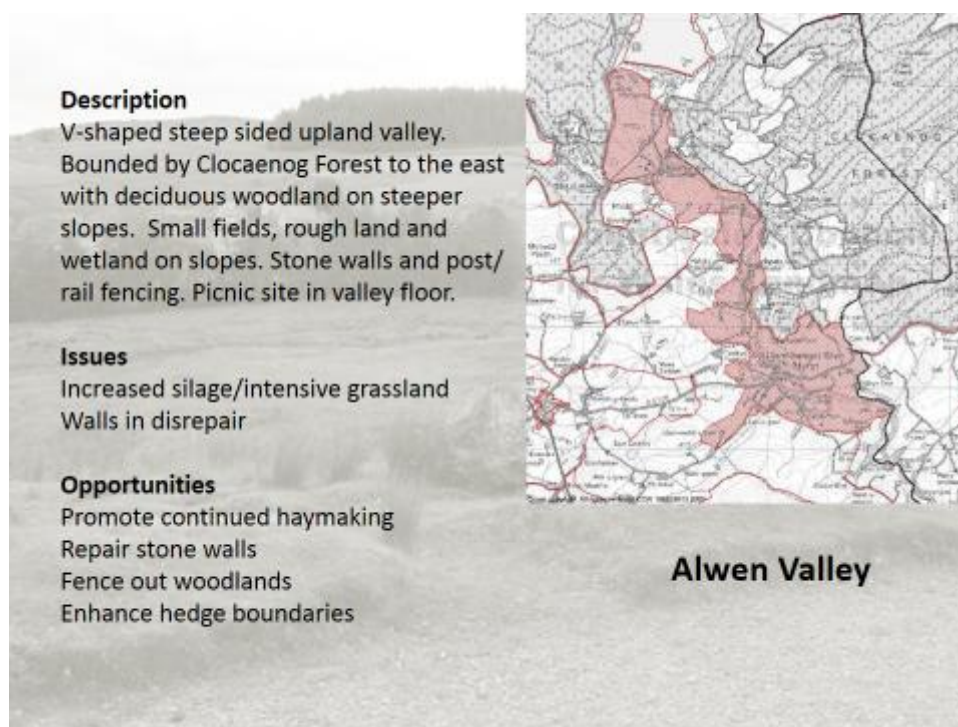
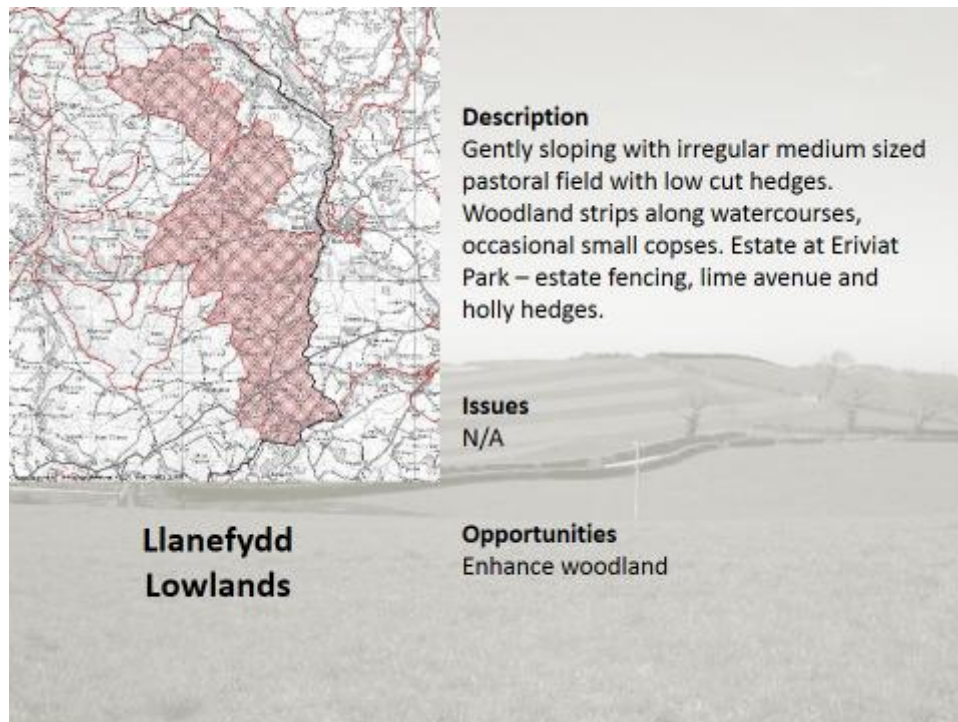
N/A

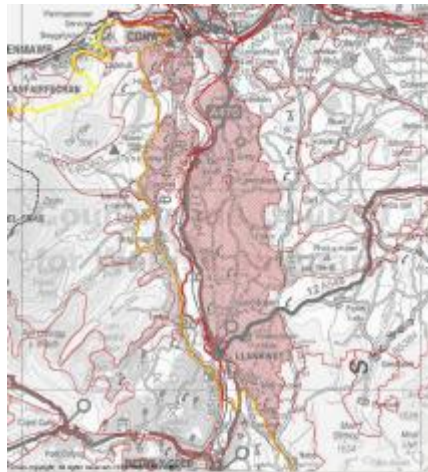
Opportunities

Manage hedgerows using traditional styles; additional woodland planting.

Denbigh and Derwen Hills

Conwy Valley Sides and Hills

Description

Often steep valley slopes, with mixed woodland. Small-medium irregular shaped pastures. Open fields with long views towards the top. Parkland on lower slopes including Bodnant. Occasional rock outcrops on valley sides.

Issues

N/A

Opportunities

Maintain woodland character
Maintain and enhance field boundaries

Description

Simple undulating landscape, with some distinctive rounded hills at north end. Open simple landcover with regular filed patterns mainly enclosed by fences with some walls. Some wet flushes, scrub on steeper slopes and deciduous trees in valley bottoms.

Issues

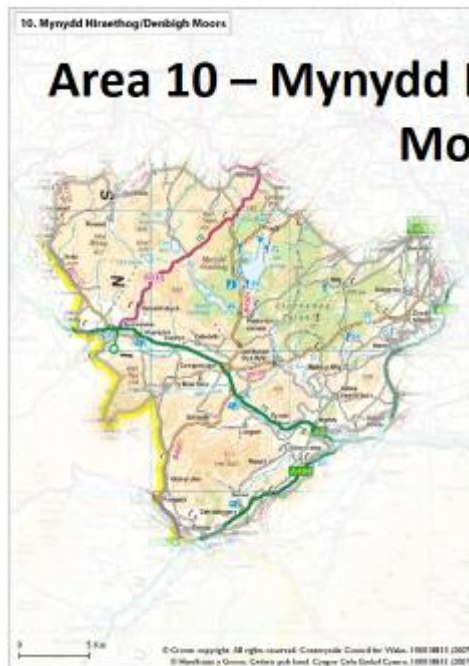
Condition of stone walls?
Coniferous plantations?

Opportunities

Improve wetland management
Repair walls
Replace conifers with mixed/deciduous woodland

Denbigh Moors Western Fringes

Area 10 – Mynydd Hiraethog/Denbigh Moors

- Upland topography above 350m - isolated
- Peat based soils influence landcover – mainly heather moorland – former grouse moors
- Coniferous plantation and lakes/reservoirs
- Minor rivers

Description

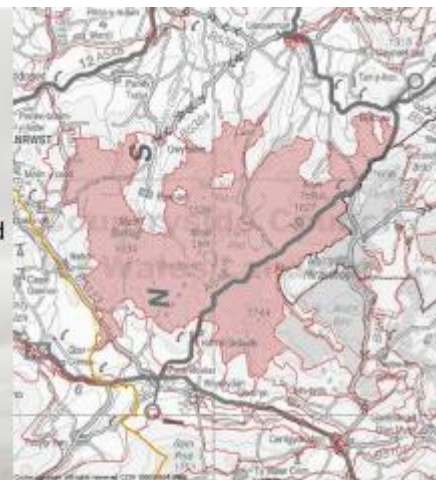
Extensive undulating upland plateau at 400m AOD reaching 532m AOD at Mwdwl Eithin. Open exposed semi-natural moorland. Heather with wet flushes and small basins of water. Few improved fenced fields to the east. Ruined hunting lodge at Gwylfa Hiraethog. Long views west to Snowdonia.

Issues

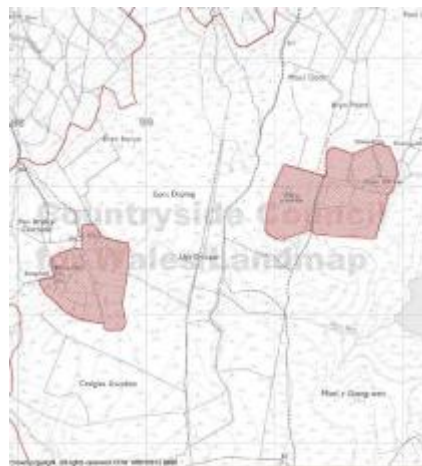
Once a grouse moor.

Opportunities

Heather management/regeneration. Manage and enhance wet areas – improve water retention.

Denbigh Moors

Denbigh Moors Enclosures

Description

Isolated patches of enclosed land on the Denbigh Moors plateau. Some wet flushes, small isolated patches of conifers in east.

Issues

N/A

Opportunities

Manage dry stone walls.

Manage wet flushes.

Remove coniferous blocks, increase deciduous tree cover where appropriate.

Description
Extensive open character, contained by coniferous forest slopes. Some pasture and rough grassland. Dominated by wind turbines. Popular site for recreation.

Issues

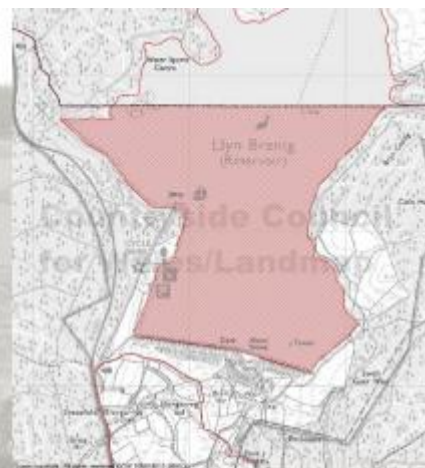
N/A

Opportunities

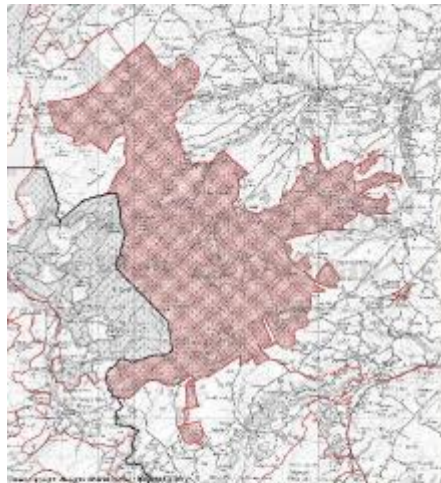
Improve access around the reservoir.

Promote species diversity in surrounding grasslands.

Manage trees and woodland.

Llyn Brenig

Cloceanog Forest

Description

Extensive afforestation, numerous tracks, paths, streams, mainly under dense tree cover. Public access.

Issues

Dominated by coniferous plantation. Important area for red squirrels.

Opportunities

Increase woodland diversity especially along rides, edges and clearings. Block ditches to increase wetland where appropriate. Manage forest edges for black grouse.

Description

Flat wetland valley floor. Numerous ditches and sinuous watercourses. Small artificial fishing lakes. Wetland and rough marsh. Some improved grassland with fenced boundaries.

Issues

N/A

Opportunities

Enhance wetland biodiversity. Maintain/enhance hedgerows as biodiversity corridors.

Merddwr and Nug wetland valley floor

Description
Wooded valleys, outcrops and open hillside pastures. Lower slopes enclosed by well defined hedgerows with trees. Linear strips of wood land, some blocks, irregular field patterns. Sparse settlement.

Issues
N/A

Opportunities
Manage trees, woodland and hedgerows to improve diversity.
Promote traditional land management.

Maerdy Hills

Description
Strongly undulating enclosed hilly area. Overgrown hedgerows. Open medium to large fields on the upper slopes. High incidence of hedgerow trees on lower slopes.

Issues
Many overgrown hedgerows.

Opportunities
Hedge laying to improve corridors and hedgerow diversity.

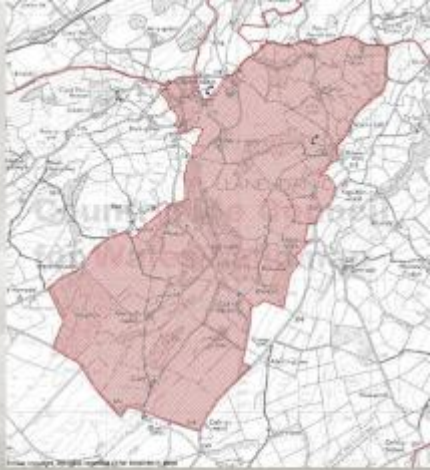
**Hills South of
Llanellidan**

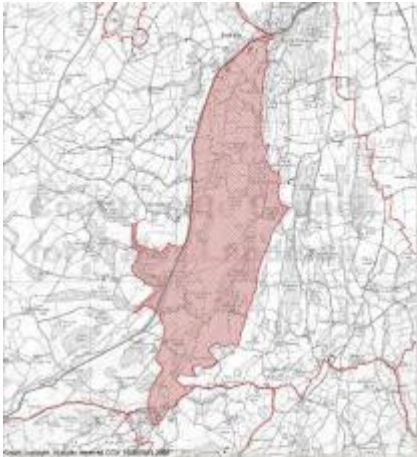
Description
Strongly wooded undulating landscape with wooded dells. Numerous streams. Scattered settlements of isolated farms. Relatively large scale filed pattern with isolated, mature trees.

Issues
N/A

Opportunities
Diversification of field margins. Manage for biodiversity corridors.

Woods South of Llanellidan

Nantclwyd Valley

Description
Wooded landscape, carrying the A494 and River Clwyd. Nant Clwyd Hall parkland to the south with woodland blocks and parkland trees. Intimate filed pattern to the north.

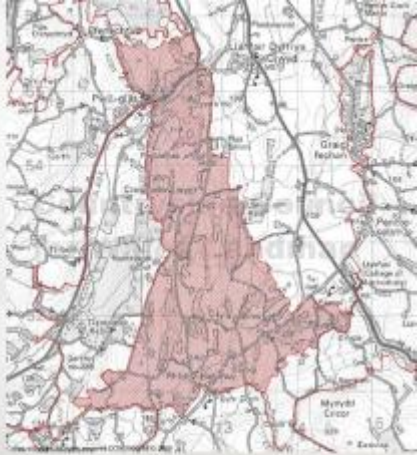
Issues
N/A

Opportunities
Improve access with signage and infrastructure. Maintain historic parkland

Description
Well-wooded, hilly landscape with occasional limestone outcrops. Woodland blocks running north to south in a distinctive pattern.

Issues
N/A

Opportunities
Woodland management would benefit from diversification.

**Woods
Limestone
Hills – South
Ruthin**

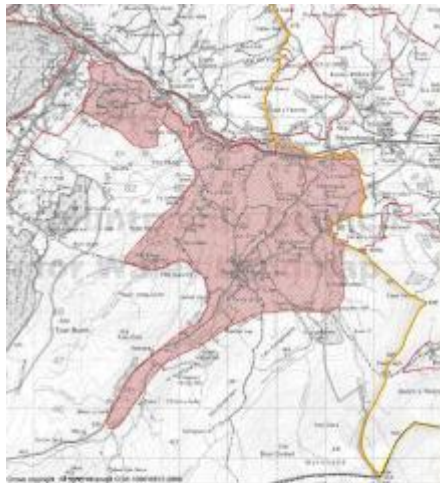
Description
Gently rolling, exposed moorland plateau with isolated lakes. Vast scale. Isolated conifer plantations.

Issues
Coniferous plantation.
Quarry?

Opportunities
Appropriate quarry restoration.
Forest diversification/potentially remove inappropriate plantation.

Migneint

Ysbyty Ifan

Description

Gently rolling farmland within open valley. Scattered farmland and fields with dry stone walls and hedgerows.

Issues

Condition of walls?

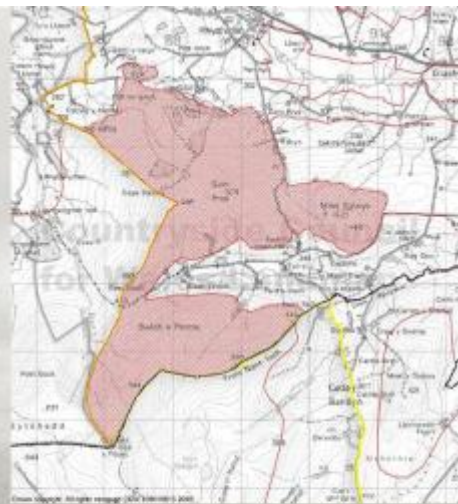
Opportunities

Bracken management where appropriate. Manage hedgerows. Restore dry stone walls

Description
Undulating moorland ridge with rock outcrops rising to 669m AOD. Semi-natural moorland vegetation with some enclosure and improved grass on lower slopes. Small blocks of conifer plantation.

Issues
Coniferous plantation

Opportunities
Remove plantations as appropriate. Encourage heather regeneration. Revert to rough grassland.

Garn Prys

Merddwr Ceirw Alwen upper valley sides

Description

Upper valley sides, some steep, linking to adjacent plateau. Between 300 and 400m AOD. Outcrops on steep slopes. Mosaic of improved fenced or walled fridd. Patches of moorland. Isolated conifer belts. Small isolated ponds.

Issues

Conversion of fridd

Opportunities

Diversify woodland by removal/replanting where appropriate.
Manage for fridd.
Promote wet areas for biodiversity

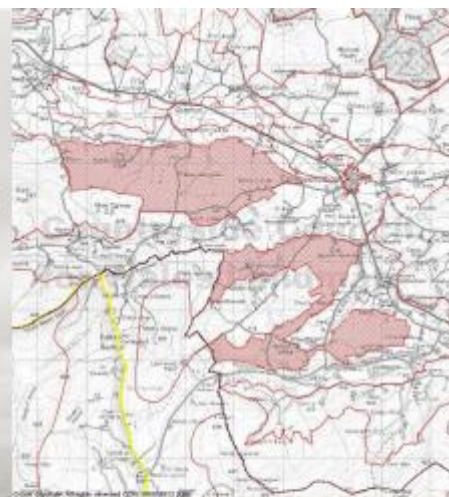
Description
Open, undulating upland between 300 and 450m AOD. Some outcrops. Improved rectilinear fields with fences and a few walls. Wet flushes. Small isolated conifer belts. Deciduous trees in valley bottoms.

Issues

Coniferous plantation.
Loss of stone walls.

Opportunities

Repair stone walls.
Encourage wet flushes.
Replace conifers if possible.

Maes-newyddion uplands

Merddwr and Ceirw Valleys

Description

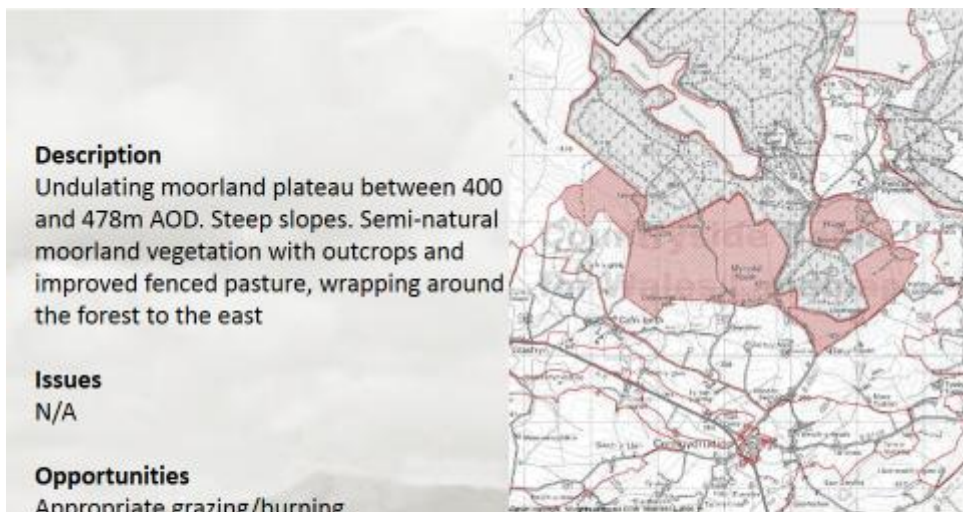
Relatively broad valley floors. Mainly pastoral farming. Some very small, sinuous fields systems on upper valley sides. Field boundaries of stone, fence and overgrown hedges. Scattered deciduous woodland.

Issues

N/A

Opportunities

Manage stone walls and hedgerows.

Description

Undulating moorland plateau between 400 and 478m AOD. Steep slopes. Semi-natural moorland vegetation with outcrops and improved fenced pasture, wrapping around the forest to the east

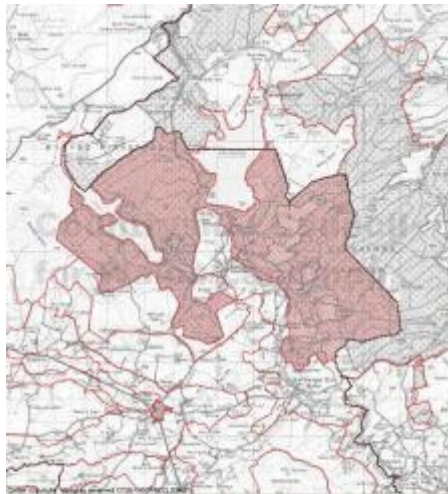
Issues

N/A

Opportunities

Appropriate grazing/burning.
Boundary management.
Manage access.
Encourage diversity in wetlands.

Mynydd Poeth

Clocaenog Forest West

Description

Upland forested plateau. Two major reservoirs. Mainly sitka spruce. To the east, small pockets of pasture.

Issues

Coniferous plantation.
Red squirrel population.

Opportunities

Improve public access.
Diversify woodland species by managing rides and clearings.

Description

Linear, sinuous, enclosed by coniferous forest to the east and west. Some deciduous species on the shore. Some recreation, mainly sailing and fishing.

Issues

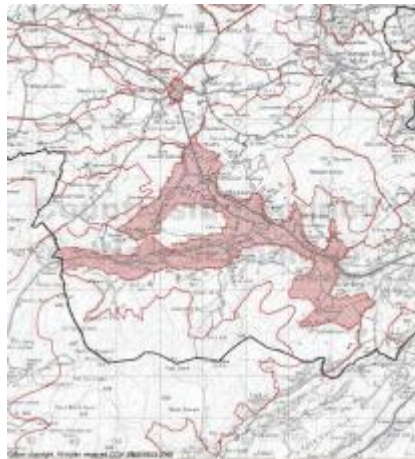
N/A

Opportunities

Encourage deciduous vegetation.
Encourage species diversity in grasslands.
Manage coniferous forest edges.

Alwen Reservoir

Ceirw and Medrad narrow valleys

Description

Narrow upland valleys with steep slopes.
Mosaic of medium sized pasture and rough
grazing in a strong pattern of small fields.
Occasional woodland on steep slopes.

Issues

N/A

Opportunities

Promote hay-making.
Exclude livestock from woodlands.
Maintain stone walls and traditional stone
bridges.

Description

Mountainous moorland ridge with upland
pasture. Gentle peaks, reaching 611m AOD
with steep slopes and incised valleys. Fairly
rigged, exposed and wild.

Issues

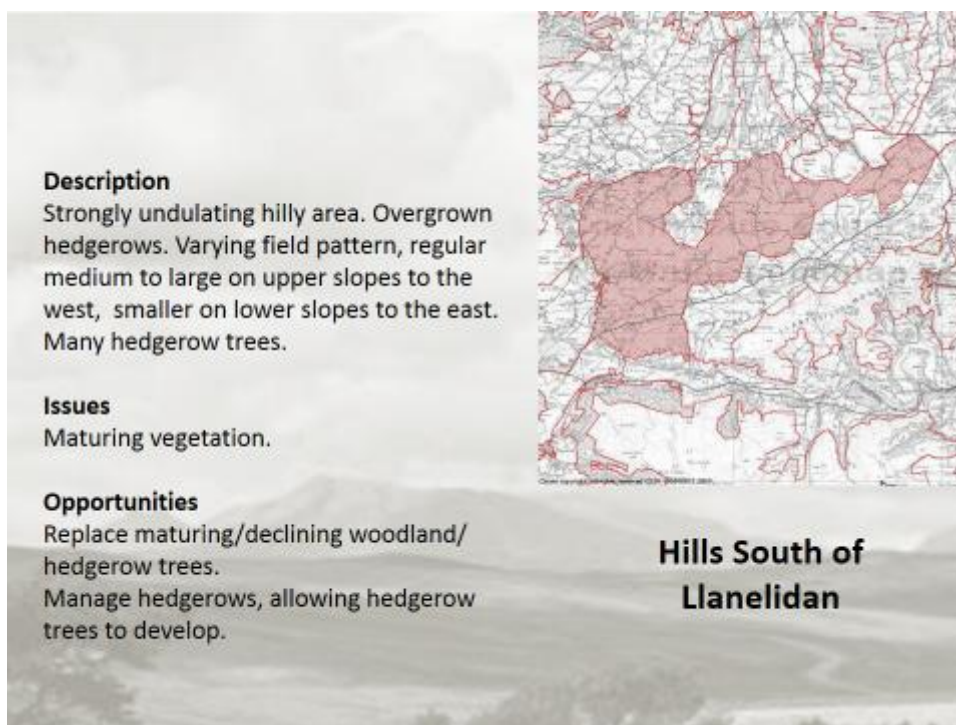
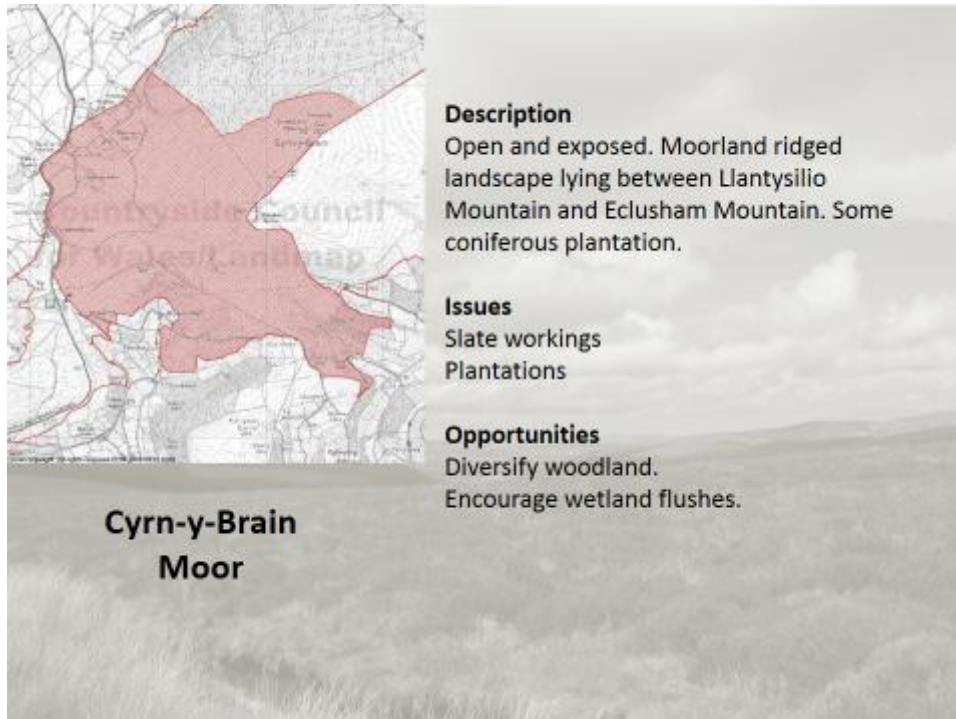
Some grazing is intensive.

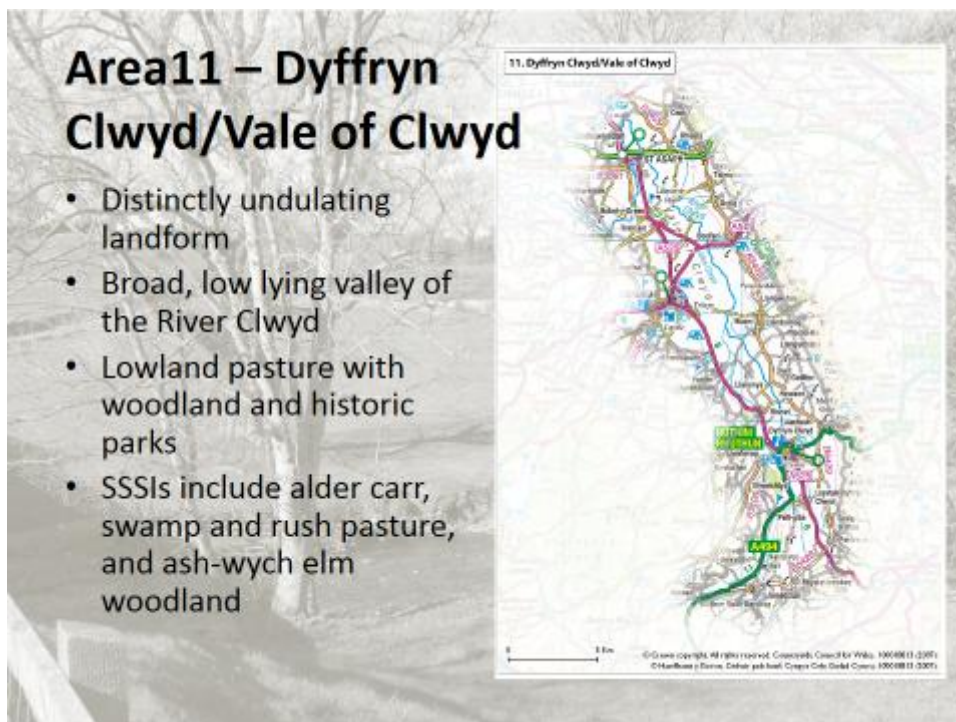
Opportunities

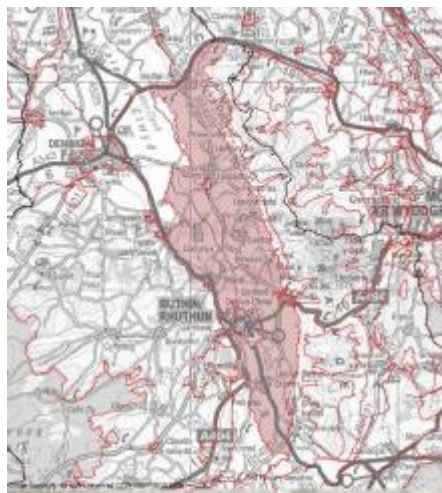
Heather regeneration.
Repair stone walls.
Block up drainage to encourage wetland.

Foel Goch

Vale of Clwyd - Denbigh-Ruthin

Description

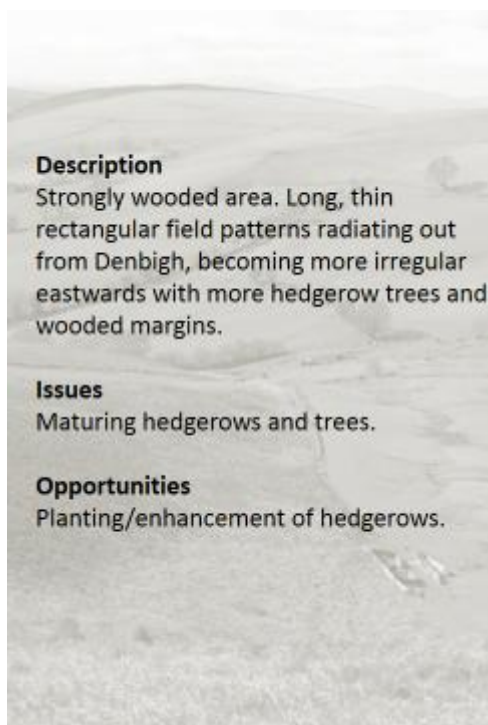
Enclosed pastoral farmland with dense hedgerow tree cover along the floor and lower slopes of the River Clwyd. Patchwork of small to medium size fields with small woodland blocks.

Issues

Much of the tree cover is maturing and may be declining.

Opportunities

Planting hedgerows, trees and small woodlands.
Diversify field margins.
Improve stone walling where appropriate

Description

Strongly wooded area. Long, thin rectangular field patterns radiating out from Denbigh, becoming more irregular eastwards with more hedgerow trees and wooded margins.

Issues

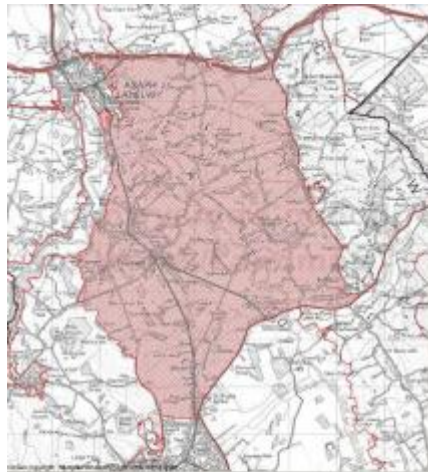
Maturing hedgerows and trees.

Opportunities

Planting/enhancement of hedgerows.

Vale of Clwyd Llanrhaeadr

Vale of Clwyd – North of Denbig

Description

Estate wooded character on gently undulating valley floor. Livestock rather than arable to the south. Mature hedgerows with trees.

Issues

N/A

Opportunities

Reinforce field boundaries.

Description

Steep hillside slopes. Small-scale field pattern, dominated by largely overgrown hedges and few small deciduous woodlands. Mainly livestock. Divided by narrow, often well vegetated streams.

Issues

N/A

Opportunities

Maintain hedgerows by hedge-laying and gapping where appropriate.
Replace mature trees.

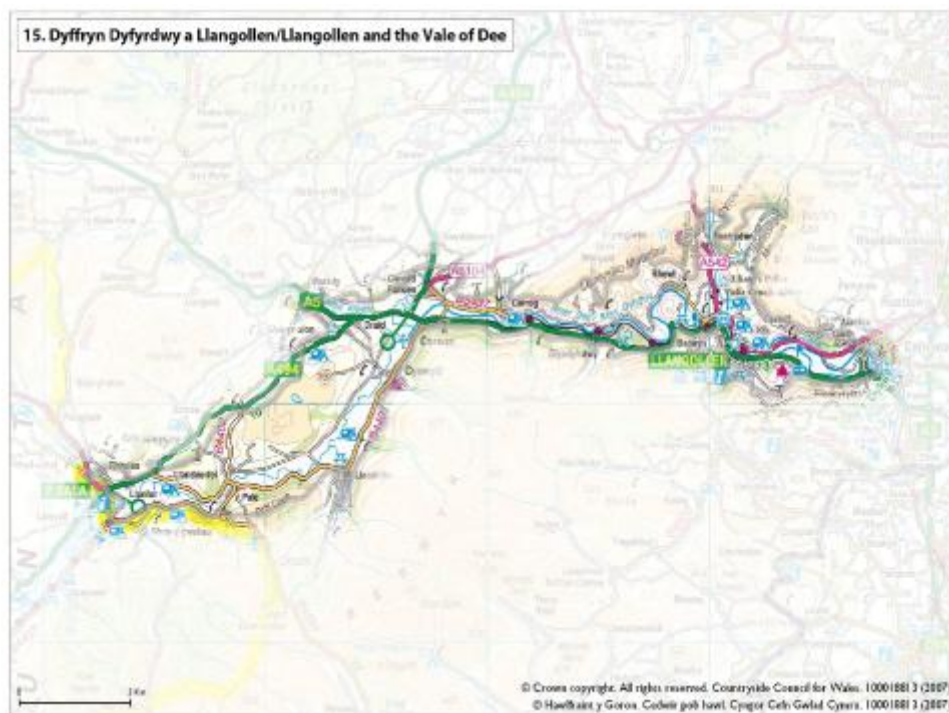

Clwydian Slopes Mid- Vale

Area 12 – Dyffryn Dyfyrddwy a Llangollen/Llangollen and Dee Valley

- Lowland pasture and hillside sheep grazing
- Mainly geometric field patterns with hedgerow boundaries
- Densely wooded valley floor with wet woodland/deciduous blocks
- Many small streams feed into the River Dee

Description

Upland enclose pasture, mainly improved.
Undulating topography with irregular,
medium scale field pattern.

Issues

N/A

Opportunities

Maintain organic regime.
Enhance field boundaries

Gwyddelwern Hills (including the Rug Estate)

Description

Small, steeply rising rugged hill, with
outcrops. Open mosaic of moorland,
bracken, rough grass and improved
grassland.

Issues

N/A

Opportunities

Manage bracken.
Revert improved grassland to rough
grassland or moorland.

Pentre Llawen

Vale of Llangollen

Description

Narrow, steep-sided valley. Mosaic of woodland and pasture, alongside meandering river. Mixed woodland blocks and hedgerows.

Issues

A5 detracts from an otherwise picturesque landscape.

Maturing woodland and hedgerow.

Opportunities

Monitor hedgerows and woodland for replacement, s appropriate.

Description

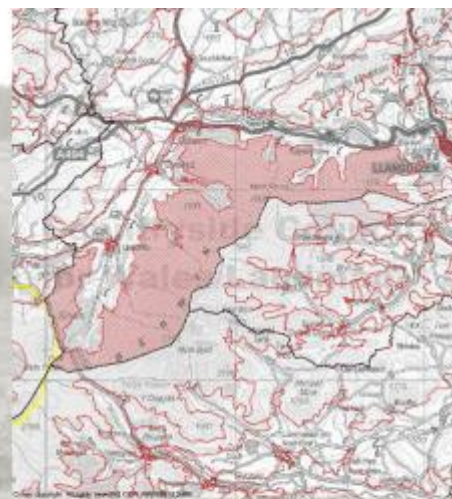
Extensive tract of open moorland. Heather/bilberry and rough grazing. Bracken on slopes. Some upland lakes. Many boggy areas.

Issues

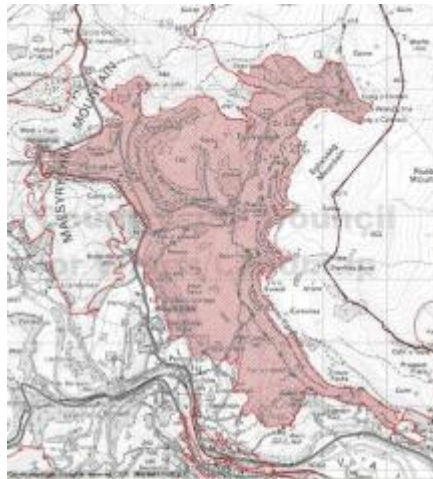
Coniferous plantation

Opportunities

Manage heather and bilberry moor. Introduce deciduous woodland/remove coniferous, as appropriate.

Berwyn Mountain

Description

Mixed deciduous woodland on valley sides and hillocks. Small-scale field patterns on valley floor and lower slopes. Mature hedgerows with many hedgerow trees.

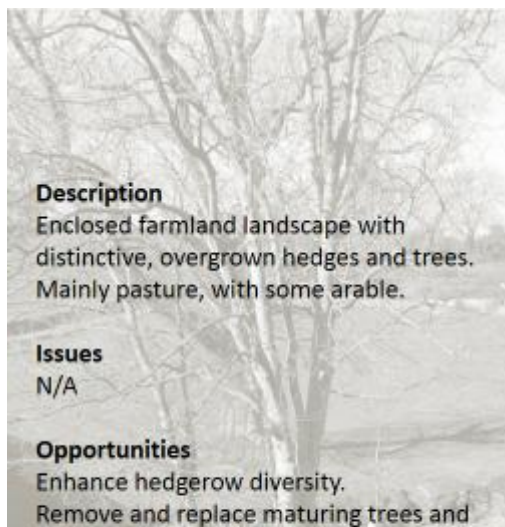
Issues

N/A

Opportunities

Phased replacement of over-mature tree and hedgerow species.

Horseshoe Pass Valley

Description

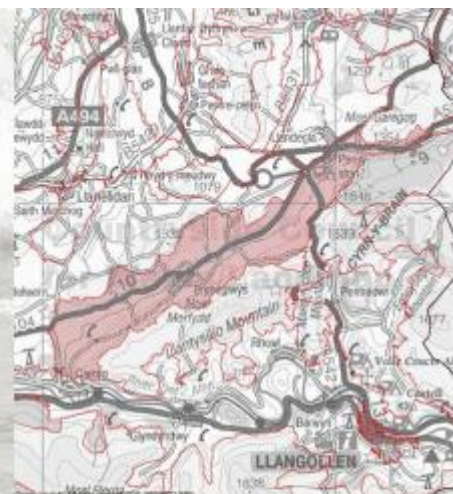
Enclosed farmland landscape with distinctive, overgrown hedges and trees. Mainly pasture, with some arable.

Issues

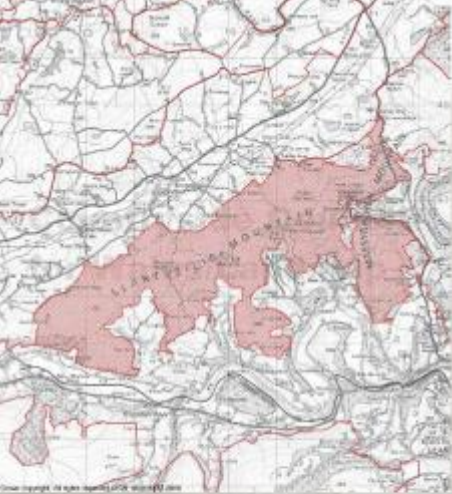
N/A

Opportunities

Enhance hedgerow diversity.
Remove and replace maturing trees and hedgerows, as appropriate.

Morwynion Valley

Description
Distinctive undulating ridge and spur. Heather, gorse and bracken dominant. Deeply incised flanks with open moorland summits.

Issues
N/A

Opportunities
Manage heather moorland. Stop up drains to improve boggy/wetland areas.

Llantysilio Mountain

Ecosystem Services associated with the Hiraethog

	Habitat/feature	Provisioning					Regulating								Cultural				Supporting				Biodiversity		
		Food	Fibre	Fuel	Genetics	Water	Air quality	Climate	W/ regulation	Erosion	W/ quality	Disaster	Pest control	Pollination	Hazards	Recreation	Heritage	Education	Aesthetics	Sense of place	Soil making	Photosynthesis		Primary food	
Boundaries	Hedgerows [basic]	○	○	○			○	○	○	○	○		○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
	Hedgerows [enhanced]	●	○	○			○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	
	Ditches	○							○	○	○	○	○			○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
	Stone walls								○	○	○	○	○				○	○	○	○	○	○	○	○	○
Woodland and trees	Boundary trees	○	○	○			○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
	Woodland edges	○		○			○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
	Coniferous woodland		○	○			○	○	○	○	○			○	○	○	○	○	○	○		○	○	○	○
	Deciduous woodland	○	○	○	○		○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
	Scrub	○		○			○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
	Wood pasture	○	○	○				○	○	○	○		○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
	Orchards	○			○			○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
Wetland	Lakes	○				○	○	○	○	○				○	○	○	○	○	○	○	○			○	○
	Rivers	○				○	○	○	○	○				○	○	○	○	○	○	○			○	○	○
	Marsh	○				○	○	○	○	○			○	○		○	○	○	○	○		○	○	○	○
	Ponds	○				○		○	○	○			○	○	○	○	○	○	○	○			○	○	○
Moor	Heather	○					○	○	○	○		○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○	○
	Grass	○	○		○		○	○	○	○		○	○		○	○	○	○	○	○	○		○	○	○

Mae mwy o wybodaeth ar wasanaethau ecosystem ar gael yma:
http://en.wikipedia.org/wiki/Ecosystem_services

Biodiversity Issues

- Limited records of reptiles – provide scrapes – encourage repopulation – use Glastir?
- Promote otter habitat – manage watercourses
- Promote hedgehog habitat around settlements
- Promote regeneration of Black Poplar – floodplain woodland management
- Use Glastir to promote Black Grouse where relevant
- Promote nesting sites for Barn Owls – measures to maintain populations of prey species by reductions of chemicals – promote rough grass as hunting ground

Biodiversity Issues

- Upgrade records for dormouse – manage hedges/ woodlands – improve corridors – exclude livestock to increase understory – identify target areas for dormouse conservation – dormouse nest boxes where necessary
- Manage for butterfly species – grizzled skipper/pearl bordered fritillary
- Manage red squirrel population in Clocaenog Forest – monitor against wind farm development – remove grey squirrel populations
- Manage invasive species such as Himalayan Balsam

Atodiad 2: Y canllaw trafodaeth a ddefnyddiwyd ar gyfer y cyfweiliadau rhanddeiliaid

Defnyddiwyd y canllaw trafodaeth ganlynol fel sylfaen i'r cyfweiliadau a gynhaliwyd gyda rhanddeiliaid yn ystod cyfnod datblygu'r strategaeth hon.

Y Ddogfen Hon

Gyntaf oll, diolch ichi am gytuno i'r cyfweiliad.

Dyma ganllaw i'r drafodaeth yr hoffem ei gynnal gyda chi fel rhan o'r ymchwil uchod. Byddem yn ddiolchgar pe baech yn cymryd ychydig funudau i'w ddarllen cyn y drafodaeth. Mae'n cynnwys ychydig o wybodaeth gefndirol ynglŷn â'r ymchwil a hefyd rhestr o gwestiynau yr hoffem eu trafod gyda chi. Mae'r canllaw trafod hwn yn union hynny - *canllaw* i'r materion yr hoffem eu trafod yn ystod y cyfarfod. Byddem wrth gwrs yn hapus i drafod unrhyw faterion eraill yr ydych yn teimlo sy'n berthnasol.

Ychydig o Gefndir

Apwyntiwyd Wavehill gan Cadwyn Clwyd a Grŵp Gweithredu Gwledig Lleol Conwy (ar ran consortiwm o gymdeithasau lleol) i gynnal astudiaeth strategol ar adfywio cymunedol ac economaidd yn ardal wledig Hiraethog, a fydd yn ffurfio sylfaen strategaeth datblygu ar gyfer yr ardal. Dylai'r strategaeth fod yn seiliedig ar ddealltwriaeth fanwl o gyfleoedd, anghenion a heriau economi, cymuned, cymdeithas a demograffi Hiraethog. Rhan allweddol o'r prosiect hwn felly fydd sefydlu'r pethau hyn. Ar ddiwedd yr astudiaeth, cynhyrchir Strategaeth Datblygu 20 mlynedd a Chynllun Gweithredu 10 mlynedd ar gyfer adfywio cymuned ac economi ardal Hiraethog.

Ardal Hiraethog

Mae Hiraethog yn rhanbarth uwchdirol yng Nghonwy a Sir Ddinbych. Ardal darged yr ymgynghoriad hwn yw'r ardal sy'n cynnwys, wardiau etholiadol Efenechtyd, Llanrhaeadr yng Nghinmeirch, Dinbych Uchaf, Corwen a Llanfair DC/Gwyddelwern yn Sir Ddinbych, a wardiau etholiadol Llansannan, Uwchaled, Llangernyw, a Uwch Conwy yng Nghonwy.

Mae ardal Hiraethog yn cynnwys ac yn cael ei amgylchynu gan aneddiadau trefol bychain sy'n cynnwys Dinbych, Corwen, Rhuthun, Llanrwst a Betws y Coed. Mae'r rhain yn ymddwyn fel canolfannau gwasanaeth ar gyfer ardal Hiraethog.

Bydd y rhain yn cael eu cynnwys yn yr astudiaeth o ran materion adfywio economaidd a darpariaeth gwasanaethau ar gyfer eu cefnwlad wledig, er mwyn pennu gweithredoedd a allai gael effaith uniongyrchol ar gynaliadwyedd neu ddatblygiad yng nghymunedau Hiraethog.

Y Cyfweiliad

Rhagwelwn na ddylai'r cyfweiliad fod dim hirach na 30 munud, gan ddibynnu ar faint sydd gennych i'w ddweud! Fel y gallwch werthfawrogi, byddwn yn cyfweld ag amrywiaeth o bobl fel rhan o'n hymchwil. Felly, efallai na fydd pob cwestiwn a restrir yn berthnasol ichi; fe fyddwn felly yn canolbwyntio ar y cwestiynau sy'n berthnasol ichi.

Bydd unrhyw sylwadau a wnewch yn hollol gyfrinachol ac ni fydd y wybodaeth a ddarperwch ond yn cael ei ddefnyddio er dibenion yr ymchwil hwn. Ni fydd unrhyw sylwadau a wnewch yn cael eu cysylltu â chi, oni chawn eich caniatâd chi i wneud hynny.

Cwestiynau i'w trafod

1. Fel cyflwyniad, cyflwynwch eich hunan trwy gyfeirio at:
 - Y sefydliad yr ydych yn gweithio iddo
 - Eich rôl o fewn y sefydliad hwnnw
 - Y maes yr ydych yn ei gynrychioli/gweithio ynddo
2. Beth yw eich perthynas chi ag ardal Hiraethog? *Er enghraifft, a ydych yn gweithredu busnes yn yr ardal, yn byw yno, yn cynrychioli busnesau/pobl yn yr ardal ac ati.*
3. Sut fydddech chi'n disgrifio ardal Hiraethog i rywun sydd erioed wedi bod yno?

Rhennir gweddill y cwestiynau yn nifer o categorïau y bydd y strategaeth yn ymdrin â hwy. Ar gyfer pob categori, gofynnwn ichi nodi cryfderau a chyfleoedd, a gwendidau a bygythion. Y rheswm dros hyn yw ceisio nodi'r pethau y dylai'r strategaeth ganolbwyntio arnynt o dan bob categori. Ymddiheurwn os yw hyn yn teimlo ychydig yn ailadroddus. Ond mae hi fodd bynnag yn bwysig ein bod yn ymdrin â'r holl faterion hyn gyda chi ac yn ystyried anghenion ardal Hiraethog o nifer o wahanol safbwyntiau.

Lle i fyw ynddo

Mae'r ychydig gwestiynau nesaf yn ymwneud â chynnal a datblygu ardal Hiraethog fel lle y gall pobl fyw ynddi. Felly, ar gyfer y cwestiynau hyn dylech feddwl am bethau megis ansawdd y tai a'r nifer sydd ar gael, mynediad at wasanaethau y mae pobl eu hangen, cludiant ac ati.

4. Yn gyffredinol, sut fydddech chi'n disgrifio Hiraethog fel lle i fyw ynddo?
5. Beth yw ei brif wendidau fel lle i fyw ynddo?

6. Beth yw prif fygythiadau'r ardal fel lle i fyw ynddo? Beth allai achosi i'r ardal fod yn lle gwaeth i fyw ynddi nac ydyw nawr?
7. Beth yw prif gryfderau'r ardal fel lle i fyw ynddi?
8. Allwn ni adeiladu ar y cryfderau hynny? Pa gyfleoedd sydd i wneud Hiraethog yn le gwell i fyw ynddo?
9. Yn seiliedig ar y drafodaeth yr ydym newydd ei gael, beth yn eich tyb chi yw'r prif 'weithredoedd' y dylid eu cyflawni dros y 10 mlynedd nesaf i warchod a/neu wella Hiraethog fel lle i fyw ynddo?

Gweithgarwch Economaidd

Mae'r ychydig gwestiynau nesaf ynglŷn â chynnal a datblygu gweithgarwch economaidd yn ardal Hiraethog. Felly, yn ystod y cwestiynau hyn dylech feddwl am bethau megis busnesau a swyddi yn yr ardal leol.

10. Yn gyffredinol, sut fydddech chi'n disgrifio'r economi yn ardal Hiraethog?
11. Beth yw cryfderau'r economi lleol?
12. Allwn ni adeiladu ar y cryfderau hyn? Pa gyfleoedd sydd i ddatblygu economi'r ardal?
13. Beth yw prif wendidau economi'r ardal?
14. Beth yw prif fygythiadau'r economi lleol?
15. Yn seiliedig ar ein trafodaeth, beth yn eich tyb chi yw'r prif 'weithredoedd' sydd angen eu cyflawni dros y 10 mlynedd nesaf i warchod a/neu ddatblygu economi ardal Hiraethog?

Tirwedd ac Amgylchedd Naturiol

Mae'r ychydig gwestiynau nesaf ynglŷn â chynnal a datblygu amgylchedd a thirwedd naturiol ardal Hiraethog. Felly, ar gyfer y cwestiynau hyn dylech feddwl am bethau megis tirwedd, cynefinoedd, bywyd gwylt ac ati.

16. Yn gyffredinol, sut fydddech chi'n disgrifio amgylchedd a thirwedd naturiol ardal Hiraethog?
17. Beth yw cryfderau amgylchedd a thirwedd naturiol ardal Hiraethog?
18. A allwn ni adeiladu ar y cryfderau hyn? Pa gyfleoedd sydd ar gael i wella amgylchedd a thirwedd naturiol yr ardal?

19. Beth yw gwendidau amgylchedd a thirwedd naturiol ardal Hiraethog?
20. Beth yw'r bygythiadau i'r amgylchedd a'r dirwedd naturiol a all arwain at ddirywiad yn ei ansawdd?
21. Yn seiliedig ar ein trafodaeth, beth yn eich barn chi yw'r prif 'weithredoedd' y dylid eu cyflawni dros y 10 mlynedd nesaf i warchod a/neu ddatblygu'r amgylchedd a'r dirwedd naturiol?

Treftadaeth a diwylliant

Mae'r ychydig gwestiynau nesaf ynglŷn â chynnal a datblygu diwylliant a threftadaeth ardal Hiraethog.

22. Yn gyffredinol, sut fydddech chi'n disgrifio diwylliant a threftadaeth ardal Hiraethog?
23. Beth yw'r prif wendidau o ran diwylliant a threftadaeth yn ardal Hiraethog?
24. A oes unrhyw fygythiadau a all arwain tuag at effaith negyddol ar ddiwylliant a threftadaeth yn ardal Hiraethog?
25. Beth yw cryfderau diwylliant a threftadaeth ardal Hiraethog?
26. A allwn ni adeiladu ar y cryfderau hyn? Beth yw'r cyfleoedd i wella diwylliant a threftadaeth ardal Hiraethog?
27. Yn seiliedig ar ein trafodaeth, beth yn eich barn chi yw'r prif 'weithredoedd' y dylid eu cyflawni dros y 10 mlynedd nesaf yn ardal Hiraethog i warchod a/neu ddatblygu ei ddiwylliant a threftadaeth?

Gweithgareddau a chyfleusterau hamdden

Mae'r ychydig gwestiynau nesaf yn ymdrin â chynnal a datblygu gwasanaethau a chyfleusterau hamdden yn ardal Hiraethog. Felly, ar gyfer y cwestiynau dylech feddwl am y pethau y gall trigolion lleol ac ymwelwyr ei wneud yn yr ardal yn ystod eu hamser hamdden.

28. Yn gyffredinol, sut fydddech chi'n disgrifio gweithgareddau a chyfleusterau hamdden yn ardal Hiraethog?
29. Beth yw cryfderau gweithgareddau a chyfleusterau hamdden ardal Hiraethog?
30. A allwn ni adeiladu ar y cryfderau hyn? Beth yw'r cyfleoedd i ddatblygu'r gweithgareddau a chyfleusterau hyn?
31. Beth yw prif wendidau gweithgareddau a chyfleusterau hamdden yn ardal Hiraethog?
32. Beth yw'r prif fygythiadau i weithgareddau a chyfleusterau hamdden yn yr ardal?

33. Yn seiliedig ar ein trafodaeth, beth yn eich barn chi yw'r prif 'weithredoedd' y dylid eu cyflawni dros y 10 mlynedd nesaf yn ardal Hiraethog i warchod a/neu ddatblygu ei gyfleusterau a gweithgareddau hamdden?

Myfyrdodau i gloi

34. Yn eich barn chi, gan ystyried popeth yr ydym wedi ei drafod, beth ddylai'r strategaeth ganolbwyntio arno? Beth yw'r blaenoriaethau?

35. A oes gennych unrhyw beth i'w ychwanegu ar fater yr ydym wedi ei drafod neu yr hoffech ei godi fel mater nad ydym wedi ei drafod?

Diolch

Atodiad 3: Cynlluniau RhDG Cymru 2014-2020

Ffynhonnell: Gwefan Llywodraeth Cymru ar 26 Medi 2014

<http://wales.gov.uk/topics/Amgylcheddcountryside/farmingandcountryside/cap/ruraldevelopment/rural-development-plan-for-wales-2014-2020/?lang=en>

Yn ystod cyfnod ysgrifennu'r adroddiad hwn, nid oedd Rhaglen Datblygu Gwledig (RhDG) Cymru ar gyfer 2014-2020 wedi ei derfynu eto; roedd drafft o'r rhaglen weithredol wedi ei gyflwyno i'r Comisiwn Ewropeaidd gan Lywodraeth Cymru ym mis Gorffennaf 2014. Rhagwelir y bydd y rhaglen newydd yn weithredol o fis Ionawr 2015 a, pe bai'n cael ei gymeradwyo, bydd yn darparu £953m o nawdd Ewropeaidd a Llywodraeth Cymru dros gyfnod ei weithrediad.

Cynigir tri amcan ar gyfer RhDG Cymru⁴⁸:

1. Cynyddu cynhyrchiant, amrywiaeth ac effeithiolrwydd busnesau ffermio a choedwigaeth, gan wella eu hysfa gystadleuol a'u gwydnwch, lleihau eu dibyniaeth ar gymorthdaliadau;
2. Gwella'r amgylchedd, annog ymarferion rheoli tir cynaliadwy, y rheolaeth gynaliadwy o'n adnoddau naturiol a gweithredu hinsawdd; a
3. Hyrwyddo twf economaidd gwledig cryf a chynaliadwy ac annog datblygiad lleol a arweinir gan y gymuned.

Gweithredir y RhDG trwy gyfrwng nifer o gynlluniau, fel y crynhoir isod. Nodir y rhain yma er mwyn rhoi dynodiad o'r gefnogaeth a'r ffynonellau nawdd sy'n bosib ar gyfer y gweithredoedd a nodir yn nes ymlaen yn yr adroddiad.

- **Glastir** yw'r prif gynllun rheoli tir cynaliadwy Llywodraeth Cymru ar gyfer rheolwyr tir yng Nghymru gyfan. Mae'r cynllun yn cynnwys nifer o rannau: (a) *Glastir Sylfaenol* yw'r pecyn lefel sylfaenol. Gall rheolwyr tir ddewis gweithgareddau o amrywiaeth eang o opsiynau er mwyn ennill sgôr trothwy, yn seiliedig ar ardal cymwys eu ffarm. Os yn llwyddiannus, bydd y rheolwr tir yn cymryd ymrwymiad pum mlynedd i weithredu'r opsiynau rheoli a/neu weithiau cyfalaf o dan gytundeb gan dderbyn taliad blynyddol i'w digolledu am gynnal y gweithgareddau hyn; (b) *Glastir Uwch* yw'r pecyn a ddyluniwyd i gefnogi rheolwyr tir i weithredu gweithgareddau lefel uwch sydd er budd yr amgylchedd ar eu ffermydd; (c) mae *Tir Comin Glastir* ar gael i grwpiau o unigolion sydd â hawl i Dir Comin neu i bobl sy'n pori tir a ddefnyddir ar y cyd i ffurfio Cymdeithas Bori; (d) *Glastir Organig* yw ffurf o gefnogi rheolwyr tir sydd eisiau un ai newid i ffermio'n organig neu barhau i ffermio'n organig; (e) bydd *Creu Coetir Glastir* yn darparu cefnogaeth ariannol i greu coetiroedd cymysg a brodorol newydd; bydd yn cynnwys cefnogaeth ar gyfer

⁴⁸ Ffynhonnell: Rhaglen Datblygu Gwledig 2014-2020: Cynigion Terfynol. Ar gael yma:

<http://wales.gov.uk/consultations/environmentandcountryside/wales-rdp-2014-2020-final-proposals/?lang=en>

cynllunio coetir newydd a mynediad i wasanaethau cynghori; (f) Mae *Rheoli Coetir Glastir* ar gael ar gyfer y rheiny sydd â choetiroedd o 0.25ha neu fwy yn barod. Bydd cefnogaeth ar gyfer gwaith gwella'r amgylchedd, gwella gwytnwch y coetir a helpu i wella canlyniadau economaidd i'r dyfodol; a (g) *Rhwydwaith Cynefin a Grantiau Bach* a fydd yn darparu (i) pecyn cefnogi fferm-rannol syml ar gyfer gwaith prosiect cyfalaf fach i weithredu buddion amgylcheddol; bydd hefyd yn cynnwys plannu coetiroedd bychain, a (ii) ymyriad penodol i weithredu amcanion allweddol o fewn ardaloedd daearegol penodol gan ddefnyddio mesurau cydweithio wedi eu hwyluso.

- Bydd y **Gronfa Cydweithredu** yn darparu cefnogaeth drwy gyfrwng grantiau i grwpiau cydweithredu ac yn darparu animeiddwyr/hwyluswyr sy'n hwyluso prosiectau cydweithredu. Bydd costau prosiectau eraill, megis astudiaethau dichonadwy, mapio cadwyni bwyd a dadansoddi bylchau, hefyd yn cael eu hariannu (ond ar gyfraddau is). Bydd y cynllun hwn yn cynorthwyo dau barti neu fwy i gydweithio ar brosiect a fydd yn (a) annog y datblygiad o gynnyrch, ymarferion, prosesau a thechnolegau newydd, mewn prosiectau peilot, i rannu gwybodaeth berthnasol, a chan gefnogi cadwyni bwyd a marchnadoedd lleol; (b) Creu Sefydliad Coetir a Chynlluniau Rheoli Coetir; (c) ariannu astudiaethau dichonolrwydd ar gyfer prosiectau ynni cymunedol; (d) prosiectau peilot i brofi gallu a chanfod ymarferion amgylcheddol gwell, lleddfu neu addasu newid hinsawdd a lleihau'r ddibyniaeth ar danwyddau carbon; ac (e) annog bwyd wedi ei dyfu gan y gymuned.
- Bydd y **Rhaglen Trosglwyddo Gwybodaeth ac Arloesedd** yn rhoi mynediad at raglen Cymru gyfan integredig o weithgareddau trosglwyddo gwybodaeth a chefnogi arloesedd. Bydd y rhaglen yn darparu dwy haen o weithgareddau. Bydd **Haen 1** yn cynnwys (1) Gweithgareddau arddangos; (2) Gweithredoedd gwybodaeth - canllawiau technegol, cynlluniau penodedig, podlediad, gweminar; (3) Gweithgareddau sy'n benodol i sector gan gynnwys gweithdai, digwyddiadau arbenigol a grwpiau trafod; (4) Rhaglen (hyfforddi) Datblygu Sgiliau a Datblygu Proffesiynol Parhaus yn cynnwys pecyn e-ddysgu gyda chysylltiadau i gyrff achredu perthnasol; (5) Hyrwyddo'r defnydd o TGCh ac e-ddysgu mewn sectorau rheoli fferm a choedwigoedd er mwyn hwyluso gwell monitro o berfformiad corfforol ac ariannol. Bydd **Haen 2** yn cynnwys: (1) rhaglen hyfforddi a mentora i gefnogi datblygu busnes, arloesedd, arallgyfeirio ac annog ymgeiswyr newydd i'r diwydiant; (2) cyfleoedd ar gyfer ymweliadau astudio/cyfnewid fferm/coedwigaeth tymor byr wedi eu cysylltu â throsglwyddiad dysgu drwy wybodaeth; rhaglen ddatblygu Rheolaeth ac Arweinyddiaeth a fyddai'n cefnogi'r sectorau amaethyddiaeth a choedwigaeth. Disgwylir fod y rhaglen yn weithredol o fis Ebrill 2015.
- Bydd y **Gwasanaeth Cynghori Fferm** yn rhoi mynediad i fusnesau fferm a choedwigaeth at gyngor busnes strategol a thechnegol arbenigol. Bydd cyngor ar gael ar lefel unigol neu grŵp ond bydd yn benodol i'r fferm ac yn canolbwyntio ar ddatrys problem(au) penodol megis (a) gwella gwytnwch, ysfa gystadleuol, perfformiad amgylcheddol ac economaidd; (b) cefnogi moderneiddio ffermydd, arloesedd ac entrepreneuriaeth; (c) lleddfu ac addasu newid hinsawdd, bioamrywiaeth, gwarchod dŵr a hefyd ymarferion amaethyddol sydd o fudd i'r hinsawdd a'r amgylchedd; a (d) cyngor penodol ar gyfer ffermwyr sy'n cychwyn am y tro cyntaf. Disgwylir y bydd y gwasanaeth hwn yn weithredol o fis Ebrill 2015.

- Bydd y **Gronfa Datblygu Cymunedau Gwledig** yn cael ei gweinyddu gan Lywodraeth Cymru ac yn cael ei hanelu'n bennaf tuag at Grwpiau Gweithredu LEADER Lleol a sefydliadau eraill sy'n seiliedig yn y gymuned, er mwyn cefnogi prosiectau mewn sectorau blaenoriaeth gwledig allweddol. Bydd y cynllun yn cefnogi anghenion a bennir yn lleol fel rhan o fframwaith cenedlaethol i sicrhau fod yr un mathau o ymyraethau ar gael yng Nghymru gyfan. Gellir cefnogi amrywiaeth o brosiectau gan gynnwys seilweithiau bychain, TGCh ac ynni adnewyddadwy, cefnogaeth ar gyfer gwasanaethau sylfaenol lleol ac adnoddau naturiol. Yn unol â **strategaethau datblygu lleol** (a ddatblygwyd gan Grwpiau Gweithredu Lleol LEADER fel y cyflwynir isod), ei fwriad yw y gweld y gweithgareddau a gefnogir yn hyrwyddo **swyddi a thwf**, gan yn helpu i ddelio â thlodi mewn cymunedau. Bydd Llywodraeth Cymru, yn unol â chytundeb y Comisiwn Ewropeaidd, yn lansio'r cynllun yng nghanol 2015 a bydd o leiaf dwy gylched ymgeisio.
- Mae **LEADER** yn cynnwys methodoleg datblygu gwledig wedi ei arwain gan y gymuned yn seiliedig ar nifer o rannau craidd, gan gynnwys partneriaeth, datblygiad 'gwaelod i fyny', arloesedd a chydweithio. Gweithredir ef gan y bartneriaeth ardal leol sy'n dod â diddordebau'r cyhoedd, sector preifat a'r trydydd sector ynghyd. Enwir y partneriaethau LEADER fel Grwpiau Gweithredu Lleol; mae pob un yn datblygu Strategaeth Ddatblygu Lleol sy'n gosod y materion y mae'r boblogaeth wledig yn eu hystyried fel y prif sialensiau y dylai nawdd LEADER ddelio â hwy. Yn arbennig, bydd LEADER yn hwyluso arbrofi a pheilotia agweddau newydd ac arloesol gan hefyd gefnogi cymunedau gwledig, gan gynnwys sefydliadau a arweinir gan y gymuned a busnesau yng Nghymru. Bydd Llywodraeth Cymru, yn unol â chytundeb y Comisiwn Ewropeaidd, yn lansio'r cynllun LEADER ym mis Ionawr 2015. Gan fod y Grwpiau Gweithredu Lleol yn seiliedig ar awdurdodau lleol, mae'n bosib y bydd dau yn gweithredu yn Hiraethog - un ar gyfer Conwy wledig a'r llall ar gyfer Sir Ddinbych wledig.
- Bydd y **Cynllun Grantiau Prosesu a Marchnata** yn darparu cymorth ariannol ar gyfer buddsoddiadau cyfalaf, gan ychwanegu gwerth i gynnyrch amaethyddol. Busnesau micro, rhai bychain a chanolig, yn y sector prosesu bwyd yw'r rhai sy'n debygol o fod yn gymwys. Disgwylir i'r cynllun gael ei lansio ym mis Ebrill 2015.
- Mae'r **Cynllun Grant Cynhyrchu Cynaliadwy** yn gynllun grant cyfalaf a luniwyd i helpu ffermwyr i foderneiddio eu cyfleusterau ar-fferm gyda'r bwriad o wella proffidoldeb a deilliannau amgylcheddol. Bydd angen i brosiectau dargedu un neu fwy o'r pedwar thema: (a) rheoli pridd a chnydau; (b) cadw a thrin cynnyrch; (c) iechyd a lles anifeiliaid a phlanhigion; a (d) storio cnydau. Bydd cefnogaeth hefyd ar gael o dan y cynllun ar gyfer prosiectau ynni adnewyddadwy ar-fferm sy'n cynnwys defnyddio'r ynni a gynhyrchir eu hunain. Disgwylir i'r cynllun gael ei lansio ym mis Ionawr 2015.
- Dyluniwyd y **Cynllun Cymorth i Newydd-ddyfodiaid** i annog ffrwd barhaus o bobl ifanc gyda syniadau newydd i'r sector ffermio yng Nghymru. Elfennau allweddol y cynllun yw: (i) mentora gan ffermwyr profiadol sy'n fodlon ac yn gallu rhannu eu profiad a'u sgiliau; (ii) gwasanaeth hwyluso ar gael i bawb yn y cynllun a fydd yn cynnwys gwasanaeth paru tir; (iii) grant cyfalaf gweithiol i gefnogi'r ymgeisydd ifanc gyda chostau ymsefydlu fel

pennaeth y daliad am y tro cyntaf; a (iv) hyfforddiant / rhaglen sgiliau hanfodol. Bwriad Llywodraeth Cymru yw lansio'r cynllun ym mis Gorffennaf 2015.

Atodiad 4: Cyfeiriadau a llyfryddiaeth

BEECHAM P, THORNWAITE, S: *Asesiad o Anghenion Cludiant a Phatrymau Teithio yng Nghonwy Wledig*. 2013.

CYNGOR SIR DDINBYCH: *Cynllun Tref ac Ardal Corwen ac Edeyrnion*. Tachwedd 2013
<https://www.denbighshire.gov.uk/en/your-council/strategies-plans-and-policies/corwen-edeyrnion-town-area-plan-en.pdf>

CYNGOR SIR DDINBYCH: *Cynllun Tref ac Ardal Rhuthun*. Tachwedd 2013
<https://www.denbighshire.gov.uk/en/your-council/strategies-plans-and-policies/ruthin-town-plan-en.pdf>

CYNGOR SIR DDINBYCH: *Cynllun Tref ac Ardal Dinbych*. Mawrth 2013
<https://www.denbighshire.gov.uk/en/your-council/strategies-plans-and-policies/denbigh-town-plan-en.pdf>

YMGYNGHORWYR NCOMPASS: *Cyrchfan Hiraethog*. Awst 2013

Arsyllfa Wledig Cymru: *Adroddiad Ardaloedd Gwledig Anghysbell*. Ebrill 2010
http://www.walesruralobservatory.org.uk/sites/default/files/DeepRuralReport_Oct09_0.pdf

Arsyllfa Wledig Cymru: *Older People and Place in Wales: Demography, Policy and Community*. 2013
<http://www.walesruralobservatory.org.uk/sites/default/files/Older%20People%20and%20Place%20in%20Wales%20Demography%20Policy%20and%20community%202013.pdf>

Arsyllfa Wledig Cymru: *Arolwg Busnesau Gwledig*. 2013
<http://www.walesruralobservatory.org.uk/sites/default/files/Rural%20Business%20Survey%202013.pdf>

Arsyllfa Wledig Cymru: *Arolwg Aelwydydd Gwledig*. 2013
<http://www.walesruralobservatory.org.uk/sites/default/files/Rural%20Household%20Survey%202013.pdf>

Arsyllfa Wledig Cymru: *Arolwg Gwasanaethau Gwledig*. 2013
http://www.walesruralobservatory.org.uk/sites/default/files/Rural%20Services%20Survey%202013_0.pdf

Y CWMNI TWRISTIAETH: *Clwydian Range and Dee Valley Sustainable Tourism Strategy and action Plan: Interim Report*. Mehefin 2014
http://www.clwydianrangeanddeevalleyaonb.org.uk/files/956119782-Interim_Statement_Oct_2012_2.pdf

wavehill ymchwil gwerthuso arolygon
research evaluation surveys

t: 01545 571 711
e: info@wavehill.com
w: www.wavehill.com

Wavehill Ltd, 21 Alban Square | 21 Sgwar Alban, Aberaeron, Ceredigion, SA46 0DB